

SOCIÁLNY SYSTÉM SKUTOČNOSŤ A VÍZIA

Sociálny systém skutočnosť a vízia

2014

Michal Páleník a kol.

Autori:

Mgr. Ing. Michal Páleník, PhD. – editor, kapitoly 1 a 2

prof. PhDr. Iveta Radičová, PhD. – kapitola 3

Ing. Dávid Martinák – kapitola 4

RNDr. Miroslav Pollák – kapitola 5

Mgr. Alexander Mušinka, PhD. – kapitola 5

Recenzenti:

PhDr. Vladimír Ledecký – starosta obce Spišský Hrhov

Mgr. Gizela Brutovská, PhD. – Fakulta humanitných a prírodných vied
Prešovskej univerzity v Prešove

RNDr. Viliam Páleník, PhD. – Ekonomický ústav Slovenskej akadémie
vied a Inštitút zamestnanosti

prvé vydanie

náklad: 800 ks

Jazyková úprava: Mgr. Judita Páleníková

Technické spracovanie: Bc. Ivana Oravcová

Návrh obálky: Mgr. Tomáš Peciar

Tlač: maclix s. r. o.

ISBN: 978-80-970204-5-3

Copyright © 2014 Inštitút zamestnanosti

Ktokoľvek má dovolenie vyhotoviť alebo distribuovať doslovný opis tohto dokumentu alebo jeho časti akýmkoľvek médiom za predpokladu, že bude zachované oznámenie o copyrighte a o tom, že distribútor príjemcovi poskytuje povolenie na ďalšie šírenie, a to v rovnakej podobe, akú má toto oznámenie.

Toto dielo môže byť ďalej šírené pod licenciou Creative Commons - Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0).

Elektronická verzia publikácie je k dispozícii na stránke www.iz.sk v časti <http://www.iz.sk/sk/projekty/socialny-system>

Publikácia opisuje stav a identifikuje významné nedostatky vo fungovaní súčasného sociálneho systému, poukazuje na potrebu zmeny a formuluje konkrétne riešenia tak, aby nový systém fungoval lepšie a efektívnejšie.

Časť prác na publikácii bola realizovaná v rámci projektu APVV s názvom Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – naivita alebo genialita? číslo APVV-0371-11, ktorý realizuje Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied.

Vytvorenie a tlač tejto publikácie sú podporené Islandom, Lichtenštajnskom a Nórskom prostredníctvom Programu Aktívne občianstvo a inklúzia, ktorý realizuje Nadácia Ekopolis v spolupráci s Nadáciou pre deti Slovenska a SOCIA – nadácia pre sociálne zmeny v rámci projektu Verejné politiky zamestnanosti číslo AO1-08. Viac informácií o projekte na stránke www.iz.sk v časti <http://www.iz.sk/sk/projekty/verejne-politiky-zamestnanosti>.

www.eeagrants.org
www.eeango.sk/aoi

Projekt je podporený programom Aktívne občianstvo a inklúzia, ktorý realizujú:

nadácia

ekopolis

soc̣a

NADÁCIA PRE SLOVENSKA

CHILDREN OF SLOVAKIA FOUNDATION

ICELAND
LIECHTENSTEIN
NORWAY

eea
grants

Obsah

Úvod.....	6
1. Vymedzenie pojmu sociálny systém.....	8
2. Požiadavky na sociálny systém.....	10
Sociálny systém má posúvať ľudí do zamestnania.....	11
Pracovať sa oplatí.....	11
Motivačné poistenie v nezamestnanosti.....	12
Rovnosť príjmov pred zákonom.....	13
Oplatí sa študovať.....	15
Dlžoby nemajú vznikáť.....	17
Služba namiesto peňazí.....	18
Osobitný príjemca ako štandard.....	18
Bankový účet pre každého.....	19
Inkaso.....	20
Jednoduchšie verejné povinnosti.....	22
Zodpovedné narábanie s majetkom.....	22
Obmedzenie dlhodobých a väčších záväzkov.....	23
Dlžoby majú zanikať.....	23
Poradenstvo s oddlžovaním.....	23
Osobný bankrot.....	24
Maximálna ročná percentná miera nákladov.....	25
Úvery iba cez účet.....	26
Dávky majú plniť svoj cieľ.....	27
Krátka reakčná doba.....	27
Zrušenie priestupkovej imunity.....	28
Riešenie špecifických prípadov.....	28
Administratívna nenáročnosť.....	29
Úloha sociálneho pracovníka.....	30
3. Hmotná núdza (2003 až 2014).....	31
Právny stav a poskytované dávky.....	33
Zisťovanie hmotnej núdze.....	34
Ústavné právo na pomoc v hmotnej núdzi – dávka v hmotnej núdzi.....	40
Aktivačný príspevok.....	43
Ochranný príspevok.....	44
Príspevok na bývanie.....	45
Osobitný príspevok.....	47
Príspevok pre nezaopatrené dieťa.....	49
Jednorazová dávka.....	51
Problematické oblasti súčasného riešenia hmotnej núdze.....	51
Jednotlivec žijúci samostatne, bezdetný, nezamestnaný.....	53
Zamestnaný samostatne posudzovaný jednotlivec.....	53
4. Dávky v hmotnej núdzi – situácia na Slovensku.....	55

Vývoj a stav v DHN od roku 2010.....	55
Poberatelia dávok v hmotnej núdzi.....	56
Nezamestnaní poberatelia DHN.....	58
Štruktúra domácností poberateľov dávok v hmotnej núdzi.....	60
Motivačný charakter pomoci v hmotnej núdzi.....	63
1. príklad: jednotlivec žijúci v domácnosti samostatne.....	63
2. príklad: domácnosť bezdetnej dvojice.....	64
3. príklad: domácnosť dvojice s 1 dieťaťom.....	65
4. príklad: domácnosť dvojice s dvoma deťmi.....	66
Zhrnutie.....	67
5. Rómovia a sociálny systém.....	69
Mýty o parazitizme Rómov na sociálnom systéme.....	69
Využívanie sociálneho systému (Rómami aj neRómami).....	77
Pečovská Nová Ves.....	79
Lipany.....	83
Ostrovany.....	87
Tri obce.....	89
Návrhy na vylepšenie sociálneho systému.....	90
Príklady dobrej praxe.....	91
Mosty z chudoby.....	91
Príklady využitia Mostov z chudoby.....	95
Príklad – Pro Turnensis.....	95
Príklad – Úspech, n. o.....	96
Príklad – Cesta z bludného kruhu.....	96
Príklad – Medzev.....	97
Záver.....	99
Literatúra.....	100
Právna úprava.....	102
Garancia nároku na pomoc v hmotnej núdzi.....	102
Ústava Slovenskej republiky.....	102
Charta základných práv Európskej únie.....	102
Formy pomoci v hmotnej núdzi podľa zákona o pomoci v hmotnej núdzi....	103
§ 4 Príjem.....	103
§ 9 Pomoc v hmotnej núdzi.....	104
§ 10 Dávka.....	104
§ 11 Ochranný príspevok.....	104
§ 12 Aktivačný príspevok.....	104
§ 13 Príspevok na nezaopatrené dieťa.....	104
§ 14 Príspevok na bývanie.....	104
O Inštitúte zamestnanosti.....	106

Úvod

Miera dlhodobej nezamestnanosti bola na Slovensku v uplynulom roku spomedzi krajín Európskej únie štvrtá najvyššia. Dosiahla úroveň 10,0 %, čo je dvakrát viac, ako vykazuje priemer EÚ 28. Vyššiu dlhodobú nezamestnanosť mali v roku 2013 už iba Chorvátsko (11,0 %), Španielsko (13,1 %) a Grécko (18,4 %),¹ avšak z dlhodobého hľadiska je na tom naša krajina najhoršie.² Príčin je viacero, od celkového nedostatku pracovných miest, cez nevhodne nastavený sociálny systém až po nedostatočne fungujúce aktívne opatrenia trhu práce.

Predkladaná publikácia Sociálny systém – skutočnosť a vízia obsahovo nadväzuje na našu predchádzajúcu publikáciu Inkluzívne zamestnávanie.³ Predpokladáme, že po zvýšení počtu voľných pracovných miest zavedením inkluzívneho zamestnávania bude nedostatok nezamestnaných ochotných a najmä schopných nastúpiť do práce. Preto sa venujeme téme ako zlepšiť sociálny systém tak, aby plnil úlohu prvku posúvajúceho ľudí do zamestnania.

V rámci tejto publikácie sa venujeme vplyvu nevhodne nastaveného sociálneho systému na dlhodobú nezamestnanosť. Sme presvedčení, že sociálny systém ako pasívny nástroj podpory domácností a jednotlivcov v stave hmotnej núdze má plniť aj aktívnu a motivačnú úlohu pri začleňovaní jednotlivcov do pracovného procesu. V súčasnosti platný sociálny systém nevytvára vhodné podmienky pre podnecovanie individuálneho sklonu k pracovnej aktivite. Udržuje osoby v pasivite, pretože byť nezamestnaný a poberať dávky v hmotnej núdzi má v niektorých prípadoch (predovšetkým finančné) výhody.

Cieľom publikácie je priniesť obraz a zhodnotiť fungovanie sociálneho systému v podmienkach Slovenska; zozbierať podnety a postrehy z praxe a publikovať ich v ucelenom dokumente; uverejniť návrhy riešenia v súčasnosti neriešených, resp. sporne, nevhodne či neadekvátne riešených situácií; vyvolať spoločenskú diskusiu a dosiahnuť spoločenskú dohodu týkajúcu sa potreby, rozsahu a obsahu zmeny sociálneho systému; dosiahnuť zmenu sociálneho systému tak, aby priamo alebo nepriamo prispieval k rastu zamestnanosti.

Publikácia je rozdelená do 5 kapitol. V prvej kapitole definujeme sociálny systém tak, ako ho vnímame pre potreby tejto publikácie, jeho princípy a ciele. V druhej kapitole uvádzame a podrobne rozoberáme požiadavky na sociálny systém, ktoré je nevyhnutné zaviesť do praxe v súlade s ambíciou výrazne

1 Literatúra [30].

2 Grécko, Španielsko aj Chorvátsko má problém s dlhodobou nezamestnanosťou iba posledné 2 – 3 roky, navyše Chorvátsko je členom EÚ len od leta 2013.

3 Literatúra [1].

Úvod

motivovať poberateľov dávok k reálnemu hľadaniu zamestnania a zároveň túto cestu urobiť čo najľahšou. V kapitole popisujeme úskalia a nedostatky súčasnej legislatívy a navrhujeme konkrétne riešenia.

Tretia kapitola Hmotná núdza (2003 až 2014) je venovaná vývoju riešenia hmotnej núdze za obdobie posledných 10 rokov. V kapitole 4 sa venujeme statusu quo v situácii dávok v hmotnej núdzi najmä z regionálneho/okresného pohľadu. Na vzťah Rómov a sociálneho systému sme sa zamerali v piatej kapitole Rómovia a sociálny systém. Kapitola predkladá nielen popis súčasného systému, ale aj odstraňuje niektoré bežné mýty a predkladá niekoľko pozitívnych príkladov riešenia tohto sociálneho problému. V prílohe Právna úprava prinášame stručný prehľad právnej úpravy, na ktorú sa odvolávame v jednotlivých častiach tejto publikácie.

1. Vymedzenie pojmu sociálny systém

Sociálny systém je súčasťou hospodárskeho systému krajiny. Jeho podoba a ciele sú vo veľkej miere určené históriou a tradíciou štátu a preferenciou vlády. Do sociálneho systému môžeme zahrnúť všetky ciele, nástroje a aktivity, ktoré súvisia so zabezpečením, udrжанím alebo rozvojom podmienok pre ľudský život, určitej kvality života. Pod sociálny systém spadá niekoľko ucelených, vzájomne prepojených oblastí, ktoré sú predmetom záujmu sociálnej politiky (napr. vzdelanie, bývanie, zdravie, trh práce...).

Pre účely predkladanej publikácie budeme sociálny systém chápať vo veľmi úzkom význame. Ak budeme hovoriť o sociálnom systéme, budeme mať na mysli výhradne tú časť sociálneho systému, ktorej cieľom je podávať pomocnú ruku osobám v hmotnej núdzi, ktoré majú potenciál zapojiť sa do pracovného života. Ak abstrahujeme od výnimočných prípadov (ktorým sa v rámci publikácie taktiež venujeme), ide takmer výhradne o nezamestnané osoby, z ktorých veľká časť je nezamestnaná dlhodobo (teda je bez práce viac ako rok). V tejto publikácii sa nevenujeme problematike invalidných dôchodkov ani osobám v neproduktívnom veku.

Vzhľadom na skutočnosť, že dlhodobá nezamestnanosť je výraznou (v niektorých regiónoch dokonca značne prevažujúcou) zložkou celkovej nezamestnanosti v podmienkach Slovenskej republiky a tento stav možno v našej krajine pozorovať už viac ako jedno desaťročie, má súčasná situácia nepochybne predovšetkým endogénne príčiny. Kríza, ktorá vypukla na európskom kontinente po roku 2008, značne obmedzila pracovné možnosti (a tým aj životné podmienky) mnohých obyvateľov Európskej únie, avšak v každej krajine v inom rozsahu. Zatiaľ čo krajiny ako Nemecko alebo Rakúsko vyviazli z krízy len s malými škrabancami, trh práce na Slovensku sa zmieta v ťažkostiach bez ohľadu na fázu ekonomického cyklu – miera dlhodobej nezamestnanosti bola u nás vždy jednou z najvyšších, respektíve až do krízy najvyššia. Počas krízy u nás síce nestúpila dlhodobá nezamestnanosť tak výrazne ako v iných krajinách, ale vďaka vysokým hodnotám pred krízou sa pohybujeme na čele európskych rebríčkov.

Za hlavné príčiny uvedeného vývoja – ako sme naznačili v úvode – považujeme nevhodne nastavený sociálny systém a málo účinné aktívne opatrenia trhu práce.⁴ Ak máme na Slovensku počas tak dlhého obdobia taký vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných, pravdepodobne na trhu existuje sila

4 Predmetom predloženej publikácie je iba okruh problémov spojených s nevhodne nastaveným sociálnym systémom – problematike málo účinných aktívnych opatrení trhu práce sa plánujeme venovať v rámci ďalšej publikácie Politika zamestnanosti – budúcnosť pre Slovensko

Vymedzenie pojmu sociálny systém

(bariéra), ktorá tento stav udržuje. Z nášho pohľadu je touto bariérou aj sociálny systém predstavujúci tzv. sociálnu pascu. Sociálnou pascou rozumieme stav, keď človek ľahko spadne do sociálnej siete, ale vymanenie z nej je oveľa ťažšie. Slovenský sociálny systém ľudí vábi, ukolíše, drží a nepustí a vytvára zlé predpoklady pre reálne hľadanie práce. Tento stav je možné odstrániť zmenou sociálneho systému a zvýšením reálnej šance na nájdenie si práce.

2. Požiadavky na sociálny systém

O nedostatkoch sociálneho systému sa v súvislosti s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti hovorí pomerne často, avšak prevažne vo všeobecnej rovine. Druhým extrémom je poukazovanie na špecifické prípady, ktoré sú síce riešené neprimerane, ale ich význam je marginálny. Konkrétne možnosti riešenia zostávajú nevyslovené, dokonca o nich nehovorí ani taký významný dokument, akým je Národný program reforiem. Ten definuje vybrané problémy a ciele v oblasti zamestnávania a sociálnej inklúzie; problematika potreby zmeny sociálneho systému (poberania sociálnej pomoci, motivácie pracovať a pod.) v ňom však chýba. Ak sú aj nejaké riešenia navrhnuté, riešia iba dôsledky čiastkových problémov a neriešia príčiny (napr. navrhovaný súbeh dávok a pracovného príjmu, odpracovanie dávok, a pod).

Správne nastavený sociálny systém je jedným zo základných predpokladov zvyšovania zamestnanosti a zapájania nielen marginalizovaných skupín do pracovného procesu. Môžeme zvýšiť platy zamestnancom úradov práce, môžeme zvýšiť informovanosť o pracovných príležitostiach a dostupnosť vzdelávania pre marginalizované skupiny,⁵ avšak ak sa nezamestnaným neoplatí pracovať, sú tieto opatrenia zbytočné.

Otázkou, ktorú musí zodpovedať každý sociálny systém, je konflikt osobnej zodpovednosti človeka za svoj život a zodpovednosti spoločnosti za svojich členov. Z liberálneho pohľadu má každý človek právo robiť chyby (a za chyby trpieť), z opačného pohľadu nemôže spoločnosť dovoliť dlhodobo marginalizovať svoju časť. Nevhodnou kombináciou týchto dvoch prístupov môžu vzniknúť situácie, keď človek môže pravidelne chybovať a spoločnosť tieto chyby zaplatí. Zastávame názor, že spoločnosť má poskytnúť každému človeku primeranú šancu a zároveň mu zamedziť robiť fatálne chyby.

Vzhľadom na uvedené sme v spolupráci s odbornou verejnosťou vypracovali súbor požiadaviek, ktoré by mal spĺňať sociálny systém, avšak ktoré súčasný sociálny systém nespĺňa.

5 Toto sú vybrané návrhy riešenia nezamestnanosti a sociálnej exklúzie, ktoré obsahoval návrh Národného programu reforiem Slovenskej republiky 2014. Inštitút zamestnanosti vzniesol k návrhu pripomienku a poukázal na potrebu zavedenia koncepcie inkluzívneho zamestnávania do praxe a tiež na potrebu zmeny špecifických foriem pracovno-právneho pomeru na štandardný pracovno-právny pomer.

Sociálny systém má posúvať ľudí do zamestnania

Pre osoby v ekonomicky aktívnom veku a rovnako pre osoby, ktoré budú vstupovať do tohto veku, je nevyhnutné, aby ich sociálny systém posúval do zamestnania nielen finančne, ale aj nepriamo.

Pracovať sa oplatí

Základnou, i keď v skutku vágnou premisou je, že pracujúce osoby sa musia mať lepšie ako osoby, ktoré nepracujú. Ak sa zamestná akokoľvek veľká časť domácnosti na akýkoľvek úväzok, musia jej stúpnuť čisté príjmy. Rovnako, keď stúpne plat tejto osoby, musí stúpnuť aj čistý príjem domácnosti. Čistý príjem nemusí predstavovať iba finančný príjem, ale aj statusový vzostup, sociálne kontakty či nefinančné príjmy. V súčasnosti táto požiadavka pre niektoré veľkosti rodín splnená nie je. Niet divu, že niektorí nezamestnaní sa odmietajú zamestnať, pretože by vstupom na trh práce ako zamestnanci prišli o časť príjmu, ktorý im sociálny systém ponúka. Rovnako poberatelia pomoci svoju domácnosť formálne (nie však reálne) rozdelia s cieľom zvýšiť počet oprávnených poberateľov pod jednou strechou. Systém, ktorý toto umožňuje, nielen že nemotivuje súčasných nezamestnaných pracovať, ale má negatívny vplyv aj na ďalšie generácie. Tieto si kľúčkovanie pomedzi normy osvojujú od útleho veku a môžu ho považovať za bežnú súčasť života.

Druhou otázkou je postupné zvyšovanie čistého príjmu pri rastúcom pracovnom príjme. V súčasnosti existuje niekoľko hraníc pracovného príjmu, ktorých prekročením si človek zníži čistý príjem (napríklad prekročenie dohody o vykonaní práce nezamestnaného nad 75 % životného minima – v súčasnosti 148,57 eur⁶). V dobre nastavenom sociálnom systéme by takéto hranice nemali existovať: výška poskytovaných dávok by sa mala postupne znižovať s rastúcim pracovným príjmom.

Motivovať osoby so zníženým záujmom pracovať nebude jednoduché, ale nie je nemožné. Kľúčovým momentom bude prijať také opatrenia, ktoré urobia z práce primárny, ale predovšetkým najvýhodnejší zdroj príjmu z pohľadu cieľovej skupiny. Toto zabezpečí zmena právnej úpravy, ktorá sa nedotkne iba zákona o pomoci v hmotnej núdzi, ale i ďalších právnych aktov upravujúcich sociálnu problematiku v podmienkach Slovenska, najmä daňovo-odvodového systému.

6 Výpočet ustanovenia §6 ods. 2 písm. a) zákona o službách zamestnanosti od 1. 7. 2013.

Motivačné poistenie v nezamestnanosti

Špecifickým prípadom je poistenie v nezamestnanosti, ktoré má krátkodobo nahradiť výpadok pracovných príjmov v prípade straty zamestnania. Človeku teda pribudne určitý sociálny vankúš, aby si mohol hľadať zamestnanie ešte v čase, kedy má vzhľadom na zatiaľ iba krátkodobú nezamestnanosť najvyššie šance uplatniť sa na trhu práce. Podobný cieľ má aj odstupné a výpovedná doba.

Požiadavka na motivačný charakter sociálneho systému je z tohto pohľadu kľúčová. Súčasné nastavenie poskytuje nezamestnaným rovnakú, relatívne štedrú dávku v nezamestnanosti počas prvých 6 mesiacov. Nezamestnaní a, nanešťastie, aj úrady práce toto obdobie chápu ako zaslúženú dovolenku.

Negatívom sú prísne nároky na získanie tejto dávky (platenie poistného aspoň dva roky počas posledných troch), čo znepriístupňuje toto poistenie sezónnym pracovníkom alebo osobám často migrujúcim medzi zamestnanosťou a nezamestnanosťou. Dôsledkom je dlhodobá vysoká prebytkovosť tohto fondu v Sociálnej poisťovni, dokonca aj počas obdobia vrcholiacej krízy s následnými neobhájiteľnými predunmi do dôchodkových fondov.

Konštantná výška dávky v nezamestnanosti nemotivuje nezamestnaného k okamžitému hľadaniu si pracovného miesta. Najmä pre nezamestnaných s vysokým príjmom z predchádzajúceho zamestnania predstavujú dávky v nezamestnanosti dostatočný príjem a nemotivujú nezamestnaných počas obdobia ich poberania reálne si hľadať pracovné miesto v čo najkratšom čase. Človek, ktorý stratí zamestnanie, má najväčšiu pravdepodobnosť nájdania si nového zamestnania v prvých mesiacoch nezamestnanosti, a potom až po skončení vyplácania dávok v nezamestnanosti. Zmena vyplácania konštantného objemu peňazí počas prvých mesiacov nezamestnanosti na regresívny spôsob by do systému poistenia v nezamestnanosti vnieslo žiaduci motivačný efekt. Výška dávky v nezamestnanosti by teda počas doby nezamestnanosti klesala, čo by nezamestnaného motivovalo zamestnať sa v čo najkratšom čase, ale zároveň by mu poskytla žiadaný sociálny vankúš.

Systém je síce nazývaný poistenie v nezamestnanosti, ale nespĺňa základné podmienky poistnej udalosti: vznik poistnej udalosti má byť mimo moci poisteného. Preto by dávky nemali byť vyplácané tým, ktorí spôsobili ukončenie zamestnania (napríklad ukončenie zamestnania na základe hrubého porušenia pracovnej disciplíny zamestnancom). Takéto konanie zamestnanca by sa malo chápať ako poistný podvod, a teda nárok na dávku v nezamestnanosti by mal automaticky zaniknúť. Tento princíp je zakotvený aj v Ústave Slovenskej republiky v článku 35:

„Občania majú nárok na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať.“

Strata zamestnania hrubým porušením pracovnej disciplíny, resp. „z vlastnej viny“, by teda aj v tomto kontexte nemala vytvárať nárok na dávku v nezamestnanosti.

Nárok na poistné plnenie by mal mať každý, kto si platí poistenie. Navrhujeme zavedenie individuálneho účtu pre každého poistenca. V čase platenia poistenia sa jeho poistné dávky zvyšujú o 5 %, v čase čerpania poistného sa znižujú o 20 %. Teda aj človek pracujúci iba niekoľko mesiacov by mal nárok na určité poistné plnenie (napr. po 6 mesiacoch práce by nezamestnaný získal prvý mesiac 30 % z pôvodnej mzdy, druhý mesiac 10 %; po dvoch rokoch práce by prvý mesiac nezamestnanosti dostal 100 %, druhý 80 % atď.). V prípade zvýšenia percentuálnej sadzby platieb do Sociálnej poisťovne zo súčasných 2 % na vyššie percento by vznikol aj priestor na odbúranie odstupného a výrazné zvýšenie dávok v nezamestnanosti (zamestnávateľ by ho platil pravidelne vyššími odvodmi, prepustený zamestnanec by mal vyššie dávky v nezamestnanosti ako v súčasnosti; odbúrala by sa aj neistota pri platobnej neschopnosti zamestnávateľov)⁷.

Preto navrhujeme poistenie v nezamestnanosti tak, aby sme dosiahli:

- dostupnosť dávok širšej skupine nezamestnaných,
- klesajúce dávky v čase,
- rozlišovanie výšky dávok podľa miery zavinenia nezamestnanosti.

Rovnosť príjmov pred zákonom

Zákon 417/2013 o pomoci v hmotnej núdzi definuje hmotnú núdzu ako stav, kedy príjem členov domácnosti nedosahuje sumu životného minima a členovia domácnosti si nevedia alebo nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť príjem. Súčasné znenie zákona o pomoci v hmotnej núdzi v §4 v odseku (3) definuje až 21 výnimiek (kapitola § 4 Príjem), ktoré za príjem považované nie sú. Ďalšie výnimky sú uvedené v zákone o službách zamestnanosti.

Časť poberateľov pomoci má príjem v skutočnosti vyšší ako ten, ktorý je nevyhnutný na formálne uznanie stavu núdze. Zaujímavosťou je, že medzi výnimkami figuruje napríklad príjem za poskytnutie údajov ŠÚSR z dôvodu zostavovania štatistiky rodinných účtov, no príjem za výberové zisťovanie pracovných síl sa medzi výnimkami nenachádza. Inak sa tiež pozerá na finančné toky od obce a od nadácie⁸.

7 Literatúra [20].

8 Pre poberateľa hmotnej núdze je jedno, či dostane peniaze na opravu svojej strechy od obce, od nadácie alebo formou vecného daru. Z pohľadu priznávania dávok v

Požiadavky na sociálny systém

S cieľom minimalizovať nerovnosť medzi vykazovaným a skutočne dosiahnutým príjmom navrhujeme zaviesť rovnosť príjmov pred zákonom. Uplatnenie tejto požiadavky (spolu s primeranou administratívnou záťažou) vylúči neopodstatnených poberateľov zo systému a sporné body zo zákona. Ponechané budú iba výnimky, ktorých uplatňovanie je logické (aby sa v rámci jednej pomoci nesiahalo na inú pomoc)⁹ a výnimky zaručujúce dodržanie zásady Pracovať sa oplatí.

V novom nastavení by sa spočítali všetky príjmy domácnosti a na ich základe by sa dopočítala suma dávok. Z pohľadu poberateľa dávok by bola situácia oveľa prehľadnejšia: vie, že ak si zarobí 10 eur navyše, jeho dávky klesnú o vopred známu sumu.

Sociálny pracovník by ale mohol v prospech poberateľa rozložiť jednorazové príjmy viazané na dlhšie obdobie do viacerých mesiacov. Príkladom môže byť doplatok dávok alebo mzdy za predchádzajúce obdobie, jednorazové vysúdené peniaze, príspevky na investičné aktivity.

Samostatnou kapitolou sú nefinančné príjmy, ktoré v súčasnosti nie sú chápané ako príjem človeka pre potreby výpočtu dávok. V praxi teda nastávajú situácie, kedy poberateľ dávok využíva drahé motorové vozidlo, ktoré nevlastní a ani zaň neplatí nájom (alebo platí nájom hlboko pod trhovú cenu). Podobne človek bývajúcí v nehnuteľnosti, ktorú nevlastní a neplatí ani nájom¹⁰; používa zariadenie domu, ktoré nevlastní. Všetky tieto príjmy teda treba chápať ako príjem na účely výpočtu dávok.

Časť príjmov poberateľa dávok nedokladujú, aj keď ich reálne majú. Takýto príjem možno zistiť napríklad z rozdielu výšky deklarovaných výdavkov a známych príjmov (napr. ak poberateľ dávok s oficiálnym príjmom 120 eur platí nájom vo výške 1000 eur). Takýto viditeľný rozdiel by mal byť taktiež chápaný ako príjem.

Iný typ je nefinančný príjem z vlastnej práce, čo skôr spadá pod zásadu Pracovať sa oplatí. Typickým príkladom je inputovaný príjem z vlastnej záhradky (tým, že človek pracuje na svojej záhradke, má zeleninu, ktorú nemusí kupovať na trhu). Je skôr úlohou politiky zamestnanosti preniesť tieto príjmy do štandardných pracovných vzťahov.

hmotnej núdzi to ale rozdiel je.

9 Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotnej nouzi upravujúci problematiku v Českej republike uvádza iba minimum výnimiek, ktoré za príjem považované nie sú. Literatúra [16].

10 Samozrejme, ostáva praktická otázka, ako takéto nefinančné príjmy ohodnocovať tak, aby toto ohodnocovanie bolo spravodlivé a zároveň nie príliš drahé.

Oplatí sa študovať

V oblasti vzdelania stanovila stratégia Európa 2020 cieľ zvýšiť podiel mladých ľudí s vysokoškolským vzdelaním na 40 % a znížiť počet osôb s predčasne ukončenou školskou dochádzkou pod 10 %.¹¹ Dosiachnutie týchto cieľov si vyžaduje existenciu určitých predpokladov – tým základným je, že študovať sa oplatí.

Súčasný systém tento predpoklad nespĺňa. Pre osoby zo sociálne slabších pomerov je štúdium nevýhodné, nelákavé a prakticky nedosiadateľné, pretože v čase štúdia neprináša žiadne krátkodobé finančné výhody (predovšetkým nie vyššie ako iné dávky v hmotnej núdzi). Štát teda vytvára konkurenciu sociálnym štipendiami inými dávkami.

Vysoké školy

O vysokoškolské sociálne štipendium môže požiadať každý študent prvého štúdia dennej formy vysokoškolského štúdia, ktorý má v SR trvalý pobyt, ak neprekročil štandardnú dĺžku štúdia a mesačný príjem jeho rodiny nie je vyšší ako hranica príjmu stanovená na základe životného minima.¹² Výška sociálneho štipendia poskytovaná študentom vysokých škôl sa v súčasnosti odvíja od príjmu spoločne posudzovaných osôb a od vzdialenosti medzi navštevovanou školou a trvalým bydliskom. Minimálna výška štipendia v akademickom roku 2013/2014 bola stanovená na 10 eur a maximálna na 230 eur pri vzdialenosti do 30 km a 275 eur pri vzdialenosti nad 30 km.¹³ Teda ani najvyššia možná čiastka sociálneho štipendia nie je vyššia ako minimálna mzda a bežné sumy sociálneho štipendia nie sú výrazne vyššie ako príjem zo sociálneho systému.¹⁴

Do 1. septembra 2013 museli študenti vysokých škôl o sociálne štipendium žiadať počas jedného akademického roka trikrát. Po 1. septembri študenti preukazujú nárok na štipendium iba dvakrát,¹⁵ čím sa predĺžila reakčná doba v prípade, že sa situácia spoločne posudzovaných osôb medzičasom zmenila (sociálne štipendium nemá byť ľahko dostupné, ale má umožniť prístup k štúdiu sociálne slabším osobám).

Sporný je tiež spôsob vyplácania štipendia. Napriek tomu, že žiadateľ absolvuje administratívne náročnú fázu preukazovania nároku na štipendium, škola mu čiastku vypláca spätne (nie popredu) a žiadateľ si tak musí vedieť pokryť výdavky za celý mesiac alebo za viac mesiacov z vlastných zdrojov.

11 Literatúra [19].

12 Literatúra [25].

13 Literatúra [21].

14 Maximálne štipendium je 275 eur (plus lacnejšie obedy či ubytovanie), čistá minimálna mzda v roku 2014 je cca 305 eur.

15 Tamtiež.

Stredné školy

O stredoškolské sociálne štipendium môže požiadať žiak denného štúdia strednej školy, špeciálnej strednej školy, vrátane osemročného gymnázia, odborného učilišťa či praktickej školy, ktorý žije v rodine, ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi a jedna dvanástina celkového príjmu rodiny v predchádzajúcom kalendárnom roku nepresiahla hranicu životného minima, aktuálneho v čase podania žiadosti.¹⁶

Podľa Ústavy SR má každý právo na vzdelanie.¹⁷ Otázne je, či majú naozaj všetky osoby reálnu šancu toto právo využiť, keď len samotná dávka je o 16,39 eur vyššia ako najvyššia možná hranica sociálneho štipendia poskytovaného žiakom na stredných školách. Tá predstavuje 45,21 eur v prípade, že priemer žiaka z povinných predmetov nie je horší ako 2,0. V prípade priemeru medzi 2,0 a 2,5 prislúcha žiakovi sociálne štipendium vo výške 31,65 eur a pri priemere horšom ako 2,5, ale lepšom ako 3,5 vrátane, ide o sociálne štipendium vo výške 22,61 eur.¹⁸ V poslednom prípade je teda rozdiel medzi sociálnym štipendiom a dávkou takmer 40 eur,¹⁹ pričom dôsledky (nielen) tejto skutočnosti sú fatálne: vyše 60 % nezamestnaných v SR nemá ani maturitné vzdelanie a takmer 60 % nezamestnaných osôb so vzdelaním nižším ako maturitným je bez práce dlhšie ako jeden rok.²⁰

Reakčná doba sociálneho systému je až pol roka: teda až pol roka po zmene správania študenta, či už k lepšiemu alebo k horšiemu, prichádza k zmenám v dávkach.

Základné školy

Žiakovi základnej školy môže byť poskytnuté štipendium vo forme preplácania cestovného, dotácie na podporu výchovy k stravovacím návykom dieťaťa a ohrozeného sociálnym vylúčením, dotácie na podporu výchovy k plneniu školských povinností dieťaťa a ohrozeného sociálnym vylúčením. V prípade štipendia poskytovaného vo forme preplácania cestovného je jedinou podmienkou vzniku nároku na štipendium dochádzka do školy mimo trvalého bydliska, resp. mimo trvalého bydliska v rámci určeného obvodu.²¹ Štipendium je v tomto prípade de facto odmena za to, že si rodič plní svoje zákonné povinnosti,

16 Literatúra [24].

17 Literatúra [2].

18 Základnou podmienkou pre poberanie stredoškolského sociálneho štipendia je existencia nároku na DHN alebo príjem za predchádzajúci rok, ktorého jedna dvanástina nepresahuje sumu životného minima v čase podania žiadosti.

19 Literatúra [24].

20 Viac v literatúre [1].

21 Literatúra [23].

čo z pohľadu právnej uvedomelosti a právnej zodpovednosti rodičov za deti považujeme za neprípustné.

Ďalej, odstupňovanie výšky štipendia (pre ktorýkoľvek stupeň formálneho vzdelávania) spôsobom, kedy je žiakom, resp. študentom v relatívne širokom intervale poskytovaná rovnaká výška štipendia a pri najmenšom prekročení tohto intervalu je výška priznaného štipendia značne rozdielna, nepovažujeme za motivačné.

Zvýšenie motivácie študovať (nielen u školopovinných detí) je možné nastavením prístupnosti rôznych služieb v závislosti od najvyššieho dosiahnutého vzdelania.²² Samozrejme, je potrebné tiež zabezpečiť primeraný prístup k vzdelaniu.

Vzhľadom na uvedené navrhujeme:

- uplatňovať zásadu čím náročnejšia škola, tým vyššie štipendium,
- častejšie preukazovanie nároku na štipendium, čím sa skráti reakčný čas medzi zmenou správania sa študenta a zmenou výšky štipendia,
- znížiť administratívnu náročnosť priznávania štipendií, školy by mali sociálne štipendium vyplácať včas a dopredu,
- zvýšiť sumy štipendia, aby sa aj z krátkodobého finančného hľadiska oplátilo študovať,
- zrušiť „schodový“ systém vyplácania štipendia, v rámci ktorého je určitá výška štipendia pridelená určitému intervalu, a zaviesť systém závislosti od priemeru žiaka, od počtu vymeškaných hodín a kvality školy.²³

Dlžoby nemajú vznikáť

Ľudia v hmotnej núdzi majú nižší príjem, čo často vedie k vzniku dlžôb. Tieto vznikajú buďto z krátkodobého zmýšľania, rýchlych riešení okamžitých problémov, alebo dokonca zo zavádzania a podvádzania tretími osobami. Nastavenie sociálneho systému by malo eliminovať všetky tieto možnosti tak, aby dlžoby nevznikali.

22 Napr. vodičské preukazy iba pre osoby najmenej so základným vzdelaním.

23 Napríklad: Žiak základnej školy s priemerom 2,3 a koeficientom 0,6 dostane 20,78 eura mesačne. Ak žiak navštevuje základnú školu s najhorším dosiahnutým výsledkom z testovania deviatakov v predchádzajúcom roku a má najhorší priemer (4,0), jeho nárok na pomoc bude vo výške 5,18 eura mesačne; najlepší žiak s priemerom 1,0 na najlepšej základnej škole s koeficientom približne 0,8 bude dostávať 87,7 eura mesačne. Takýmto spôsobom sa v prvom rade odstupňuje náročnosť škôl, vďaka čomu nebude mať rovnakú váhu známka dosiahnutá na lepšej, horšej alebo pomocnej škole. Najlepší budú odmenení oveľa viac, ako tí, čo sa menej snažia, alebo dostávajú síce lepšie známky, ale na objektívne horšej škole.

Služba namiesto peňazí

Dávky v hmotnej núdzi majú svoj cieľ, preto je namieste návrh, aby existovali priame nástroje na dosiahnutie tohto cieľa. V súčasnosti sa dávky poskytujú zväčša vo forme hotovosti, pričom úrady slepo veria, že takto poskytnutá dávka svoj cieľ naplní.

Právo na zabezpečenie sociálnej pomoci garantuje osobám nachádzajúcim sa v hmotnej núdzi ústava i Charta základných práv Európskej únie (viď Charta základných práv Európskej únie). Súčasná legislatíva nestanovuje formu tejto pomoci – v rámci nového sociálneho systému by tak peňažná pomoc mohla byť vyplácaná iba doplnkovo a v kratších, týždenných intervaloch. Poskytovanie služby/tovaru namiesto hotovosti jednak zvýši účinnosť týchto nástrojov a tiež zníži potenciál úžerníctva (poberatelia dávok majú pokryté základné potreby, a zároveň nemajú dostatok hotovosti pre úžerníkov).

Primárne by boli osobám v núdzi poskytované napr. gastrolístky (využitelné iba na nákup potravín), predplatená karta na hromadnú dopravu (nahrádzajúca platby určené na dochádzku), dodané školské pomôcky (namiesto hotovosti na ich nákup), zaplatenie nájomného/energií (namiesto príspevku na bývanie, viď kapitola Bankový účet pre každého na s. 19) a pod. Používané by mali byť existujúce štandardné a osvedčené služby namiesto vytvárania vlastných.

Takéto rozdelenie príjmu vyrieši dva problémy. Účelová časť vylúči použitie príjmu na iné ako nevyhnutné potreby a bezúčelová časť (vyplácaná týždenne v hotovosti) rozvrhne mesačný príjem na menšie čiastky a umožní poberateľom priebežnú spotrebu.

Osobitný príjemca ako štandard

Časť zásady služby namiesto peňazí obsahuje posudzovanie niektorých individuálnych požiadaviek, ktoré nie je možné dobre definovať priamo v zákone.

V súčasnosti existuje inštitút osobitného príjemcu, ktorý má za úlohu posudzovať individuálne potreby jednotlivých domácností. Legislatívne sa osobitným príjemcom rozumie osoba spôsobilá na právne úkony, ktorú vymenuje úrad v prípade, ak pomoc v hmotnej núdzi nedosiahla (alebo existuje dôvodné podozrenie, že pomoc v hmotnej núdzi nedosiahne) účel, na ktorý je určená.²⁴

V praxi je pridelenie osobitného príjemcu administratívne náročné a prideliť sa iba v obzvlášť závažných prípadoch. Intenzívnejšie využívanie osobitných príjemcov by pritom vyriešilo viaceré komplikácie – osoby v núdzi by

24 Literatúra [13].

sa prestali zadlžovať a ich výdavky by boli riadené racionálne (vynakladané priebežne počas celého obdobia na nevyhnutné tovary a služby).

Osobitný príjemca je potrebný najmä na riešenie špecifických a nepredvídaných situácií (napríklad pokazený kotol na kúrenie počas zimy, nutné výdavky na pohreb a pod.). Tieto musí mať právomoc ad hoc a rýchlo posúdiť s cieľom zabezpečiť najlepšie dlhodobé podmienky pre klienta.

Je už vec technická, či osobitného príjemcu bude robiť sociálny pracovník úradu, zamestnanec obce, pracovník cirkvi alebo neziskový sektor.

Bankový účet pre každého

V 21. storočí, v období vysokej elektronizácie a automatických služieb by už stálo za zváženie výraznejšie používanie bežných účtov. Bežný účet odbremení od manuálneho platenia pravidelných platieb (Inkaso), zvýši transparentnosť používania peňazí, zabezpečí prevod prostriedkov tam, kam treba a zníži impulzívne výdavky. Napriek tomu používanie bežných účtov nie je bežným štandardom.

Ministerstvo financií Slovenskej republiky prišlo v máji tohto roku s návrhom²⁵ zaviesť individuálny účet občanom pre platby od verejnej správy. Tento by mal fungovať podobne ako bežné bankové účty, avšak užívateľom naň budú chodiť iba platby plynúce od inštitúcií verejného sektora, a to všetky v jeden deň. Majiteľom účtov by mali byť vydané platobné karty, ktoré umožnia platbu obchodníkom na území SR a v niektorých prípadoch aj prevod prostriedkov na účet zriadený v komerčnej banke. Z individuálneho účtu pre platby od verejnej správy by občania mali mať možnosť vyberať peniaze aj prostredníctvom bankomatov, avšak len do výšky povoleného limitu.

Aby mohol systém fungovať, má byť vytvorený Centrálny register platieb, infraštruktúru má poskytnúť Slovenská pošta. Cieľom návrhu je zjednotenie a sprehľadnenie platieb, keďže tieto sa v súčasnosti realizujú prostredníctvom viacerých inštitúcií (Štátna pokladnica, Slovenská pošta, komerčné banky), pričom ministerstvo si od návrhu sľubuje aj vyššiu efektívnosť a rast kvality verejných služieb. Takmer okamžite po zverejnení návrhu začali slovenské médiá poukazovať na zlé skúsenosti z českej praxe, kde obdobný projekt pohltil relatívne veľký objem prostriedkov, avšak zlyhal hneď v úvodnej fáze.

Z nášho pohľadu by vytvorenie paralelného bankového systému bolo zbytočné plytvanie. Preto navrhujeme, aby išlo o štandardizovaný produkt komerčných bánk, ktorý by spĺňal dané podmienky. Vzhľadom na objem vyplácaných dávok a vzhľadom na jednorazové prísuny s postupným

25 Literatúra [33].

vyplácaním ide o veľmi istý zdroj financií pre banky. Preto sa dá očakávať, že poplatky za takéto účty budú minimálne. Rovnako, ak banky budú chcieť získať nových klientov, budú musieť zabezpečiť bankomaty aj v menších obciach.²⁶

Hlavná výhoda bežného účtu je nastavenie pravidelných platieb. Tieto predstavujú predovšetkým štandardné inkasá a úhrady – za bývanie, energie, dopravu, koncesionárske poplatky, alimenty, dane, poistenia a pod. Po dohode so sociálnym pracovníkom by sa z individuálneho účtu mohli prioritne vyplácať aj úhrady za stravovanie, kredit na nákup v potravinách, faktúry za telefón a ďalšie. Časť výberov by mala byť naviazaná na službu (gastrolistky, električenka a pod.), čo by malo podobný efekt ako pridelenie osobitného príjemcu (viď Osobitný príjemca ako štandard).

Po zaplatení prioritných platieb zostanú ľuďom voľné prostriedky. Tieto sa budú dať vybrať bankomatom, s určitými limitmi. Limit na výber by nemal byť príliš krátky (teda nie denný, ako je to zväčša pri bežných bankových produktoch) ani príliš dlhý (teda nie mesačný), ale napríklad týždenný, čím sa zabezpečí väčšia rovnomernosť v spotrebe, ako by to bolo v prípade mesačného limitu (príliš vysoká suma, ktorú je možné minúť za jeden deň) alebo denného limitu (príliš nízka suma, ktorá nebude stačiť na pokrytie väčších výdavkov a bude ju taktiež možné minúť v priebehu pár dní).

V prípade, že by poberateľ dávok v hmotnej núdzi mal záujem uskutočniť investičný zámer, ktorý presahuje možnosti limitu na výber, mal by byť každý takýto prípad posudzovaný osobitne, avšak za podmienok, ktoré nebudú poberateľov dávok nútiť využívať služby úžerníkov či nebankových subjektov. Správca príslušného individuálneho účtu a sociálny pracovník by mali o investičnom zámere vedieť a schváliť ho, pričom čerpanie ako aj splácanie prostriedkov by sa mali diať v špeciálnom režime. Podobne, nepredvídané výdavky by mal odsúhlasovať sociálny pracovník.

Osobitným bodom, ktorý bude treba doriešiť, je zamedzenie možnosti siahnuť na pomoc v hmotnej núdzi, ktorá bude súčasťou účtu (viď kapitola Dĺžoby majú zanikať).

Inkaso

Aby mohol bankový účet plniť svoje primárne úlohy (zabezpečiť dlhodobé fungovanie domácnosti), musí existovať jednoduché a spoľahlivé platenie záväzkov.

²⁶ V súčasnosti zhruba tretina obyvateľov SR býva v obciach, kde nie je bankomat.

Dlžoby nemajú vznikaf

Inkaso je platobná služba, ktorej cieľom je zjednodušiť platobný styk pre klientov i poskytovateľov služieb. Klienti nemusia sledovať jednotlivé faktúry a manuálne ich platiť, poskytovatelia služieb vykazujú nižšiu chybovosť pri platení pohľadávok. Funkčné inkaso vytvára pre klienta komfort a istotu a necháva zodpovednosť z prípadných chýb vo vyrovnávaní pohľadávok na zadávateľa platby, resp. finančnú inštitúciu. Bohužiaľ, inkasá často nenapĺňajú svoj potenciál:

- časť kľúčových inštitúcií možnosť platby inkasom stále neponúka (Sociálna poisťovňa pre odvody živnostníkov, správcovia budov),
- časť podnikov síce možnosť platby inkasom ponúka, ale v praxi ho nepoužíva na všetky platby,
- niektoré podniky si napriek povoleniu na inkaso nesťahujú staršie pohľadávky.

Správne inkaso musí spĺňať dve zásady:

- komfort pre klienta: chcem využívať inkaso a mať pokoj,
- istota pre klienta: ak mi inkaso funguje, všetko je v poriadku.

Verejné i súkromné inštitúcie, ktoré poskytujú tovary alebo služby, cena ktorých sa môže v čase platnosti zmluvy meniť alebo platby, ktoré sú pre ľudí povinné, musia umožňovať platbu formou inkasa. Poplatky za platby inkasom nemôžu byť vyššie ako poplatky za iné bankové prevody.

Teda napríklad RTVS musí umožniť platbu inkasom, keďže koncesionárske poplatky sú povinné a človek nie je schopný určiť ich výšku (sú určené v zákone). Mestá a obce musia umožniť platby za miestne dane (nehnutelnosti, pes...) formou inkasa. Človek rozhoduje o tom, či bude vlastníť nehnuteľnosť alebo psa, ale o výške dane nie. Správcovia domov musia umožniť platbu inkasom, keďže poplatky za jednotlivé služby neurčuje jednotliviec. Sociálna poisťovňa musí umožniť živnostníkom platbu inkasom. Živnostník si neurčuje výšku svojich odvodov (je určená zákonom). Ak sú pri splátkovom predaji zmeny výšky splátok pri oneskorení predošlej, musí predajca umožniť platbu inkasom.

Inkasant je povinný pokúsiť sa svoje pohľadávky inkasovať minimálne raz za dva týždne. Poplatky za omeškanie, zmluvné pokuty, platené upomienky, zmeny zmluvných podmienok za pohľadávky po splatnosti menej ako 2 týždne nie sú prípustné. Teda dodávateľ sa musí pokúsiť stiahnuť si svoje pohľadávky a nesmie mu byť umožnené špekulatívne nesťahovanie si peňazí s víziou získania zmluvných pokút.

Ak inkasant úspešne zrealizoval voči klientovi inkaso, platí, že všetky pohľadávky klienta voči inkasantovi, vznikli dátumom posledného inkasa. Teda dodávateľ nemôže účtovať penále za omeškanie platby (za obdobie do posledného inkasa) a ani upomienky (pohľadávka je po úspešnom inkase).

Jednoduchšie verejné povinnosti

Štát a verejný sektor kladú množstvo povinností občanom i podnikateľom, pričom za nedodržanie týchto povinností vznikajú voči nim sankcie. V dnešnej dobe elektronizácie verejnej správy sú tieto povinnosti často zbytočné. Kataster môže posúvať dáta potrebné na výpočet dane z nehnuteľností obciam (t. j. občan nemusí zostavovať daňové priznanie z nehnuteľností²⁷), potenciálny poberateľ dávok by nemusel dokladovať všetky príjmy (štát ich už vo svojich informačných systémoch má) a pod. Odstránením týchto duplicitných povinností by sa znížila šanca, že ľudia omylom nespĺnia určité povinnosti, a tým im vzniknú sankcie.

Nanešťastie, služby e-governmentu nenapĺňajú svoj potenciál. Jednotlivé projekty Operačného programu informatizácia spoločnosti (OPIS) sa často realizujú bez zákonných podkladov (zákony sa prispôbujú výsledkom projektov namiesto prípravy projektov na základe cieľov daných zákonom), výsledky projektov často znemožňujú prístup k službám desiatkam percent obyvateľov na základe používaného operačného systému (napr. katastrálny portál, ZEP), čo je v príkrom rozpore so zákonom 275/2006 Z. z. Dôsledkom je až odopretie možnosti podnikáť či nakladať s majetkom²⁸.

Zodpovedné narábanie s majetkom

Poberatelia dávok v hmotnej núdzi vlastnia iba jeden významnejší majetok: obydlie, v ktorom bývajú. Preto je potrebné tento majetok chrániť, aby neprišlo k jeho prehádzaniu či odcudzeniu. Poberatelia dávok majú mať zakázané nakladať s nehnuteľnosťami a väčším majetkom bez súhlasu sociálneho pracovníka. Zabezpečenie môže byť uvedené napríklad priamo v katastri a akékoľvek zmeny vlastníctva uzavreté bez súhlasu sociálneho pracovníka by mali byť neplatné.

Podobná situácia môže nastať aj v období pred spadnutím do sociálnej siete. Úrady by mali mať právo posudzovať majetkovú situáciu aj pred požiadaním o sociálne dávky, rovnako ako sa posudzuje majetok prijímateľov sociálnych služieb²⁹, kde sa posudzujú zmeny majetku za posledných 5 rokov.

27 Viac v literatúre [34].

28 Napríklad podávať daňové priznania k DPH <http://eisionline.org/index.php/projekty-m/sudy-a-obcianska-spolocnost-m/33-podnikatel-zaluje-stat>, predávať pozemky <http://blogs.fsfe.org/gera/2014/08/18/interesting-new-development-in-slovakia-fight-for-open-standards-continues-on-new-battleground/>

29 Zákon o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona o živnostenskom podnikaní – Zákon č. 448/2008 Z. z. §72 (15) hovorí: Na účely platenia úhrady za poskytovanú sociálnu službu sa pri posudzovaní nehnuteľného majetku prihliada aj na predaj tohto nehnuteľného majetku prijímateľom sociálnej služby alebo na iný právny úkon prijímateľa sociálnej služby, ktorým sa zmenšil jeho majetok bez primeraného

Dlžoby nemajú vznikat'

Predíde sa tým špekulatívnym prevodom majetku a v prípade neuvážených prevodov môže byť poskytnutá právna pomoc (viď Poradenstvo s oddlžovaním).

Obmedzenie dlhodobých a väčších záväzkov

Časť dlžôb vzniká z unáhleného podpísania dlhodobých alebo väčších zmlúv, z ktorých plynie okamžitý úžitok, ale neskôr sa splácajú s vysokými, až neprímeranými úrokmi (finančnými či nefinančnými). Na odstránenie tohto neuhu navrhujeme pre poberateľov dávok možnosť ich podpisu až po odsúhlasení sociálnym pracovníkom. Tento posúdi opodstatnenosť záväzku (či nejde o pôžičku na zahraničnú dovolenku alebo o iný nie nevyhnutný pôžitok) a zároveň zabezpečí splatenie týchto záväzkov (napríklad cez Bankový účet pre každého). Zmluvy podpísané bez súhlasu sociálneho pracovníka by boli automaticky neplatné.

Inšpiráciu možno hľadať v iných segmentoch, ktoré ochraňujú zákazníka pred dlhodobými zmluvami. Mobilní operátori už musia ponúkať viazanosť aj na jeden rok, z podomovo podpísanej zmluvy možno bez sankcií odstúpiť, hypotéka sa tiež nedá vybaviť za hodinu. Ochrana poberateľov dávok tieto kroky iba posilňuje s ohľadom na zraniteľnosť skupiny.

Dlžoby majú zanikať

Časť poberateľov dávok v hmotnej núdzi má dlžoby, ktoré vznikli v minulosti. Tieto im, vzhľadom na hroziace exekúcie, spôsobujú výrazné prekážky v snahe zamestnať sa. Riešenie dlžôb je nutná podmienka pre ich reálne zapojenie sa do trhu práce.

Poradenstvo s oddlžovaním

Znižovanie dlžôb je administratívne náročná činnosť. Spravidla zahŕňa zistenie, či všetky dlžoby sú naozaj oprávnené (napríklad pokuty za predčasné ukončenie zmlúv, ak sú tieto pokuty rovnaké bez ohľadu na to, či bola zmluva ukončená deň pred koncom viazanosti alebo deň po podpise zmluvy; alebo iné položky spadajúce pod §53a Občianskeho zákonníka: neprijateľná zmluvná podmienka), taktiež preskúmanie, či dlžoby neboli už medzitým splatené a kontrolu, či pôžičky neprekračujú maximálnu povolenú ročnú percentnú mieru nákladov (RPMN). V poslednom kroku je potrebné dohodnúť spôsob platenia relevantných dlžôb, či už splátkovým kalendárom alebo iným alternatívnym spôsobom. Je ťažké si predstaviť, ako všetky tieto činnosť vykonáva sám

protiplnenia. Literatúra [35].

poberateľ dávok, najmä, ak stojí oproti presile právnikov. Preto je nutná poradenská činnosť za účelom oddlženia poberateľov dávok.

V súvislosti s nízkou finančnou gramotnosťou a s cieľom zabraňovať neprimeranému zadlžovaniu osôb v núdzi bolo v Českej republike vytvorené dlhové poradenstvo – ide o spotrebiteľské združenie, ktoré financujú banky. Na Slovensku takýto typ poradenstva nemáme, resp. akási jeho vzdialená obdoba funguje v podobe centier právnej pomoci. Tieto poskytujú poradenstvo len relatívne úzkej skupine a ich finančné zdroje sú obmedzené.

Osobný bankrot

Dlžoby časti obyvateľov sú také vysoké, že ich ani pri najlepšej vôli nedokážu počas svojho života splatiť. Pri zachovaní týchto dlžôb je život dlžníka bez zmyslu a neproduktívny, keďže akoukoľvek svojou snahou si nedokáže zlepšiť svoj životný štandard. Štandardným riešením je osobný bankrot.

Osobný bankrot môže navrhnúť fyzická osoba, hlavnou podmienkou je platobná neschopnosť.³⁰ Zatiaľ čo v USA, Spojenom kráľovstve či Nemecku ide o bežnú formu oddlžovania osôb, u nás je táto možnosť stále málo využívaná. Dôvodov je niekoľko.

Dlžník musí vlastniť určitý – nie zanedbateľný – majetok. Na vyhlásenie tzv. malého konkurzu, ktorý predchádza osobnému bankrotu, je potrebný majetok v minimálnej hodnote 1659,70 eur a dlžník musí preukázať schopnosť uhradiť preddavok na odmenu správcovi vo výške 663,88 eur.³¹

Na konci každého roka hradí dlžník správcovi sumu, z ktorej správca po odpočítaní svojej odmeny pomerne uspokojuje veriteľov. Výšku tejto sumy stanovuje súd – nesmie byť vyššia ako 70 % dlžníkovho čistého ročného príjmu a nižšia ako 331,94 eur, čo predstavuje minimálnu výšku odmeny pre správcu. Konkrétnu výšku sumy dlžník vopred nepozná.

Proces oddlžovania je založený na sérii administratívnych úkonov, vyžaduje si aktívnu snahu a prísnu finančnú disciplínu dlžníkov. Nie každá žiadosť o oddlženie sa oddlžením končí úspechom.

Proces oddlžovania je časovo náročný. Ak abstrahujeme od súdnych preíhrov, malý konkurz trvá cca 3 roky a samotný bankrot zhruba ďalšie tri. Súdy pri posudzovaní žiadostí prihliadajú predovšetkým na to, či má dlžník platenú prácu, či prejavil poctivý zámer vynaložiť primerané úsilie

30 Za platobne neschopnú sa osoba považuje vtedy, ak má nezaplatené 30 dní po lehote splatnosti aspoň 2 peňažné dlhy u viac ako jedného veriteľa, ktoré nie je schopná splatiť.

31 K tomuto je ešte nutné pripočítať poplatky plynúce poskytovateľovi oddlžovacích služieb.

na uspokojenie veriteľov, či si plnil povinnosti počas konkurzu, a akým spôsobom je sformulovaný návrh na povolenie oddĺženia. Len rok až dva trvá, kým súd rozhodne o vydaní povolenia na vyhlásenie bankrotu, pričom súdy návrhy vracajú aj pre maličkosti.

Vysporiadanie niektorých dlžôb sa môže skomplikovať. Problematické sú napríklad záväzky, v ktorých má dlžník aj ručiteľa – v takýchto prípadoch sám ručiteľ môže skončiť v bankrote. Ak sa dlh dotýka bezpodielového vlastníctva, treba toto najskôr zrušiť a následne vysporiadať.

Inštitút osobného bankrotu sa v praxi SR využíva od roku 2007,³² no pravdepodobne aj vzhľadom na uvedené skutočnosti sa veľkej popularite neteší. Pre ilustráciu, v susednom Česku bolo v 1. štvrtroku 2013 vyhlásených 51-násobne viac osobných bankrotov ako u nás. Počas prvého polroka 2013 bolo v SR vyhlásených 174 osobných bankrotov, najviac, 39 v Banskobystrickom samosprávnom kraji.³³ V 1. štvrtroku 2014 počet osobných bankrotov medziročne klesol o jeden – na 89 bankrotov. Najvyšší počet bankrotov bol opäť zaznamenaný v Banskobystrickom kraji (15 bankrotov), ďalej v Trenčianskom a Žilinskom kraji (v oboch 14 bankrotov). Zatiaľ čo na Slovensku v tomto období pripadali na 100 000 obyvateľov necelé 2 bankrotov, v Českej republike ich bolo takmer 50.³⁴

Je zrejmé, že osobný bankrot v našej krajine nie je pre každého. Zadlžení sú však aj ľudia, ktorí tých pár stoviek eur potrebných na úhradu bankrotu nemajú, a ktorí by miernejšie podmienky iste privítali.

Cieľom zmien v osobnom bankrote je také nastavenie, aby dával primeranú šancu na začiatok nového života.

Maximálna ročná percentná miera nákladov

Ročná percentná miera nákladov (RPMN) zahŕňa všetky náklady spojené s úverom, v dôsledku čoho býva vyššia ako úroková sadzba, ktorá neposkytuje presný obraz o cene úveru. Za predpokladu rovnakých vstupných údajov je RPMN nástrojom porovnávania výhodnosti úverových produktov³⁵, a patrí medzi základné údaje zmluvy o úvere. Preto ak RPMN v zmluve uvedená nie je, v zmysle §11 zákona 129/2010 o spotrebiteľských úveroch a o iných úveroch a pôžičkách pre spotrebiteľov sa úver považuje za bezúročný a bezodplatný, t. j. klient spláca len požičanú sumu bez úrokov a poplatkov.

32 Literatúra [15].

33 Literatúra [26].

34 Literatúra [28].

35 V období rokov 2001 – 2006 využívalo Slovensko nesprávny vzorec na výpočet RPMN, z dôvodu čoho nebolo možné správne porovnanie spotrebiteľských úverov a pôžičiek.

Bez udania RPMN je zmluvu možné uzatvoriť iba výnimočne, ak ju „nemožno určiť“, čo nie je ťažké zneužiť. V prípade, že zmluva údaj o výške RPMN neobsahuje, musí byť klient informovaný o všetkých skutočnostiach, z ktorých sa pri stanovovaní celkovej ceny úveru vychádza,³⁶ avšak je zrejmé, že takýto postup hrá jednoznačne proti finančne menej zdatným klientom. Prieskum Slovenskej bankovej asociácie ukázal, že klienti skratke RPMN nerozumejú a pri porovnávaní úverových produktov si zhruba štyri pätiny klientov nie sú vedomé skutočnosti, že nie je výhodnejší úver s nižšou úrokovou sadzbou, ale s nižšou RPMN.³⁷

Výška úrokovej sadzby kopíruje rizikovosť klienta v oblasti splácania úveru. Rizikovejší klient má vyššie úroky ako menej rizikový. Ak však je klient príliš rizikový na získanie úveru, nemá mu byť tento vôbec ponúknutý. V súčasnosti prakticky každý môže získať úver, ktorý je ale krajne nevýhodný až nesplateľný. Ak klient tento úver splácať nebude (čo vzhľadom na jeho rizikovosť nie je prekvapivé; poskytovateľ úveru to má poistené vo výške úroku), je neskôr prenasledovaný nesplatenými záväzkami, často neprimeranými exekúciami, až po osobný bankrot (strana 24).

S cieľom chrániť finančne menej zdatných klientov bola zavedená tzv. maximálna výška odplaty. Odplata pri poskytnutí peňažných prostriedkov spotrebiteľovi nesmie prevýšiť dvojnásobok priemernej ročnej percentuálnej miery nákladov pri obdobnom úvere alebo pôžičke ročne. Obdobným úverom alebo pôžičkou sa rozumie obdobný produkt, ktorý je svojou povahou najbližšej forme poskytnutia peňažných prostriedkov spotrebiteľovi podľa predchádzajúcej vety. Ak ide o poskytnutie peňažných prostriedkov spotrebiteľovi na obdobie kratšie ako tri mesiace alebo o poskytnutie peňažných prostriedkov spotrebiteľovi, ktorých výška nepresiahne 100 eur, je najvyššia prípustná výška odplaty zo sumy zmluvne dohodnutých peňažných prostriedkov 30 % ročne.³⁸

Nariadenie vlády 141/2014 Z. z. však používa namiesto zaužívaného termínu RPMN termín odplata. Takéto nariadenie teda umožňuje naďalej poskytovať úvery s RPMN nad 1000 %, ak sú skryté pod rôzne poplatky. Je preto nutné tieto ustanovenia prehodnotiť tak, aby používali ustálené pojmy a predchádzali tak úžere.

Úvery iba cez účet

Spotrebiteľské úvery smú byť podľa najnovšej novely zákona o spotrebiteľských úveroch poskytované výhradne bezhotovostnou formou, čo má zamedziť rôznym netransparentným praktikám.

36 Literatúra [14].

37 Literatúra [20].

38 Literatúra [11].

Transparentnosť je potrebné zabezpečiť nielen v čase poskytnutia úveru, ale aj počas doby splácania. Výpis z bankového účtu jasne deklaruje poskytnutie i splácanie úveru (viď kapitolu Inkaso, ktoré sa vzťahuje na proces splácania).

Je potrebná dôsledná kontrola poskytovaných úverov a najmä nie bezzubá definícia pojmu úver. Osobitou otázkou zostáva posudzovanie rôznych nefinančných úverov (napr. splátkový predaj), ktoré tiež vo svojej podstate naplňujú definíciu úveru.

Dávky majú plniť svoj cieľ

Sociálny systém má svoje legitímne ciele. Znenie zákonov musí kopírovať tieto ciele tak, aby ich sociálny systém dosahoval v čo najväčšej miere.

Krátka reakčná doba

Aby bol systém pružný a pripravený čo najskôr poskytnúť pomoc tým, ktorí ju potrebujú a zároveň schopný prepúšťať neoprávnených poberateľov spod svojej ochrany, je nevyhnutné vytvoriť podmienky pre rýchle reakcie. K spružneniu reakčných časov by vo veľkej miere prispelo posilnenie kompetencií (terénnych) sociálnych pracovníkov, ktorí poznajú individuálnu a konkrétnu situáciu svojich klientov.

V procese priznávania, resp. prehodnocovania výšky pomoci by sa nemala posudzovať iba výška príjmu a situácia, v ktorej sa domácnosť nachádza, ale aj miera plnenia si občianskych a rodičovských povinností, postoj k hľadaniu si práce a do úvahy by sa mali brať aj prípadné priestupky a miera vlastného zavinenia si vzniku stavu núdze. Samozrejme, nastavenie konkrétnych kritérií si zaslúži hlbšiu diskusiu.

Najlepším príkladom, ako by to vyzeráť nemalo, je súčasné nastavenie štipendií pre žiakov základných a stredných škôl, kde je reakčná doba takmer polročná. Cieľom nového sociálneho systému je, aby k zmene výšky, resp. k jej úplnému odobratiu (v prípade ťažkého zneužívania systému, viď Zrušenie priestupkovej imunity) alebo k priznaniu a vyplateniu pomoci dochádzalo po pár týždňoch, nie mesiacoch. Častejšou kontrolou a prehodnocovaním jednotlivých prípadov sa včas zachytia tie, pri ktorých nárok na pomoc zanikol, pričom ušetrené prostriedky môžu byť použité efektívnejším spôsobom. Zároveň, ak sa domácnosť dostane do stavu hmotnej núdze, potrebnú pomoc dostane skôr. Vzhľadom na zásadu Pracovať sa oplatí je mesačné prehodnocovanie výšky dávok nutnosťou.

Zrušenie priestupkovej imunity

Výška sociálnej pomoci by mala závisieť nielen od situácie, v ktorej sa posudzovaná domácnosť nachádza, ale aj od miery plnenia si povinností jednotlivcov a ich postoja k práci. Zabezpečenie sociálnej pomoci osobám v núdzi je garantované ústavou i Chartou základných práv Európskej únie (viď Charta základných práv Európskej únie). Na sociálnu pomoc nemožno siahnuť, no možno ju odstupňovať tak, aby osoby zanedbávajúce svoje povinnosti (medzi ne patrí aj dohliadanie na školskú dochádzku detí), dopúšťajúce sa priestupkov a zastávajúce pasívny postoj k hľadaniu si práce boli motivované (nútené) zmeniť svoje správanie.

Preto navrhujeme postupné a priebežné zmeny dávok a iných benefitov podľa správania poberateľov. Podobne ako zásada Pracovať sa oplatí má platiť, že tí, čo sa snažia, sa majú mať lepšie ako tí, čo sa nesnažia.

Riešenie špecifických prípadov

Za špecifické prípady považujeme také, ktoré súčasná právna úprava nerieši v súlade s tým, čo spoločnosť chápe ako spravodlivé riešenie.

Ako príklad by sme mohli uviesť osoby v rozvodovom konaní. Napríklad: manželstvo stroskotalo na manželovom alkoholizme, no kým sa vzťah a majetok vysporiadajú (čo nejaký čas trvá, takže žena a deti bývajú stále s manželom), pomoc v hmotnej núdzi naďalej poberá manžel, ktorý si za ňu kupuje alkohol. Z pohľadu zákona neštandardný prípad, ktorý riešiť netreba, z pohľadu reality žiaľ častý jav. Štatistiky ukazujú, že rozvodovosť na Slovensku je relatívne vysoká³⁹ a spolu s neprekonateľnými rozdielmi je najčastejšou príčinou rozvodu práve alkohol. Kým sa podarí domácnosť z pohľadu dávok rozdeliť, dávky preberá ten, kto príde na poštu skôr.

K neštandardným riešeniam dochádza aj v prípade bezdomovcov a osôb bývajúcich mimo svojho trvalého pobytu.

Riešiť špecifické prípady pomôžu postupy opísané v kapitolách Rovnosť príjmov pred zákonom, Bankový účet pre každého, či Krátka reakčná doba.

Špecifických prípadov je v reálnom živote relatívne veľa. Každá kategória sa samostatne môže javiť ako nevýznamná, spoločne však tvoria relatívne početný súbor prípadov, ktorým je potrebné sa venovať.

³⁹ Na 100 uzavretých manželstiev pripadalo v roku 2012 zhruba 42 rozvodov. Štatistický úrad SR, 2013. Literatúra [27].

Administratívna nenáročnosť

Získanie potrebnej pomoci má byť primárne podmienené splnením obsahových podmienok, nie prekonaním administratívnych prekážok. Pomoc by mal dostať ten, kto ju reálne potrebuje, a nie ten, kto sa dokáže prehrýzť administratívou. Administratívna náročnosť pre potenciálneho poberateľa by mala byť čo najmenšia, a to aj za cenu zvýšenej administratívnej náročnosti na strane úradu.

Súčasná legislatívna úprava požaduje viacero administratívnych povinností (okrem tých spomenutých v kapitole Jednoduchšie verejné povinnosti), ktoré je možno odstrániť. Či už ide o kratšie a prehľadnejšie tlačivá, zjednodušenie doručovania, alebo užšiu spoluprácu so sociálnym pracovníkom.

Administratívne úkony poberateľa majú aj svoje pozitívne aspekty – poberateľ vie, vďaka čomu mu stúpili príspevky a vie tak korigovať svoje správanie. Napríklad tlačенá forma vysvedčenia dáva sociálnym pracovníkom priestor na osobnú pochvalu alebo pokarhanie.

Naopak, administratívna záťaž úradu by sa znižovať nemala, keďže je to práve úrad, ktorý rozhoduje o formálnom uznaní stavu hmotnej núdze. Úlohou úradu je dôkladne preverovať každú jednu žiadosť, pričom dôkladnosť môže byť zaručená len určitou (vhodnou) mierou administratívnej záťaže. V rámci nej by mali byť ošetrené aj prípady, ktoré súčasná legislatíva nerieši (nerieši dostatočne, resp. vôbec alebo nespravodlivo), avšak ktoré umožňujú prístup k pomoci aj neoprávneným osobám. Práve úrad je tým podstatným článkom v systéme sociálnych dávok, od rozhodnutia ktorého závisí celkový počet a štruktúra poberateľov pomoci. Preto všetky zásady popísané v kapitolách Bankový účet pre každého, Zodpovedné narábanie s majetkom, Osobitný príjemca ako štandard či Krátka reakčná doba zvýšia administratívnu záťaž úradov, čo je ale nízka cena v porovnaní s efektom, ktorý prinesie sfunkčnenie sociálneho systému. Z pohľadu daňového poplatníka je určite žiaducejšie mať síce drahší sociálny systém, ktorý ale plní svoj oprávnený cieľ.

Spoločným pôsobením administratívnej nenáročnosti pre žiadateľov a administratívnej náročnosti na strane úradu vznikne zvýšená motivácia oprávnených poberateľov zamestnať sa hoci aj na krátky čas. Aby sme mohli toto dosiahnuť, nesmie sa oprávneným poberateľom javiť systém ako zložitý a ťažkopádny. Naopak, osobám v núdzi by mala byť umožnená aj krátkodobá práca s tým, že ich prípadný návrat do sociálneho systému nebude náročný – cieľom je podporiť každú príležitosť nezamestnaných získať pracovné návyky a skúsenosti.

Úloha sociálneho pracovníka

Pri jednotlivých zásadách viackrát spomíname úlohy sociálneho pracovníka, ktorý by mal osobám v hmotnej núdzi pomáhať s finančným hospodárením,⁴⁰ koordináciou dlhodobých aktivít⁴¹ a tiež so zabezpečovaním základných požiadaviek tak, aby domácnosť fungovala.⁴² Sociálny pracovník by mal viesť osoby k zamestnanosti a čestnosti a pôsobiť ako účinný prvok pri predchádzaní vzniku kriminality a hlbších sociologických problémov. V neposlednom rade bude jeho úlohou motivovať mládež k lepším školským výsledkom a mimoškolským aktivitám. Na všetky tieto činnosti by mal mať dostatok času.

Vzhľadom na dôležitosť úlohy sociálneho pracovníka je nutné klásť veľké požiadavky na jeho odbornosť, ale najmä na jeho morálny kredit. Sociálni pracovníci musia vedieť pomôcť, avšak aby mohli pomáhať, budú si musieť najprv získať dôveru poberateľov dávok. Dôležité je uvedomiť si, že dôvera ani prvé výsledky sa nedajú dosiahnuť v priebehu niekoľkých mesiacov.

Fungovanie sociálnych pracovníkov ako zamestnancov úradov práce v súčasnosti nie je ideálne. Plnia skôr represívne úlohy bez primeraných kompetencií v oblasti pozitívnej motivácie. Toto je dané aj samotnými regulatívmi fungovania štátnych inštitúcií, kde je činnosť sociálnych pracovníkov financovaná zväčša na báze projektov, v dôsledku čoho je ich už i tak krátke funkčné obdobie často prerušované. Poradcovia na úradoch práce sa venujú len oblasti zamestnania a ich celkový počet je hlboko poddimenzovaný.

Vzhľadom na uvedené bude nutné vypracovať presné podmienky činnosti sociálnych pracovníkov, a taktiež koncept dlhodobu udržateľného financovania tak, aby táto činnosť mohla byť vykonávaná kvalitne.

40 Nastavenie prioritných platieb v podkapitole Inkaso, odsúhlasovanie investičných projektov v podkapitole Bankový účet pre každého, poskytovanie základného v podkapitole Poradenstvo s oddlžovaním a pod.

41 Napr. v podkapitole Zodpovedné narábanie s majetkom alebo Obmedzenie dlhodobých a väčších záväzkov.

42 Vid' podkapitola Osobitný príjemca ako štandard.

3. Hmotná núdza (2003 až 2014)

Starnutie populácie, zmeny v štruktúre rodiny, technologické zmeny na trhu práce, globalizácia, internacionalizácia finančných trhov vytvárajú tlak na zmeny welfare systémov. Literatúra reflektuje problémy welfare v dvoch principiálnych prúdoch (Vis, B., 2007): v tzv. hlavnom prúde reprezentovanom autormi Esping-Adersen, Scharf a Schmidt, Hubert a Stephens, Pierson, Castles, ktorí konštatujú zotrvačnosť welfare a absenciu radikálnej zmeny, a to jednak z dôvodu inštitucionálneho mechanizmu, ktorý vetuje zmeny a tiež z dôvodu širokej voličskej podpory existujúcich sociálnych programov. Druhý prúd konštatuje krízu tzv. Keynesian welfare štátu, ktorý je nahrádzaný tzv. Schumpeterian workfare modelom (Jessop, Torfing, Peck a Theodore). Teda posun od plnej zamestnanosti, masovej spotreby, masovej produkcie a rozsiahleho systému sociálnej ochrany k stimulácii inovácií a flexibility a podriadenosti sociálnej politiky požiadavkám postindustriálneho systému pre zvýšenie konkurencieschopnosti.

Vo vzťahu k sociálnej politike sú rozdiely nasledovné:

- **welfare**: masová spotreba, masová produkcia, ochrana sociálnych práv občanov,
- **workfare**: subordinácia sociálnej politiky dopytu flexibility trhu práce, konkurencieschopnosti trhu, ponuka nižších sociálnych výdavkov a nákladov na pracovnú silu.

Základné charakteristiky Schumpeterian workfare štátu sú: cielene presadzovať inovácie a štrukturálnu konkurenciu vo sfére ekonomickej politiky a zároveň presadzovanie flexibility a konkurencieschopnosti vo sfére sociálnej politiky. (Jessop, B., 2014). Vyššia zamestnanosť a sociálna súdržnosť sú dominantné dlhodobé ciele.

Slovenská republika patrí podobne ako iné krajiny medzi tie, ktoré aktívne zasahujú do politiky zamestnanosti s cieľom znižovať nezamestnanosť. Môže na to využiť predovšetkým tri nástroje: verejné výdavky (ako priame investície do infraštruktúry, verejné obstarávanie, priame nákupy tovarov a služieb pre štátnu administratívu, zamestnávanie ľudí v štátnej správe, výdavky na rôzne opatrenia politiky zamestnanosti), daňovú politiku (ako poskytovanie finančných zvýhodnení investorom, ktorí pôsobia v regiónoch v depresii, prípadne v perspektívnom odvetví, alebo zamestnávajú niektoré skupiny obyvateľstva, ktoré majú problém so získaním zamestnania), regulačné a legislatívne opatrenia, ktorými chráni a podporuje vnútorný trh a domácu výrobu (clá a dovozné kvóty), po vstupe do EÚ je používanie tohto nástroja možné voči tzv. tretím štátom mimo EÚ. Štát môže regulovať ceny a mzdy, napríklad stanovenie minimálnej alebo maximálnej mzdy. V pracovnoprávnej legislatíve určuje štát

práva a povinnosti zamestnancov (odborov) a zamestnávateľov (Zákonník práce, zákon o službách zamestnanosti, zákon o kolektívnom vyjednávaní a iné). (Hetteš, 2013)

Systémy sociálnej ochrany z druhej polovice 20. storočia prešli významnými zmenami najmä v dôsledku recesií v 70. a 90. rokoch. V dôsledku nárastu nezamestnanosti, najmä dlhodobej, dochádza na konci 90. rokov a začiatkom 21. storočia k posunu post-welfare štátu k jeho transformácii k posilneniu zodpovednosti jednotlivca a do systému sociálnej ochrany sa zabudováva nový princíp, ktorého cieľom je prinútiť nezamestnaných hľadať si a prijať prácu. Zníženie zabezpečovacej funkcie a posilnenie donucovacej funkcie systémov sociálnej ochrany je smer, ktorý je označovaný ako prechod od welfare k workfare, kde cieľovým stavom síce je ľudská dôstojnosť, ale podmienená aktivitou jednotlivcov, predovšetkým vlastnou prácou. (Kotýnková, M., 2009)

Politiky sociálnej ochrany reagujú na divergentné trendy a v podstate vyúsťujú do troch charakteristických foriem: aktívnej politiky trhu práce, workfare a „welfare k práci“ programy. Aktivácia je sociálno-politická stratégia trhu práce a týka sa širokého spektra politík vo vzťahu k poberateľom sociálnych benefitov alebo voči tým, ktorí sú v ohrození sociálneho vylúčenia z trhu práce. Nástroje sú rôzne vzhľadom k cieľom, pričom cieľom môže byť zaradenie na trh práce, rozvoj pracovných zručností či kvalifikácie. Nástrojom je aj podpora tvorby pracovných miest, podpora miezd a finančné dotácie. Workfare znamená „pracovať pre svoj welfare“, niekedy sa preto označuje aj ako „welfare for work“. Obvykle je súčasťou sociálnej pomoci, sociálnej záchrannej siete, a teda vyžaduje ako povinnosť pracovať na získanie nároku zo systému sociálnej pomoci a neumožňuje bez straty nárokov odmietnuť ponúknutú formu práce či aktivity. Medzi aktiváciou a workfare sú programy „welfare k práci“, založené na novom partnerstve medzi verejným a súkromným sektorom. Sústreďuje sa na nezamestnaných mladých, osamelých rodičov a znevýhodnených. Používa v zásade štyri nástroje: niekoľko mesiacov podporované pracovne miesto v súkromnom sektore, mimovládnej organizácii, platený tréning či vzdelanie a prácu v novom segmente ochrany životného prostredia. (Kildal, N., 2001)

Koncept workfare ako nový model k pôvodnému welfare sa rozvíja a uplatňuje už pol storočia v zásade v dvoch rovinách: ako spôsob vymanenia klientov z welfare systémov zaradením na trhu práce a tiež ako spôsob zvyšovania ľudského kapitálu prostredníctvom tréningov a vzdelávania. Cieľom je poskytnúť nezamestnaným platenú prácu, redukovanie nákladov na welfare a vytváranie príjmov, ktoré sú zdanené. Výsledkom by malo byť aj vymanenie klientov sociálnej pomoci z pasce chudoby. Ako uvádza Gerbery, úloha sociálnej politiky a jej význam v rámci sociálnej ochrany závisí aj od inkluzívnosti trhu

práce a pokrytia populácie v primárnych inštitúciách sociálnej politiky. Rastúci význam sociálnej pomoci sa odvíja od rastúceho podielu dlhodobo nezamestnaných osôb a osôb s marginalizovanou pozíciou na trhu práce, ktorých primárne inštitúcie (sociálne poistenie) nepokrývajú. (Gerbery, 2007).

Workfare predstavujú programy alebo schémy, ktoré od ľudí vyžadujú, aby si odpracovali dávku sociálnej pomoci a sú vymedzené tromi prvkami: je prítomný moment donútenia, vzťahujú sa na prácu a sú späté s najnižšou vrstvou sociálnej pomoci. V rámci pasívnej politiky je aktivačný potenciál súčasťou konceptu „pracovať sa oplatí“ najmä formou daňových a odvodových bonusov.

Workfare má svoje výhody a rovnako aj riziká. Prínosy a riziká budeme chápať ako dimenzie analýzy vývoja workfare na Slovensku. Pozitíva: požiadavka pracovať je vhodný test na skutočnú pripravenosť vstúpiť na trh práce, podmienenosť prácou znižuje náklady sociálnej ochrany, práca udržiava či vytvára pracovné zručnosti a zvyšuje šance pre zamestnanosť, účasť na aktívnych opatreniach zlepšuje sociálnu situáciu klienta. Medzi riziká určite patrí argument, že zaradenie do workfare programu len predlžuje situáciu závislosti od prerozdeľovania a problém nie je v neochote pracovať, ale nedostatku ponuky na pracovnom trhu. Nezanedbateľný je problém disproporcie, nespravodlivosti, pokiaľ odmena pre aktivovaného klienta nedosahuje úroveň benefitov u iných, neaktivovaných napríklad z rodinnej politiky. Problémom sú aj náklady na programy zamestnanosti pri ich relatívne krátkodobom efekte. A to nielen finančné, ale aj časové a manažérske. (Wiseman, M., 1986)

Diskusia o workfare sa sústreďuje na sociálne hodnoty, menej na empirické problémy. Workfare však vytvára aj praktické dôsledky implementovaných politík, ktoré sú výstupom programov workfare. Štúdiá diskutuje dopady workfare programu na Slovensku na základe analýzy vývoja legislatívy sociálnej pomoci a jej efektov v rokoch 2003 až 2014, t. j. od prijatia aktivačnej politiky v oblasti sociálnej pomoci po súčasnosť. Pýtame sa, či konkrétne politiky sú efektívnym napĺňaním pôvodného cieľa a zámeru, teda cieľa zvýšenia flexibility trhu práce a posilnenia sociálnej súdržnosti.

Právny stav a poskytované dávky

V období rokov 2003 až 2014 bolo riešenie hmotnej núdze upravené zákonom 559/2003 o pomoci v hmotnej núdzi. Tento zákon bol novelizovaný celkovo 26-krát, pričom základná konštrukcia pomoci v hmotnej núdzi sa nezmenila ani do konca roku 2013, kedy skončila jeho účinnosť.

Hmotná núdza (2003 až 2014)

Od 1.1.2014 je v účinnosti zákon 417/2013 o pomoci v hmotnej núdzi, ktorý sa nevyomyká z paradigmy zákona 599/2003. Neposkytuje žiadnu novú dávku, neruší žiadnu dávku a v podstate len mení oprávnené osoby a zavádza niektoré nejasné pojmy. A zavádza aj reštrikcie.

Rozsah zákona 599/2003	Rozsah zákona 417/2013
zákon upravuje právne vzťahy	zákon upravuje právne vzťahy pri poskytovaní
a) posudzovaní hmotnej núdze	a) pomoci v hmotnej núdzi
b) poskytovaní dávky v hmotnej núdzi	b) osobitného príspevku
c) poskytovaní príspevkov k dávke v hmotnej núdzi	c) jednorazovej dávky
Pomoc v hmotnej núdzi	Pomoc v hmotnej núdzi
a) dávka v hmotnej núdzi	a) dávka v hmotnej núdzi
- dávka	b) aktivačný príspevok
-zvýšenie dávky pre tehotnú ženu	c) príspevok na nezaopatrené dieťa
-zvýšenie dávky na dieťa do jedného roka	d) príspevok na bývanie
-zvýšenie dávky za plnenie povinnej školskej dochádzky	e) ochranný príspevok
b) príspevok na zdravotnú starostlivosť	-pre osoby u ktorých sa nezisťuje možnosť zvýšenia príjmu
b) ochranný príspevok	-pre tehotnú ženu v hmotnej núdzi
c) aktivačný príspevok	-pre rodiča s dieťaťom do jedného roka
- pre aktivovanú osobu v hmotnej núdzi	Osobitný príspevok
- pre osobu, ktorá sa zamestnala alebo vykonáva samostatnú zárobkovú činnosť (szč)	získanie zamestnania a zániku hmotnej núdze
d) príspevok na bývanie	
e) jednorazová dávka	Jednorazová dávka

Zvýšenie dávky v hmotnej núdzi pre tehotnú ženu a rodiča s dieťaťom do jedného roka je presunuté pod ochranný príspevok. Zvýšenie dávky za plnenie povinnej školskej dochádzky je v novom zákone riešené ako osobitný príspevok pre nezaopatrené dieťa. Aktivačný príspevok pre osobu, ktorá bola pred získaním zamestnania alebo vykonávaním samostatnej zárobkovej činnosti (ďalej iba szč) dlhodobo nezamestnaná a ktorej základné životné potreby boli riešené v rámci pomoci v hmotnej núdzi, je v zákone 417/2013 upravený ako osobitný príspevok, ktorý ale nie je riešený v rámci pomoci v hmotnej núdzi. Zo systémového hľadiska nemožno nič namietat, ale inak sa status quo pre tieto osoby nemení, len úradníci musia vymeniť všetky rozhodnutia do 30. júna 2014 (cca 180 000 rozhodnutí).

Zisťovanie hmotnej núdze

Definícia stavu hmotnej núdze zostala po celé obdobie nezmenená a nemení sa ani v zákone 417/2013.

Právny stav a poskytované dávky

„Hmotná núdza je stav, keď príjem členov domácnosti podľa tohto zákona nedosahuje sumy životného minima ustanovené osobitným predpisom a členovia domácnosti si nevedia alebo nemôžu prácou, výkonom vlastníckeho práva alebo iného práva k majetku a uplatnením nárokov zabezpečiť príjem alebo zvýšiť príjem.“

Možnosť zabezpečenia zvýšenia príjmu sa netestovala v podstate za celé obdobie u rovnakého profilu osôb v hmotnej núdzi:

	Radičová k 1.7.2006	Tománová k 1.7.2010	Mihál k 1.4.2012	Fichter do 31.12.2013	Fichter od 1.1.2014
Možnosť zabezpečiť príjem vlastnou prácou sa neskúma					
dosiahnutie veku potrebného na nárok na starobný dôchodok	X	X	X	X	X
invalidita s mierou poklesu vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %	X	X	X	X	X
osamelý rodič, ktorý sa riadne stará o dieťa do 31 týždňov veku dieťaťa	X	X	X	X	X
riadna starostlivosť o dieťa, ktoré je podľa posudku príslušného orgánu dieťa s ťažkým zdravotným postihnutím	X	X	X	X	X
riadna starostlivosť o občana, ktorý je podľa posudku príslušného orgánu občan s ťažkým zdravotným postihnutím	X	X	X	X	X
nepriaznivý zdravotný stav trvajúci nepretržite viac ako 30 dní	X	X	X	X	X
účasť na resocializačných programoch, v rámci ktorých nie je možné zabezpečiť príjem vlastnou prácou	X	X	X	X	X
nezaopatrené dieťa	-	-	-	-	X
zvyšovanie kvalifikácie formou denného štúdia osobou, ktorá nie je nezaopatrené dieťa	-	-	-	-	X

V novom právnom stave je zoznam osôb, u ktorých sa nezisťuje možnosť zvýšenia príjmu, rozšírený o nezaopatrené dieťa a o osobu, ktorá nie je nezaopatreným dieťaťom. V druhom prípade ide zrejme o potrebu vyplývajúcu z novej skutočnosti, podľa ktorej osoba nad 25 rokov, ktorá študuje v dennej forme štúdia, bude posudzovaná s rodičmi až do skončenia štúdia.

V jednom prípade vznikali problémy pri testovaní možnosti zabezpečiť si príjem uplatnením nároku na dávku v nezamestnanosti. Ide o prípad, kedy sa poistenec stal dočasne práceneschopný po zániku poistenia v nezamestnanosti

Hmotná núdza (2003 až 2014)

a splnil podmienky vzniku nároku na dávky v nezamestnanosti. Podľa zákona 5/2004 o službách zamestnanosti takúto osobu nie je možné zaradiť do evidencie nezamestnaných, ale zároveň nebolo možné poskytnúť pomoc v hmotnej núdzi, nakoľko nebol uplatnený nárok na dávku v nezamestnanosti. Takže opatrenie, ktorým sa neskúma možnosť zabezpečenia príjmu uplatnením nároku na dávku v nezamestnanosti pre tento prípad, je v novom zákone správne.

Možnosť zabezpečiť si príjem predajom majetku sa neskúmala, ak išlo o nasledujúci majetok:

Možnosť zabezpečiť príjem predajom alebo prenájom majetku sa neskúma, ak ide o	Radíčová K 1.7.2006	Tomanová K 1.7.2010	Mihál K 1.4.2012	Richter do 31.12.201	Richter od 1.1.2014
nehnutelnosť, ktorá sa užíva na primerané bývanie. Primeranosť sa neskúma pri dovŕšení dôchodkového veku	X	X	X	X	X
pŕh pôda a lesná pôda, ktorú užíva domácnosť	X	X	X	X	X
hnuteľná vec, ktorá nepodlieha exekúcii	-	-	-	-	X
hnuteľná vec, na ktorú bola poskytnutá jednorazová dávka	X	X	X	X	X
hnuteľná vec, na ktorú bol poskytnutý peňažný príspevok na kompenzácie	X	X	X	X	X
hnuteľná vec, na ktorú bola poskytnutá dotácia z humanitárnej pomoci					X
osobné vozidlo na individuálnu prepravu z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia	X	X	X	X	v rámci 3
osobné vozidlo, ktorého hodnota podľa znaleckého posudku nie je vyššia ako 35-násobok sumy životného minima	X	X	X	X	nie je majetok
osobné vozidlo staršie ako 10 rokov				X	nie je majetok
hnuteľné veci, ktoré nie sú v rozpore s dobrými mravmi	X	X	X	X	v rámci 3
majetok, ktorý v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu alebo mimoriadnej situácie nemôže vlastník užívať					X

Nóvum zákona 417/2013 je v spresnení zoznamu hnuteľných vecí, ktoré sú vyňaté z možnosti zvýšenia príjmu ich odpredajom. Ide o veci, ktoré nepodliehajú exekúcii. Len čas ukáže, či to nebude vytvárať problémy. Napríklad pred exekúciou sú chránené stoličky, ale len jedna pre každého člena domácnosti. Ale televízor nie je vyňatý z možnosti exekúcie, preto jeho prípadný odpredaj bude posudzovaný na základe rozporu s morálnymi zásadami. Ale na druhej strane 10-ročné auto nie je majetok a nemôže byť odpredané.

Právny stav a poskytované dávky

Detailnosť zákonov prináša problém, lebo na jednej strane zavádzame výpočet vecí, ktoré nemožno odpredať (teda ostatné možno odpredať) a na druhej strane sa zároveň opierame o dobré mravy a bude zase potrebná nejaká podzákonná norma, ktorou sa usmerní administrácia výkonu tohto paragrafu, inak to bude od okresu k okresu rôzne.

Spoločne posudzované osoby		Radíčová k 1.7.2006	Tomanová k 1.7.2010	Mihál k 1.4.2012	Richter do 31.12.2011	Richter od 1.1.2014
1	jednotlivec	X	X	X	X	X
2	manžel a manželka	X	X	X	X	X
3	manžel, manželka a nezaopatrené deti žijúce s nimi v domácnosti					X
4	rodičia a nezaopatrené deti žijúce s nimi v domácnosti	X	X	X	X	X
5	rodičia a ich deti do 25 rokov žijúce s rodičmi v domácnosti, ktoré nemajú príjem					X
6	- zo závislej činnosti	X	X	X	X	
7	- zo szč	X	X	X	X	
8	- z dávky v nezamestnanosti	X	X	X	X	
9	- z invalidného dôchodku	X	X	X	X	
10	rodičia a deti, ktoré majú príjem zo závislej činnosti a szč nižší ako minimálna mzda	X	X	X	X	
11	rodičia a deti, ktoré majú príjem nižší ako minimálny mzda					X
12	rodičia a ich deti nad 25 rokov žijúce s nimi v domácnosti a ktoré študujú dennou formou štúdia					X
13	fyzické osoby okrem jednotlivca, ak sa im poskytuje pomoc v krízovej životnej situácii a bývanie podľa osobitného predpisu					X
14	fyzické osoby okrem jednotlivca, ak sa im poskytuje starostlivosť v resocializačnom stredisku pobytovou formou					X

Z tabuľky je zrejmé, že výrazná zmena nastala až v zákone 417/2013: spoločne sú posudzovaní rodičia a deti do 25 rokov, len ak deti nemajú žiaden

Hmotná núdza (2003 až 2014)

príjem alebo majú príjem nižší ako minimálna mzda. V predchádzajúcom právnom stave sa testoval len príjem detí zo závislej činnosti a príjem zo samostatnej zárobkovej činnosti. Napríklad, uvažujme o stave, že 20-ročný syn nezamestnaných a aktivovaných rodičov poberá nemocenské vo výške 300 eur, alternatíva 400 eur:

Podľa zákona 599/2003 ide o dieťa do 25 rokov, ktoré nemá príjem zo závislej činnosti, ani zo szč, a preto bude v zmysle riadkov 5 až 9 vyššie uvedenej tabuľky posudzované spoločne s rodičmi.

príjem otca	0	0
príjem matky	0	0
príjem syna - nemocenské	400	300
započítanie nemocenského	400	300
dávka	157,6	157,6
príspevok na bývanie	89,2	89,2
aktivačný príspevok	126,14	126,14
ochranný príspevok	34,69	34,69
príspevok na ZS	6	6
spolu	413,63	413,63
pomoc v HN	13,63	113,63
príjem rodiny spolu	413,63	413,63

Podľa zákona 417/2013 sú rodičia a ich deti o 25 rokov posudzovaní spoločne, len ak ich akýkoľvek príjem je nižší ako minimálna mzda. Nemocenské vo výške 300 eur je nižšie ako minimálna mzda a vo výške 400 eur je vyššie ako minimálna mzda. Preto pri nemocenskom vo výške 300 eur bude syn posudzovaný spoločne s rodičmi, pri nemocenskom vo výške 400 eur bude posudzovaný samostatne.

Takže sme solidárnejší s bohatšími. Ak by malo dieťa nemocenské aj do výšky 600 eur, tak nárok na pomoc v hmotnej núdzi rodičom vznikne. Toto nie je sociálne spravodlivé, predkladateľ zákona asi zabudol, že do príjmu na účely posudzovania hmotnej núdze sa používajú definície zo zákona 601/2003 o životnom minime a ten do príjmov zahrnuje aj príjmy oslobodené od dane z príjmu, a to sú aj všetky dávky sociálneho poistenia. Toto nie je solidárne. Definícia domácnosti je samostatný veľký problém. Odporuje definícii domácnosti podľa § 115 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého: *„Domácnosť tvoria fyzické osoby, ktoré spolu trvale žijú a spoločne uhradzujú náklady na svoje potreby.“* To odporuje legislatívnym pravidlám vlády, ktoré požadujú: *„Zákon musí byť terminologicky presný a jednotný. Možno v ňom používať len správne a v právnom poriadku ustálené pojmy a správnu právnu terminológiu.“*

Právny stav a poskytované dávky

príjem otca	0	0
príjem matky	0	0
príjem syna nemocenské	400	300
započítanie nemocenského	0	300
dávka	117,2	160,4
príspevok na bývanie	89,2	89,2
aktivačný príspevok	126,14	126,14
ochranný príspevok		34,69
príspevok na ZS		
spolu nároky	332,54	410,43
pomoc v HN	332,54	110,43
príjem rodiny spolu	732,54	410,43

Ale aj keby sme odhliadli od tohto nedostatku, definícia nie je presná, pretože jedna osoba sa môže nachádzať aj v dvoch domácnostiach, napríklad muž, ktorý má s dvomi ženami deti, môže byť zahrnutý do dvoch domácností, lebo definícia nepožaduje trvalé spoločné bývanie členov domácnosti. A najlepšie na tom je, že tento pojem ani nebolo potrebné zaviesť. Štát na seba preberá novú právomoc určiť, do ktorej domácnosti takýto muž patrí, alebo vylúčiť z domácnosti člena domácnosti na základe požiadavky iného člena domácnosti na základe toho, že sa nepodieľa na úhrade spoločných potrieb. Teda na základe toho, čo ako člen domácnosti podľa definície nemá za povinnosť.

Príjmy nezahrnuté do posudzovaného príjmu

Tak ako sa menili nástroje aktívnej politiky trhu práce, tak sa rozširoval aj zoznam príjmov nezapočítaných pre posudzovanie hmotnej núdze. Menil sa prístup k započítaniu príspevku na aktivačnú činnosť formou dobrovoľníckej služby. Ale nová a zreteľná hodná okolnosť je nezapočítanie príspevku na vzdelanie realizovaného dodávateľsky.

Ústavné právo na pomoc v hmotnej núdzi – dávka v hmotnej núdzi

1. Podmienky nároku na dávku v hmotnej núdzi					2. Forma naplnenia práva na pomoc v hmotnej núdzi					
Richter od 1.1.2014	Richter do 31.12.2013	Mihál k 1.4.2012	Tomanová k 1.7.2010	Radičová k 1.7.2006	Typy dávok	Richter od 1.1.2014	Richter do 31.12.2013	Mihál k 1.4.2012	Tomanová k 1.7.2010	Radičová k 1.7.2006
Hmotná núdza	Hmotná núdza	Hmotná núdza	Hmotná núdza	Hmotná núdza	dávka	X	X	X	X	X
					prijatie menších obecných prác najmenej 32 hodín mesačne	X	X	X	X	*
					prijatie dobrovoľníckej činnosti najmenej na 32 hodín mesačne	X	X	X	X	*
					účasť na prácach pri mimoriadnej situácii		X	X	X	@
					najmenej 32 hodín závislej činnosti	X	X	X	X	-
					najmenej 32 hodín závislej činnosti a aktívacie spolu	@ riešené v rámci príspevku pre nezaopatrované dieťa				

Až do roku 2014 platilo, že nárok na dávku v hmotnej núdzi ako naplnenie ústavného práva na pomoc v hmotnej núdzi bol podmienený len existenciou hmotnej núdze. Aj v takomto právnom stave sa stávalo, že občan bol v stave hmotnej núdze, ale nevznikol mu nárok na pomoc v hmotnej núdzi, lebo

jeho príjem presiahol sumár nárokov zo systému pomoci v hmotnej núdzi. Ale nikdy sa nestalo, že by občan v hmotnej núdzi ostal bez akéhokoľvek príjmu.

V právnom stave, navodenom od roku 2014, sa takéto situácie môžu vyskytnúť. To už rieši Ústavný súd. A môžu ich navodiť starostovia obcí, ak ponúknu nezamestnanému prácu, ktorú nie je v stave vykonávať, napr. ťažšie manuálne práce pre osobu, ktorá vykonávala zárobkovú činnosť intelektuálnou prácou. To je nebezpečný precedens.

Súčasťou dávky v hmotnej núdzi boli aj „príplatky“ k dávke, medzi ktoré môžeme zaradiť aj príplatok na zdravotnú starostlivosť. Práve tento príplatok bol od roku 2014 zrušený a zároveň sa zvýšila dávka, napr. pre samostatne posudzovanú osobu zo 60,5 eur na 61,20 eur. Dávkam v hmotnej núdzi sa podrobnejšie venujeme v nasledujúcej kapitole (viď Dávky v hmotnej núdzi – situácia na Slovensku).

Hmotná núdza (2003 až 2014)

dávka v hmotnej núdzi	3.Výška dávky					Počet detí					
	Radíková k 1.7.2006	Tománová k 1.7.2010	Miháľ k 1.4.2012	Richter do 31.12.2013	Richter od 1.1.2014	zniženie príjmov zo systému pomoci v hmotnej núdzi zrušením príspevku na zdravotnú starostlivosť					
						0	1	2	3	4	5
jednotlivec	51,8	60,5	60,5	60,5	61,6	-0,9					
jednotlivec s 1 - 4 deťmi	83,0	115,1	115,1	115,1	117,2		-1,9	-3,9	-5,9	-7,9	
dvojica bez detí	90,0	105,2	105,2	105,2	107,1	-2,1					
dvojica s 1 - 4 deťmi	12,5	157,6	157,6	157,6	160,4		-3,2	-5,2	-7,2	-9,2	
jednotlivec s viac ako 4 deťmi	123,1	168,2	168,2	168,2	171,2						-9,0
dvojica s viac ako 4 deťmi	164,3	212,3	212,3	212,3	216,1						-10,2
príplatky k dávke						Čím vyšší je počet detí v rodine, tým výraznejší je dopad zrušenia príspevku na zdravotnú starostlivosť.					
príspevok pre tehotnú ženu v hmotnej núdzi	11,6	13,5	13,5	13,5							
rodič v HN s dieťaťom do 1 roka	11,6	13,5	13,5	13,5							
príplatok k dávke za plnenie povinnej školskej dochádzky		17,2	17,2	17,2							
príspevok na zdravotnú starostlivosť	1,7	2,0	2,0	2,0	-						

Vo všetkých typoch domácností sa znižuje príjem zo systému pomoci v hmotnej núdzi v rozpätí od 0,9 % po 10,2 % podľa typu domácnosti. Pokiaľ ide o výšku dávky, tri volebné obdobia nebola dávka zvyšovaná a rovnako neboli zvyšované ani príplatky k dávke.

Aktivačný príspevok

Aktivačný príspevok podmienky nároku	Radíčová k 1.7.2006	Tománová k 1.7.2010	Mihal k 1.4.2012	Richter do 31.12.20 13	Richter od 1.1.2014
zvyšovanie kvalifikácie štúdiom	X	X	X	X	-
účasť na vzdelávaní a príprave na trh práce	X	X	X	X	-
účasť na menších obecných službách organizovaných obcou (369/1990)	najmenej 10 hod. týž. a 40 hod. mesač.	najviac 20 hod. týž.	najviac 20 hodín týždenne	-	-
účasť na menších obecných službách organizovaných úradom (5/2004)	najmenej 10 hod. týž. a 40 hod. mesač.	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne	-	-
účasť na dobrovoľníckej činnosti organizovanej obcou	najmenej 10 hod. týž. a 40 hod. mesač.	-	-	-	-
príjem najmenej	-	-	-	-	minimálna a mzda
zaradenie do evidencie nezamestnaných	X	X	X	X	X
zvyšovanie kvalifikácie štúdiom	X	X	X	X	X
účasť na vzdelávaní a príprave na trh práce	X	X	X	X	X
účasť na menších obecných službách organizovaných obcou trvalého bydliska	najmenej 10 hod. týž. a 40 hod. mesač.	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne	najm. 10 najviac 20 hod. týž.	najm. 64 najv. 80 hod. mes.
účasť na menších obecných službách (5/2004) - aktivácia aj pre inú obec	najmenej 10 hod. týž. a 40 hod. mesač.	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne
účasť na menších službách pre samosprávny kraj (5/2004) - aktivácia	-	-	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne	najviac 20 hodín týždenne
účasť na dobrovoľníckej činnosti	najmenej 10 hod. týž. a 40 hod. mesač.	-	-	-	najm. 64 najv. 80 hod.
štúdium na SŠ alebo VŠ	X	X	X	X	X
zamestnaná osoba, ktorej zanikla hmotná núdza, nárok po dobu 6 mesiacov	X	X	X	X	X

Zaujímavý je vývoj pomeru minimálnej hodinovej mzdy k aktivačnému príspevku na hodinu aktivácie. Dochádza k radikálnemu znižovaniu pomeru aktivačného príspevku na hodinu aktivácie vo vzťahu k hodinovej minimálnej mzde. Je na zváženie, aký má byť tento pomer, v každom prípade súčasna

Hmotná núdza (2003 až 2014)

výška pri povinnosti prijať prácu a pri zvýšenom počte hodín nie je v súlade s konceptom workfare.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
minimálna hodinová mzda - MHM	1,451	1,547	1,698	1,698	1,768	1,822	1,88	1,941	2,032
výška dávky	58,75	63,07	63,07	63,07	63,07	63,07	63,07	63,07	63,07
max počet hodín aktivácie v obci TB	40	80	80	80	80	80	80	80	84
hodinová mzda - HM	1,47	0,79	0,79	0,79	0,79	0,79	0,79	0,79	0,76
HM/MHM	101,3%	51,1%	46,5%	46,5%	44,7%	43,4%	42,0%	40,7%	37,4%

Ochranný príspevok

Podmienky nároku na ochranný príspevok sa nemenili a zostávajú v platnosti aj v novom zákone pod iným názvom.

Nárok na ochranný príspevok	Radíková k 1.7.2006	Tomanová k 1.7.2010	Mihál k 1.4.2012	Richter do 31.12.2013	Richter od 1.1.2014
dosiahnutie veku potrebného na nárok na starobný dôchodok	X	X	X	X	X
invalidita s mierou poklesu vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %	X	X	X	X	X
osamelý rodič, ktorý sa riadne stará o dieťa do 31 týždňov veku dieťaťa	X	X	X	X	X
riadna starostlivosť o dieťa, ktoré je podľa posudku príslušného orgánu dieťa s ťažkým zdravotným postihnutím	X	X	X	X	X
riadna starostlivosť o občana, ktorý je podľa posudku príslušného orgánu občan s ťažkým zdravotným postihnutím	X	X	X	X	X
nepriaznivý zdravotný stav trvajúci nepretržite viac ako 30 dní	X	X	X	X	X
účasť na resocializačných programoch, v rámci ktorých nie je možné zabezpečiť príjem vlastnou prácou	X	X	X	X	X
tehotná žena v hmotnej núdzi od 4. mesiaca	*	*	*	*	X
rodič v hmotnej núdzi s dieťaťom do 1 roka	*	*	*	*	X

*uvedené prípady, v súčasnosti zahrnuté do ochranného príspevku, boli v zákone 599/2003 riešené v rámci dávky v hmotnej núdzi

Právny stav a poskytované dávky

Vo výške poskytovaného príspevku prišlo k výraznejšej právnej úprave za ministra Mihála a tiež sa za ministra Richtera. Z dôvodu zneužívania ochranného príspevku počas dočasnej pracovnej neschopnosti zo strany Rómov (vyhýbanie sa aktivácii) sa najprv diferencovala výška príspevku tak, že nárok na ochranný príspevok sa počas choroby znížil na polovicu, ale poskytoval sa neobmedzene. Minister Richter obmedzil nárok na výplatu ochranného príspevku na 12 mesiacov za dva roky. A to je zase prípad, kedy sa pristúpilo k problému necitlivo. Predstavme si nezamestnanú matku s dieťaťom, ktorá vážne ochorie a jej liečenie presiahne jeden rok. Nemá nárok na nemocenské a po roku stratí nárok na ochranný príspevok. V prípade, že jej nevznikne nárok na invalidný dôchodok, zostane úplne bez prostriedkov. Takýto stav je protiústavný a opäť nesolidárny.

ochranné dávky	Radíčová k 1.7.2006	Tomanová k 1.7.2010	Mihál k 1.4.2012	Richter do 31.12.2013	Richter od 1.1.2014
ochranný príspevok plný	56,43	63,07	63,07	63,07	63,07
ochranný príspevok počas PN trvajúcej viac ako 30 dní (vyplácaný neobmedzene)	56,43	63,07	34,69	-	-
ochranný príspevok poskytovaný maximálne 12 mesiacov za dva roky	-	-	-	34,69	34,69
ochranný príspevok pre tehotnú ženu	*	*	*	*	13,5
ochranný príspevok pre rodiča v hmotnej núdzi s dieťaťom do 1 roka	*	*	*	*	13,5

*poskytovaný v rámci dávky v hmotnej núdzi

Príspevok na bývanie

Vývoj podmienok nároku na príspevok na bývanie je dostatočne zrejmy z nižšie uvedenej tabuľky.

Treba sa však pozastaviť nad zmenami zavedenými zákonom 417/2013. Jeho bezprostredným dôsledkom je:

- rozšírenie okruhu oprávnených osôb o osoby žijúce v zariadení podporovaného bývania, zariadení pre seniorov, domove sociálnych služieb alebo špecializovanom zariadení, ak sa v nich poskytuje sociálna služba plnoletej fyzickej osobe celoročnou pobytovou formou, v útulku, domove na polceste, zariadení núdzového bývania alebo v krízovom stredisku,

Hmotná núdza (2003 až 2014)

- b) zúženie oprávnených osôb o dôchodcov, žijúcich spoločne s inými osobami v hmotnej núdzi, pretože sa obmedzil na príspevok len na jeden raz bez ohľadu na počet domácností v hmotnej núdzi, ktoré žijú v jednom byte alebo dome. Tým sa značne poškodilo dôchodcom, lebo garancia minimálneho príjmu kombinovaného dôchodku s príjmom zo systému hmotnej núdze bola fakticky zrušená.

Príspevok na bývanie		Radičová k 1.7.2006	Tomanová k 1.7.2010	Mihál k 1.4.2012	Richter do 31.12.2013	Richter od 1.1.2014
1.	oprávnené osoby v hmotnej núdzi					
2.	vlastník domu	X	X	X	X	X
3.	vlastník bytu	X	X	X	X	X
4.	nájomca bytu	X	X	X	X	X
5.	nájomca domu	X	X	X	X	X
6.	spoluvlastník domu					X
7.	spoluvlastník bytu					X
8.	nájomca obytnej miestnosti v zariadení určenom na trvalé bývanie	X	X	X	X	X
9.	osoba s právom doživotného bývania		X	X	X	X
10.	osoba bývajúca v zariadení sociálnych služieb		X	X	X	X
11.	osoba, bývajúca v ďalších typoch sociálnych zariadení					X*
	podmienka vzniku nároku na príspevok na bývanie					
	hmotná núdza	X	X	X	X	X
	pre osoby pod bodom 1 až 5 uhrádzanie nákladov spojených s bývaním okrem dôchodcov		X	X	X	X
	pre osoby pod bodom 1 až 5 uhrádzanie nákladov spojených s bývaním	X	X	X	X	X
	preukázanie dokladu o uznaní dlhu a preukázaní dohody o splátkach	X	X	X	X	X
	zaplatenie dane z nehnuteľnosti a poplatkov za komunálny odpad vlastníkom bytu a domu					X
	zaplatenie nájomného alebo predloženie dohody o splátkach					X
	zaplatenie úhrad za sociálnu službu					X
	podmienky nároku na výplatu príspevku na bývanie					
	pri spoločnom nájme sa príspevok vypláca len raz				X	
	príspevok sa vypláca len raz bez ohľadu na počet oprávnených osôb v byte alebo dome					X
	príspevok sa vypláca každej oprávnenej osobe	X	X	X		
	výška príspevku na bývanie					
	pre jednu samostatne posudzovanú osobu	45,14	55,8	55,8	55,8	55,8
	pre viac spoločne posudzovaných osôb	71,37	89,2	89,2	89,2	89,2

Osobitný príspevok

Osobitným príspevkom sa v zákone 417/2013 nahradzuje aktivačný príspevok pre zamestnaného občana. Je určený fyzickej osobe, ktorá splní tieto podmienky:

- pred vznikom pracovného pomeru bola dlhodobo nezamestnanou osobou,
- vznikne jej pracovný pomer alebo obdobný pomer,
- príjem z tejto činnosti je najmenej na úrovni minimálnej mzdy, najviac 3 násobok minimálnej mzdy,
- pred vznikom pracovného pomeru boli jej životné podmienky zabezpečované v systéme pomoci v hmotnej núdzi,
- ktorá je členom domácnosti, ktorej sa prestane poskytovať pomoc v hmotnej núdzi.

Príspevok je poskytovaný po dobu 6 mesiacov od začatia vykonávania závislej činnosti. V nasledujúcej tabuľke je uvedený vývoj podmienok nároku na tento príspevok.

Osobitný príspevok (aktivačný príspevok)		Radičová	Tomanová	Mihál	Richter	Richter
zamestnanec	obdobie v evidencii nezamestnaných	12	12	12	12	12
	hmotná núdza riešená v systéme pomoci v hmotnej núdzi	X	X	X	X	X
	vznik pracovného pomeru	X	X	X	X	X
	vznik obdobného pomeru	-	-	-	-	X
	mzda najmenej	MM	MM	MM	MM	MM
	mzda najviac	3xMM	3xMM	3xMM	3xMM	3xMM
	domácnosť sa vymaní z hmotnej núdze	-	-	-	-	X
szč	obdobie v evidencii nezamestnaných	12	12	12	12	-
	začatie vykonávania szč	X	X	X	X	-
	hmotná núdza riešená v systéme pomoci v hmotnej núdzi	X	X	X	X	-
	výška dávky	56,43	63,07	63,07	63,07	63,07

Sú tri podstatné rozdiely medzi stavom pred a po roku 2014:

- príspevok nie je poskytovaný pri začatí vykonávania samostatnej zárobkovej činnosti,
- nárok na príspevok vzniká aj pri vzniku obdobného ako pracovného pomeru, teda aj na základe dohôd mimo pracovného pomeru,
- nárok vzniká len vtedy, ak sa celej domácnosti prestane poskytovať pomoc v hmotnej núdzi.

Hmotná núdza (2003 až 2014)

Prečo sa prestala podporovať samostatná zárobková činnosť, nie je zrejmé. To, že vzniká nárok aj pri iných ako pracovnoprávných vzťahoch, je spravodlivé.

Na prvý pohľad sa zdá, že tretím rozdielom sa zavádza reštrikcia. Ale nie je to tak. Zákonom 417/2013 sa aktivačný príspevok poskytuje každej osobe, ktorá vykonáva činnosť zamestnanca a príjem z tejto činnosti presahuje minimálnu mzdu, čo možno hodnotiť ako zmenu v prospech workfare. Predtým totiž platilo, že „osobitný“ aktivačný príspevok sa poskytoval po vzniku zamestnaneckého pomeru len 6 mesiacov bez ohľadu na to, či okruh spoločne posudzovaných osôb bol v hmotnej núdzi.

Pre porovnanie dopadov zo zmeny porovnajme pri fixácii ostatných zmien v roku 2014 príjem rodiny pri platnosti podmienok nároku na osobitný príplatok podľa nového a predchádzajúceho právneho stavu v domácnosti s deťmi, v ktorej manželka vykonáva aktivačnú činnosť.

Nech sa otec zamestná od 1.1.2014. Podľa zákona 417/2013 patrí otcovi aktivačný príspevok, na ktorý má nárok popri zamestnaní dovtedy, kým bude mať domácnosť nárok na dávky v hmotnej núdzi, ale nepatrí mu ochranný príspevok. Za rok bude príjem rodiny vrátane prídavkov 6228,39 eur, pretože otec bude mať celý rok nárok na aktivačný príspevok. Podľa zákona 599/20013 patrilo takémuto otcovi aktivačný príspevok len 6 mesiacov, teda v tomto prípade je zrejmé, že výhodnejší je stav platný od roku 2014. To platí aj v prípade vyššieho zárobku.

Právny stav a poskytované dávky

Stav pri zamestnaní za minimálnu mzdu

Porovnanie osobitného a aktivačného príspevku	417/2013	599/2003	417/2013	599/2003	417/2013	599/2003
minimálna mzda	352,00	352,00	352,00	352,00	352,00	352,00
čistý príjem	326,25	326,25	347,66	347,66	411,89	411,89
daňový bonus	21,41	21,41	42,82	42,82	107,05	107,05
započítateľný príjem	223,28	223,28	217,93	217,93	201,87	201,87
počet detí	1	1	2	2	5	5
hmotná núdza?	áno	áno	áno	áno	áno	áno
príjem	223,28	223,28	217,93	217,93	201,87	201,87
prídavky na deti	23,52	23,52	47,04	47,04	117,60	117,60
dávky	160,00	160,00	160,00	160,00	216,10	216,10
aktivačný príspevok matky	63,07	63,07	63,07	63,07	63,07	63,07
aktivačný príspevok otca	63,07		63,07		63,07	
príspevok na bývanie	89,20	89,20	89,20	89,20	89,20	89,20
príspevok za školskú dochádzku	17,20	17,20	34,40	34,40	86,00	86,00
sumár dávok a príspevkov	392,54	329,47	409,74	346,67	517,44	454,37
pomoc v hmotnej núdzi	169,26	106,19	191,82	128,75	315,57	252,50
ochranný príspevok	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
príjem z HN+OP+ zárobkovej činnosti	495,51	432,44	539,48	476,41	727,46	664,39
celkový príjem s rodinnými dávkami	519,03	455,96	586,52	523,45	845,06	781,99
ročný príjem	6228,39	5567,7	7038,2	6095,3	10140	8351,1

Príspevok pre nezaopatrené dieťa

Účel príspevku pre nezaopatrené dieťa, ktorý sa do konca roku 2013 poskytoval ako súčasť dávky v hmotnej núdzi, je stimulovať rodičov v hmotnej núdzi na zabezpečenie povinnej školskej dochádzky ich detí. Výška príspevku je 17,20 eur na mesiac aj počas trvania prázdnin.

Do nástupu ministra Richtera sa táto dávka poskytovala tak, že sa nezahrnovala do súčtu nárokov na pomoc v hmotnej núdzi. Praktickým dôsledkom bolo, že pokiaľ bol okruh spoločne posudzovaných osôb v hmotnej núdzi a nevznikol im nárok na pomoc, dávku a príspevky k dávke v hmotnej núdzi, tak tento príspevok sa poskytol.

Hmotná núdza (2003 až 2014)

Napríklad domácnosť s jedným nezaopatreným dieťaťom a hrubým príjmom otca vo výške 700 eur a bez nároku na aktivačný príspevok z dôvodu vykonávania zárobkovej činnosti (po skončení podporného obdobia 6 mesiacov):

	599/2003 pred Richterom	599/2003
príspevok zaplnenie povinnej školskej dochádzky		
mzda	700,00	700,00
čistý príjem	581,35	581,35
daňový bonus	21,41	21,41
započítateľný príjem	384,94	384,94
počet detí	1	1
hmotná núdza?	áno	áno
príjem	384,94	384,94
prídavky na deti	23,52	23,52
dávky	160,00	160,00
aktivačný príspevok matky		
aktivačný príspevok otca		
príspevok na bývanie	89,20	89,20
príspevok za školskú dochádzku	17,20	17,20
sumár dávok a príspevkov	249,20	266,40
pomoc v hmotnej núdzi	17,20	0,00
príjem z HN+OP+ zárobkovej činnosti spolu	598,55	581,35
celkový príjem s rodinnými dávkami	622,07	604,87
ročný príjem	7464,84	7354,62

Prichádza k reštrikcii, ktorej zdôvodnenie nie je jasné. Zákomom 417/2013 sa rozšíril okruh situácií, v ktorých rodič alebo iná oprávnená osoba nemajú nárok na príspevok. Ide o tieto situácie:

dôvody pre ktoré nevzniká nárok	599/2003	417/2013
vydanie rozhodnutia o určení osobitného príjemcu z dôvodu neplnenia povinnej školskej dochádzky	X	X
uloženie výchovného opatrenia rodičovi, ktoré neplní účel		X
- upozornenie dieťaťa		X
- upozornenie rodičov		X
- povinnosť dieťaťa podrobiť sa odbornej diagnostiky		X
- povinnosť dieťaťa podrobiť sa špecializovanej ambulantnej liečby		X
- povinnosť zúčastniť sa na výchovnom alebo sociálnom programe		X

V platnom právnom stave teda sú postihnutelní rodičia detí, ktoré sa nevhodne správajú na ulici.

Jednorazová dávka

Poskytovanie jednorazovej dávky sa v zásade nemení. Ide o fakultatívnu dávku poskytovanú obcou. Drobné odchýlky sú v určení vecí, na ktoré je poskytovaná. Na rozdiel od právneho stavu z 2013 roka nie je možné použiť jednorazovú dávku na nákup paliva a rádioprijímača. Domnievame sa, že z hľadiska signalizácie živelných pohrôm a informovania o záchranných akciách by v každej domácnosti mal existovať aspoň jeden rádioprijímač.

Existujú tiež nejasnosti, či dávku možno použiť na nákup postelí pre všetkých členov domácnosti a rovnaká nejasnosť je v novom zákone o počte stoličiek, ktoré možno za dávku nakúpiť.

Položky ako odevy, bielizeň, obuv, stôl, chladnička, sporák, varič, vykurovacie teleso, práčka, periny, posteľná bielizeň, riad, mimoriadne liečebné náklady a školské potreby sa medzi zákonmi 599/2003 a 417/2013 nemenili.

Problematické oblasti súčasného riešenia hmotnej núdze

Vydanie nového zákona o pomoci v hmotnej núdzi nebolo potrebné. Zmeny, ktoré boli vykonané oproti zákonu 599/2003, by sa hravo mohli zrealizovať v rámci tohto zákona. Len premenovanie dávok nie je dôvodom na nový zákon, ktorý je navyše terminologicky nepresný, nie je jednoznačný vo vzťahu k vymedzeniu okruhu spoločne posudzovaných osôb a zavádza do právneho systému Slovenskej republiky zmätky vo vzťahu k definícii domácnosti.

Jeho najväčšou slabinou je rozpor s deklarovanou ochranou sociálnych istôt občanov a s cieľmi workfare. Tie boli oslabené v aspoň týchto prípadoch.

Zmenami v okruhu spoločne posudzovaných osôb sa zvýhodnili domácnosti, v ktorých je vyšší príjem detí z dávok sociálneho poistenia.

Z príjmov, ktoré sa nezapočítavajú do príjmov pri zisťovaní hmotnej núdze, bol najprv vyradený, potom znížený príspevok na dobrovoľnícku činnosť.

Dávka v hmotnej núdzi, ako naplnenie ústavného práva na pomoc v hmotnej núdzi, bola podmienená aktiváciou najmenej 32 hodín mesačne. Založil sa nevídaný precedens, keď o ústavnom práve na pomoc v hmotnej núdzi bude rozhodovať starosta. Porušil sa ústavný princíp o rovnosti občanov v právach podľa článku 12 Ústavy SR, pretože jedným občanom v prístupe k dávke bude stačiť len stav hmotnej núdze (ak im nebude ponúknutá aktivácia) zatiaľ čo iní sa budú musieť podieľať aj na aktivácii. V samospráve sa vytvoril sa priestor k zneužívaniu verejnej moci.

Zrušením príspevku na zdravotnú starostlivosť, ktoré nekompenzuje zvýšenie dávky, sa najviac poškodilo viacpočetným rodinám. Takýmto rodinám zákon o ochrane manželstva nepomôže.

Vzdelávanie zamestnaných osôb v hmotnej núdzi prestalo byť formou aktivácie. Na jednej strane sa volá po zvyšovaní kvalifikácie pracovnej sily, ale na druhej strane sa preferuje príjem zo závislej činnosti na úrovni minimálnej mzdy.

Nárok na aktivačný príspevok pre zamestnanú osobu vzniká v prípade, ak mzda je najmenej na úrovni minimálnej mzdy. Zvýhodňuje sa závislá činnosť pred samostatnou zárobkovou činnosťou, čo je tiež pravdepodobne porušenie článku 12 a diskriminácia na základe pracovného postavenia. Dokonca si myslíme, že ide o priamu diskrimináciu, ktorá podľa antidiskriminačného zákona: *„je konanie alebo opomenutie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii.“*

Zvýšili sa nároky na prístup k aktivačnému príspevku, počet hodín na obecných službách v obci trvalého bydliska sa zvýšil z najmenej 40 hodín mesačne na 64 až 80 hodín mesačne.

Znižuje sa pomer aktivačného príspevku za hodinu k minimálnej hodinovej mzde.

Poskytovanie ochranného príspevku sa obmedzilo na najviac 12 mesiacov počas dvoch rokov. Vážne sa tým poškodzujú prípady osôb so život ohrozujúcimi chorobami, u ktorých nevzniká nárok na invalidný dôchodok. V prípade, ak pracovná neschopnosť trvá viac ako 12 mesiacov, budú tieto osoby vystavené hladu.

Zúžil sa okruh osôb, ktorým je poskytovaný príspevok na bývanie. Poškodilo sa dôchodcom v hmotnej núdzi, pretože im od roku 2014 zanikol nárok na príspevok na bývanie, ak žijú v jednom dome alebo byte s inou domácnosťou v hmotnej núdzi, ktorej je poskytovaný príspevok na bývanie. Ich príjem je o 55,8 eur nižší.

Zúžil sa okruh osôb, ktorým je poskytovaný osobitný príspevok, (predtým aktivačný príspevok pre dlhodobu nezamestnaného, ktorý začal vykonávať zárobkovú činnosť). Z nároku na tento príspevok sú vylúčené osoby, ktoré začnú vykonávať szč.

Zúžil sa prístup k príspevku za školskú dochádzku, príspevok sa v minulosti nezahrnoval do sumy nárokov, v súčasnosti sa zahrnuje.

Jednotlivec žijúci samostatne, bezdetný, nezamestnaný

- Vo všetkých prípadoch aktivity, t. j. neaktívny, aktívny 40 hodín a aktívny 64 hodín príde k zhoršeniu oproti súčasnému stavu. V prípade neaktivity vznikne pokles príjmu na polovicu v dôsledku toho, že nevznikne nárok na dávku v hmotnej núdzi a zostane len nárok na príspevok na bývanie. Pri aktivite 40 hodín síce nárok na dávku vznikne, ale takýto rozsah aktivity stačil v platnom právnom stave na vznik nároku na aktivačný príspevok, kým v novom stave už nestačí. Pri aktivite najmenej 64 hodín mesačne je rozdiel minimálny (0,3 eur).
- Zrejme v kolízii s Ústavou SR je prípad neaktívneho jednotlivca bez nároku na príspevok na bývanie. To bude prípad bezdomovcov.

Zamestnaný samostatne posudzovaný jednotlivec

- Pokiaľ samostatne posudzovaný jednotlivec vykonáva zárobkovú činnosť s príjmom na úrovni minimálnej mzdy (337,7 eur), potom nie je v hmotnej núdzi a jeho finančná situácia je rovnaká tak v platnom, ako aj novom právnom stave.
- Ak má takýto človek príjem nižší, ako je minimálne mzda a vykonáva závislú činnosť najmenej 32 hodín mesačne, a je v stave hmotnej núdze, má nárok na plnú výšku dávky, ale vzhľadom na to, že nárok na aktivačný príspevok vzniká až od príjmu 337,7, tak jeho zárobková činnosť nie je považovaná za aktiváciu s nárokom na aktivačný príspevok. Je zrejme, že započítanie zárobkovej činnosti do aktivácie nebolo smerované na samostatne posudzované osoby, lebo ak je zárobok nad 337,3 eur, nie sú v hmotnej núdzi, a ak je zárobok nižší, nemajú nárok na aktivačný príspevok. A samostatne posudzovaných jednotlivcov je cca 62 % zo všetkých poberateľov pomoci v hmotnej núdzi. Ak je takýto jednotlivec zamestnaný s úväzkom pod 32 hodín, stráca nárok tak na dávku, ako aj na aktivačný príspevok. Toto nie je šťastné riešenie.

Novým zákonom sa veľmi komplikuje život bezdetným nezamestnaným jednotlivcom alebo nezamestnaným jednotlivcom so samostatne posudzovanými deťmi. Teda najmä bezdomovcom, ktorí zväčša nemajú nárok na príspevok na bývanie a budú úplne bez príjmu. V prípade, že osoby v tejto skupine majú nárok na príspevok na bývanie, poklesnú ich doterajšie príjmy cca na polovicu. V podstate na všetkých nezamestnaných bude mať nový zákon negatívny vplyv, a to aj vtedy, ak budú aktivovaní.

Najpriaznivejší účinok bude mať nový zákon na bezdetnú manželskú domácnosť, v ktorej jeden manžel má príjem zo zárobkovej činnosti najmenej na úrovni minimálnej mzdy a jeden je aktivovaný na 64 hodín.

V skupine nízkopríjmových rodičov so mzdou nad minimálnu mzdu prichádza k zlepšeniu len pri počte 6 detí. Domnievame sa, že autori zmeny nemali celkom premyslené dopady obmedzení poskytovania aktivačného príspevku. Posudzovali ich len v prípade, ak príjem je aspoň na úrovni minimálnej mzdy. Mali kopírovať nastavenie daňového bonusu, ktorý je nárokovateľný pri mzde presahujúcej 50 % z minimálnej mzdy.

Pokiaľ ide o dopady na štátny rozpočet, opatrenia znižujú výdavky na sociálnu pomoc. Máme dve čísla úspor, a to zo vzorky rodín s nárokom na rodičovský príspevok a bez nároku na rodičovský príspevok. Vo vzorke s nárokom na rodičovský príspevok je vyčíslená úspora 8,6 %, vo vzorke bez nároku na rodičovský príspevok ide o 10,3 %. Podiel rodín v hmotnej núdzi s dieťaťom do troch rokov na celom súbore osôb v hmotnej núdzi je 27 %. Zreálnenie odhadu je teda nasledujúce:

$$27 \% \times 8,6 \% + (100 \% - 27 \%) \times 10,3 \% = \mathbf{9,8 \%}.$$

Tento odhad nezohľadňuje správanie starostov pri ponúkaní aktivačnej práce, takže nevieme odhadnúť početnosť osôb, ktorým bude krátená dávka v hmotnej núdzi. Na druhej strane ale platí, že dôslednou aplikáciou nového zákona takéto úspory môžu dosiahnuť.

Ako sme uviedli v úvode, workfare má svoje výhody, a rovnako aj riziká. Pozitíva sú nasledovné: požiadavka pracovať je vhodný test na skutočnú pripravenosť vstúpiť na trh práce, podmienenosť prácou znižuje náklady sociálnej ochrany, práca udržiava či vytvára pracovné zručnosti a zvyšuje šance pre zamestnanosť, účasť na aktívnych opatreniach zlepšuje sociálnu situáciu klienta.

Medzi riziká určite patrí argument, že zaradenie do workfare programu len predlžuje situáciu závislosti od prerozdeľovania a problém nie je v nechote pracovať, ale v nedostatku ponuky na pracovnom trhu. Nezanedbateľný je problém disproporcie, nespravodlivosti, pokiaľ odmena pre aktivovaného klienta nedosahuje úroveň benefitov u iných, neaktivovaných napríklad z rodinnej politiky. Problémom sú aj náklady na programy zamestnanosti pri ich relatívne krátkodobom efekte. A to nielen finančné, ale aj časové a manažérske. Analýza regulatívov a ich dopadov na cieľové skupiny jasne preukázala, že z pozitívnych dopadov workfare sa naplňa iba jeden – znižujú sa náklady na sociálnu pomoc. Naopak, naplňajú sa riziká a ohrozenia predovšetkým disproporciami a nespravodlivosťou v nastavenom systéme.

4. Dávky v hmotnej núdzi – situácia na Slovensku

Systém pomoci v hmotnej núdzi v SR v súčasnom nastavení vytvára rôzne špecifické situácie, nielen z hľadiska posudzovania samotného stavu hmotnej núdze, ale aj z hľadiska jeho reálnych dopadov na obyvateľstvo odkázané na túto pomoc. V tejto kapitole sa budeme bližšie venovať dávkam v hmotnej núdzi (DHN), ktorých poberatelia patria do rôznych segmentov obyvateľstva a nemožno ich vnímať jednotne iba ako homogénnu skupinu poberateľov dávok. Ide o rôzne špecifické skupiny, z hľadiska ekonomickej aktivity, počtu členov domácnosti, kvalifikačnej a vzdelanostnej úrovne, národnostnej príslušnosti atď., ktoré sa z rôznych príčin ocitajú v hmotnej núdzi s príjmami nedosahujúcimi ani hranicu životného minima. O tom, kedy je človek v hmotnej núdzi, resp. aké podmienky musí posudzovaná osoba spĺňať, sa zaoberáme v kapitole Hmotná núdza (2003 až 2014), preto sa tomu už bližšie venovať nebudeme. Cieľom kapitoly je predovšetkým poskytnúť pohľad na reálny stav a zhrnúť status quo v situácii dávok v hmotnej núdzi.

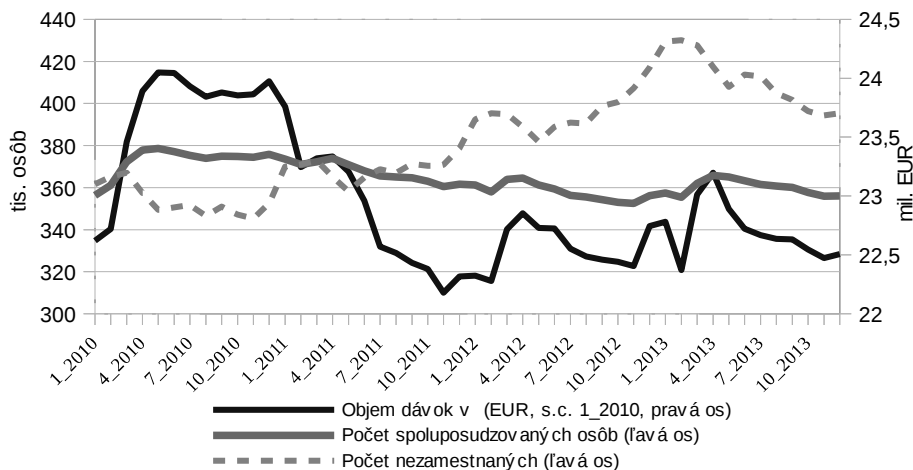
Vývoj a stav v DHN od roku 2010

Výška dávky v hmotnej núdzi sa v období 2010 až 2013 nemenila. Zmena nastala až k januáru 2014, kedy sa dávka pre všetky typy domácností zvýšila zhruba o 1,8 %. Cenová hladina sa však za obdobie 2010 až 2013 zvýšila o vyše 9 %, výška dávky teda v reálnom vyjadrení po zohľadnení cenového vývoja klesala. Pre lepšiu predstavu výška dávky na jednu spoluposudzovanú osobu predstavovala v januári roku 2010 cca 60,5 eur, no v decembri roku 2013 po očistení o infláciu to bolo už len 55,4 eur. Pri dvojici s viac ako 4 deťmi to bolo v roku 2010 212,2 eur, no v roku 2013 v reálnom vyjadrení už len 194,6 eur. V praxi teda v tomto období reálne dochádzalo k znižovaniu dávky. Pritom hranica životného minima bola až do roku 2014 každoročne zvyšovaná.⁴³

Pokiaľ ide o vývoj počtu spoluposudzovaných osôb, ten v sledovanom období klesal. V porovnaní s vývojom počtu nezamestnaných ide o zaujímavý fakt, vidíme, že pri raste počtu nezamestnaných reaguje počet spoluposudzovaných mierne oneskorene a v menšej miere v porovnaní s počtom nezamestnaných. Príčinou je fakt, že nie všetci nezamestnaní majú nárok na DHN buď v dôsledku poberania podpory v nezamestnanosti (6 mesiacov), čo vytvára spomínané oneskorenie, alebo v dôsledku toho, že patria do domácnosti s príjmami alebo majetkom vyšším ako zodpovedajúce príjmy/majetok posudzované pre DHN (viď Zisťovanie hmotnej núdze).

43 V roku 2014 sa suma životného minima nemení.

Obj. 1 – Vývoj počtu spoluposudzovaných osôb, nezamestnaných a celkového objemu DHM

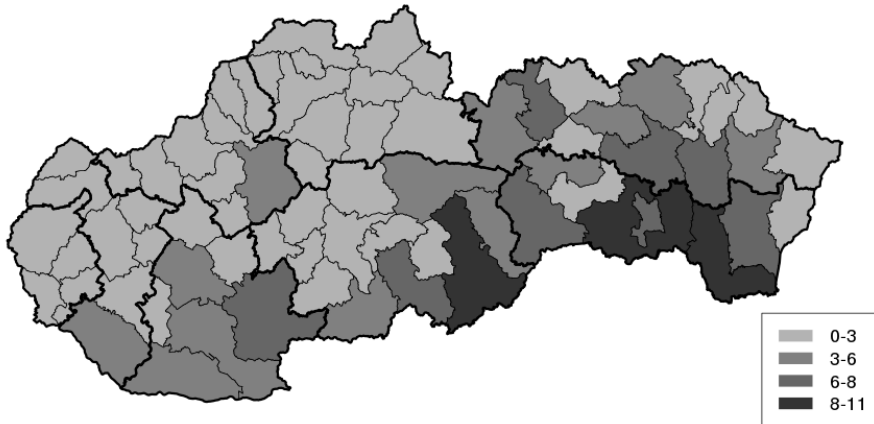
Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Poberatelia dávok v hmotnej núdzi

Najviac osôb odkázaných na dávky v hmotnej núdzi sa dlhodobo nachádza (má trvalý pobyt) na východnom a strednom Slovensku, predovšetkým v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji. Až takmer 69 % z celkového objemu finančných prostriedkov vyčlenených na DHN smerovala v roku 2013 do týchto troch krajov. Predovšetkým ide o južné okresy stredného a východného Slovenska: Trebišov, Košice okolie, Rimavská Sobota, ďalej Michalovce, Vranov nad Topľou, Prešov, Rožňava, Kežmarok, Lučenec a Levice. Toto je dané predovšetkým zlou situáciou na trhu práce v týchto problémových okresoch.

Najväčšiu časť poberateľov DHN tvoria nezamestnaní, v roku 2013 to bolo cca 65 % z celkového počtu spoluposudzovaných starších ako 18 rokov. Nezamestnaní poberatelia dávok tvoria taktiež významnú skupinu v rámci nezamestnaných, v roku 2013 to bolo v SR až 39,2 % z celkového počtu nezamestnaných. Toto číslo sa samozrejme regionálne výrazne líši – v Bratislavskom kraji to bolo iba cca 10 % a naopak v Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji okolo 50 %.

Obj. 2 – Počet poberateľov dávok v hmotnej núdzi v SR (2013, tis. osôb)

Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Podiel poberateľov dávok v hmotnej núdzi medzi starobnými dôchodcami bol v roku 2013 pomerne nízky. V SR iba 1,9 % dôchodcov poberalo zároveň aj dávky v hmotnej núdzi, najviac opäť na východnom a strednom Slovensku. Tento podiel sa v sledovanom období znižoval v dôsledku faktu, že dávky neboli zvyšované pričom dôchodky boli. Tým pádom z nároku na pomoc v hmotnej núdzi vypadla časť dôchodcov, a tým, ktorí z nároku nevypadli sa dávky de facto znížili⁴⁴. Funkciu dávok v hmotnej núdzi pri starobných dôchodcoch do veľkej miery substituuje vdovský/vdovecký dôchodok – to sa týka cca 5,5 % starobných dôchodcov, ktorí by sa bez vdovského/vdoveckého dôchodku ocitli v hmotnej núdzi.

Podiel poberateľov dávok na celkovom počte pracujúcich v SR je pomerne nízky (1,5 %). Zamestnanie je teda najlepšou ochranou pred hmotnou núdzou.

⁴⁴ To vyplýva zo spôsobu výpočtu výšky pomoci v hmotnej núdzi: suma dávok v hmotnej núdzi, na ktoré má dôchodca nárok – 75 % z jeho dôchodku. Zvyšovanie starobných dôchodkov pri nezmenenej výške dávok v hmotnej núdzi spôsobilo, že niektorí starobní dôchodcovia z nároku na pomoc v hmotnej núdzi vypadli, alebo im táto pomoc bola znížená.

Obj. 3 – Podiel poberateľov DHN vo vybraných skupinách obyvateľstva v regiónoch SR (2013, %)

	SR	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
Pracujúci	1,5	0,2	0,7	0,8	1,4	1	2,7	2,9	2,8
Nezamestnaní	39,2	9,7	21,7	23,9	31	28,9	51,6	47,9	52,6
Starobní dôch.	1,9	0,6	2,1	1,2	3,9	1,2	2,1	1,7	2,5
Invalidní dôch.	3,6	0,8	1,9	1,9	3,4	2,3	5,2	5,3	5,6

Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

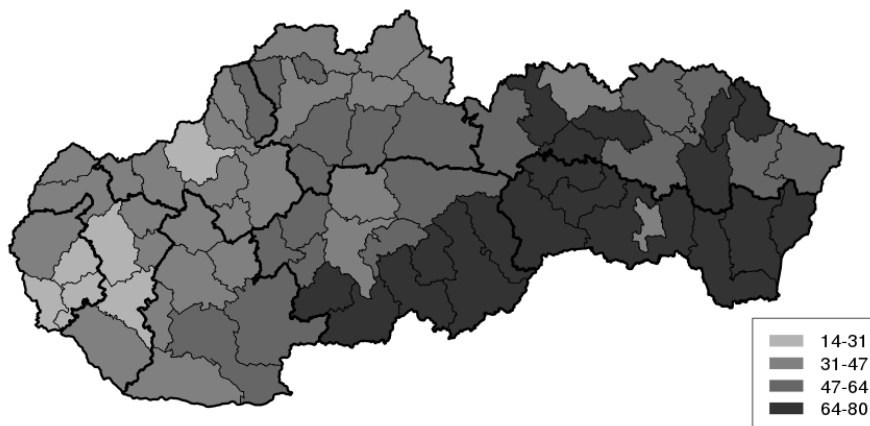
Nezamestnaní poberatelia DHN

Trh práce na Slovensku vykazuje štrukturálne problémy, ktoré sú príčinou pretrvávajúcej vysokej úrovne nezamestnanosti, ktorá má často dlhodobý charakter. Taktiež sú preň príznačné významné regionálne disparity. Priemerný podiel dlhodobo nezamestnaných na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie v SR v roku 2013 tvoril až 53,6 %. Pokiaľ ide o regionálne rozloženie dlhodobej nezamestnanosti, až 63,3 % zo všetkých dlhodobo nezamestnaných v roku 2013 bolo v troch krajoch SR: v Banskobystrickom (19,2 %), Prešovskom (23,9 %) a Košickom (20,2 %). Najmenší počet dlhodobo nezamestnaných bol evidovaný v Bratislavskom (3,4 %) a Trnavskom kraji (5,2 %) ⁴⁵.

Dlhodobá nezamestnanosť je hlavnou príčinou vysokého podielu populácie v hmotnej núdzi v regiónoch východného a stredného Slovenska. Samotná dlhodobá nezamestnanosť však automaticky neznamená nárok na DHN. Podiel poberateľov DHN na celkovom počte nezamestnaných dobre ilustruje nasledujúci graf, na ktorom vidno, že najviac, až 64 – 80 % dlhodobo nezamestnaných poberá dávky v južných okresoch stredného a vo väčšine okresov východného Slovenska. V Bratislavskom kraji je tento podiel najmenší. Uvedená situácia nastáva z dôvodu, že ak je osoba v Bratislavskom kraji dlhodobo nezamestnaná, zväčša jej nevzniká nárok na DHN, pretože buďto žije v domácnosti, kde príjem spoluposudzovaných osôb prevyšuje hranicu životného minima, alebo majetkové vybavenie tejto osoby nevytvára nárok na dávku.

45 Zdroj: ÚPSVaR

Obj. 4 – Podiel dlhodobo nezamestnaných poberateľov DHN na celkovom počte dlhodobo nezamestnaných (2013, %)

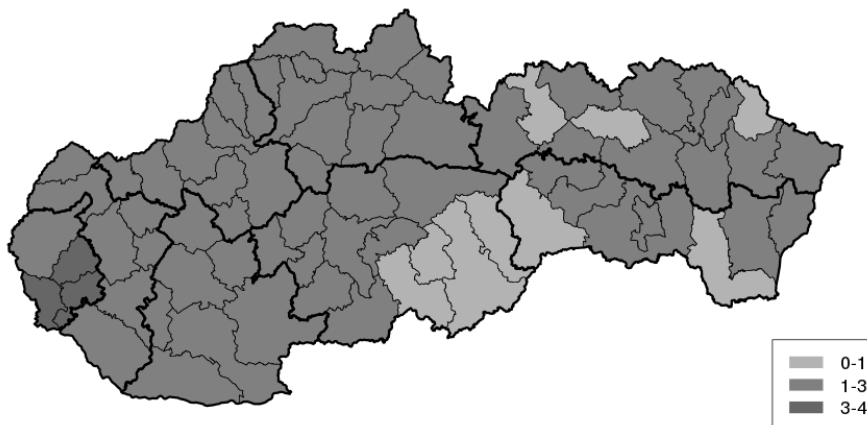

Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Spolu s poskytovaním sociálnej pomoci zraniteľnej a nízkoprijmovej časti populácie s príjmami pod hranicou životného minima spočíva ďalší význam DHN práve v podpore nezamestnaných. Svojím spôsobom DHN slúži ako akýsi sekundárny príspevok v nezamestnanosti pre tú skupinu populácie, ktorá nemá nárok na podporu v nezamestnanosti alebo v nezamestnanosti dlhodobo zotráva.

Možnosti pre dlhodobo nezamestnaných a nízkokvalifikovaných uchádzačov o zamestnanie sa líšia medzi jednotlivými regiónmi a úzko súvisia so situáciou na regionálnom trhu práce. Najvyšší podiel osôb v hmotnej núdzi sa nachádza na strednom a východnom Slovensku (Košický, Prešovský a Banskobystrický kraj), teda v regiónoch, ktoré trpia výraznými problémami na trhu práce – vysokou nezamestnanosťou dlhodobého charakteru. V Košickom kraji je podiel populácie spoluposudzovaných pre DHN 10,8-krát vyšší ako v Bratislavskom kraji. Možnosti dlhodobo nezamestnaných znova sa zamestnať sú značne limitované, čo zobrazuje aj ďalší graf. Vidíme, že šanca zamestnať sa pre osoby zotrávajúce v nezamestnanosti dlhšie ako 1 rok sa regionálne líši, avšak je celoplošne veľmi nízka. Najväčšiu šancu zamestnať sa majú dlhodobo nezamestnaní v Bratislavskom kraji, a naopak najmenšiu v okresoch južnej časti stredného a východného Slovenska (Lučenec, Poltár, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Trebišov, Kežmarok, Sabinov, Medzilaborce).

Obj. 5 – Podiel dlhodobo nezamestnaných, ktorí sa zamestnali (2013, %)

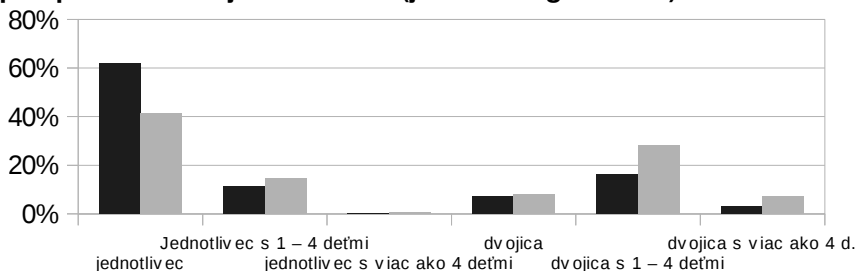

Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Štruktúra domácností poberateľov dávok v hmotnej núdzi

Z hľadiska štruktúry tvoria najväčší podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi jednotlivci, a to tak z hľadiska podielu na celkovom počte poberateľov (viac ako 60 %), ako aj na celkovom objeme vyplatených dávok (viac ako 40 %). Druhú veľkú skupinu tvoria rodiny s 1 až 4 deťmi. Spolu až zhruba polovica celkového objemu dávok pripadne na domácnosti jednotlivca a bezdetných dvojíc. V spoločnosti často rezonuje názor, že hlavným poberateľom dávok sú rómske mnohopočetné rodiny, avšak dvojice s viac ako 4 deťmi poberajú iba cca 7 % z celkového objemu dávok. Hlavným poberateľom sú práve jednotlivci a domácnosti s menej ako 4 deťmi.

Obj. 6 – Štruktúra poberateľov dávok v hmotnej núdzi podľa veľkosti spoluposudzovanej domácnosti (január - august 2014)

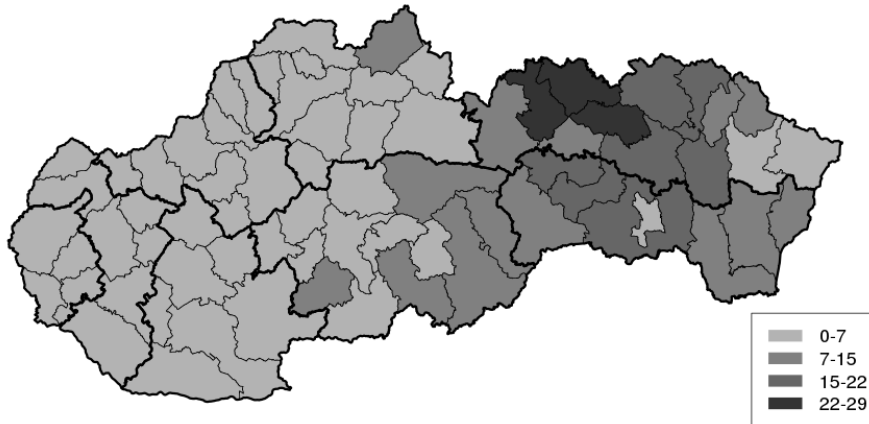
Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Priemerná veľkosť domácnosti poberajúcej dávky je značne regionálne diferencovaná. Faktom je, že kým na západe SR tvoria väčšinu poberateľov dávok jednotlivci, resp. jednočlenné domácnosti, smerom na východ sa priemerná veľkosť domácnosti poberateľov zväčšuje. Zatiaľ čo na západe SR sa priemerná veľkosť domácnosti poberajúcej DHN pohybuje v rozmedzí 1,1 až 1,7 osôb, na strednom Slovensku je to v rozmedzí 1,7 až 2,2 osoby. V priemere najpočetnejšie domácnosti poberateľov DHN sa nachádzajú na východnom Slovensku,⁴⁶ a to predovšetkým v okresoch Spišská Nová Ves, Gelnica, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov, Bardejov a Vranov nad Topľou.

Ak sa však pozrieme na podiel domácností s 5 a viac osobami, ten je skutočne vyšší na východnom Slovensku ako na západe. V okresoch Spišská Nová Ves, Gelnica, Vranov nad Topľou, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov, Bardejov, Rimavská Sobota, Revúca, Svidník, Stropkov, Poprad, Košice okolie je tento podiel najvyšší. Ide teda o okresy východného Slovenska a juhu stredného Slovenska. Práve tieto okresy sa vyznačujú vysokým podielom rómskeho obyvateľstva na celkovej populácii, ktoré je charakteristické viacpočetnými rodinami. Logicky sa tu teda nachádza aj najviac detí v hmotnej núdzi.

⁴⁶ V okresoch Revúca (Banskobystrický kraj), Rožňava, Košice okolie, Prešov, Levoča, Poprad Stropkov, Svidník sa priemerná veľkosť domácnosti pohybuje v rozmedzí 2,2 - 2,7 osôb. V okresoch Spišská Nová Ves, Gelnica, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov, Bardejov a Vranov nad Topľou sa priemerná veľkosť domácnosti pohybuje v rozmedzí 2,7 - 3,2 osôb. Zdroj: Vlastné výpočty podľa ÚPSVaR.

Obj. 7 – Podiel domácností s 5 a viac členmi na celkovom počte poberateľov dávok (2013, %)

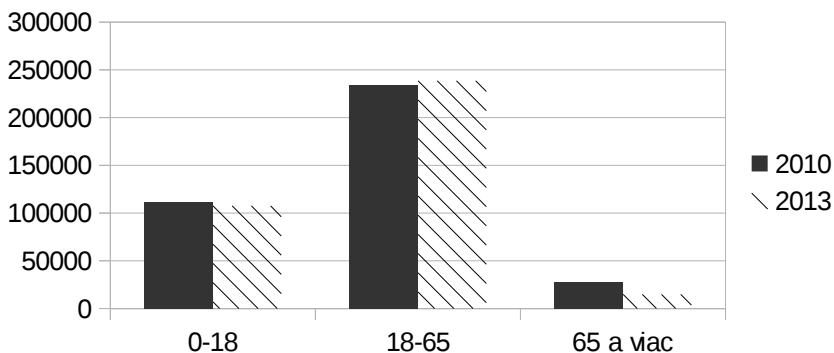

Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Počet detí do 18 rokov tvoril v roku 2013 až takmer 30 % z celkového počtu osôb v hmotnej núdzi, čo bolo v priemere zhruba 107 tisíc detí (obj. 8) - to je až 10,7 % z celkového počtu detí v SR. Počet detí spoluposudzovaných pre DHN v sledovanom období 2010 až 2013 mierne poklesol (o cca 4,5 tisíc). Hmotná núdza je výrazne limitujúcim faktorom znevýhodňujúcim takéto deti minimálne v rovine rovnosti šancí. Ďalším snáď ešte dôležitejším aspektom hmotnej núdze pri detskej populácii je zdravý vývin dieťaťa. Podiel detí do 3 rokov, ktoré sú členmi domácnosti v hmotnej núdzi, predstavoval cca 5 % na celkovom počte detí v SR do 3 rokov. Ide o kľúčový vek z hľadiska vývinu dieťaťa, kedy základná funkcia dávok – zabezpečovanie základných životných potrieb naberá na význame.

Väčšinu poberateľov dávok v hmotnej núdzi tvoria teda osoby v aktívnom veku. Počet starobných dôchodcov v hmotnej núdzi je pomerne nízky, čo súvisí s faktami spomínanými vyššie.

Obj. 8 – Veková štruktúra osôb v hmotnej núdzi v SR (počet osôb)

Zdroj: Vlastné výpočty podľa databázy ÚPSVaR

Motivačný charakter pomoci v hmotnej núdzi

Systém pomoci v hmotnej núdzi je nastavený tak, že keď domácnosť prekročí svojim posudzovaným príjmom hranicu životného minima, okamžite stráca nárok na akúkoľvek pomoc v hmotnej núdzi. Aby sociálny systém spĺňal požiadavku na motivačné prostredie, zamestnanie musí zabezpečiť dostatočné zvýšenie príjmu, aby motivovalo nezamestnaného čo najrýchlejšie sa zamestnať a vymaniť sa zo sociálnej siete.

V nasledujúcich riadkoch uvádzame niekoľko príkladov rozdielov v príjmoch domácností rovnakej štruktúry podľa ekonomickej aktivity jej dospelých členov. Výpočty sú orientačné, predpokladajú vznik nároku na dávku v hmotnej núdzi, aktivačný príspevok, príspevok na bývanie a u rodín s deťmi aj na príspevok na nezaopatrené dieťa. Nie je do nich zahrnutý osobitný príspevok, ktorý sa poberá najviac 6 mesiacov v prípade ak sa člen domácnosti v hmotnej núdzi zamestná a tej tak zanikne nárok na pomoc v hmotnej núdzi.

1. príklad: jednotlivci žijúci v domácnosti samostatne

Príjem na úrovni minimálnej mzdy jednotlivcovi nevytvára nárok na pomoc v hmotnej núdzi, keďže jeho posudzovaný príjem je vyšší ako zodpovedajúca hranica životného minima (posudzovaný príjem takejto osoby je $0,75 \times 304,84 \text{ EUR} = 228,63 \text{ eur} > \text{životné minimum pre jednotlivca (198,09 eur)}$). Tým pádom nevzniká nárok na pomoc v hmotnej núdzi. Ak by takáto osoba zostala nezamestnaná a spĺňala by nárok na pomoc v hmotnej núdzi, jej príjem by po započítaní DHN, príspevku na bývanie a aktivačného príspevku dosahoval 180,47 eur.

2. príklad: domácnosť bezdetnej dvojice

Ďalším prípadom, kedy nevzniká nárok na hmotnú núdzu, je domácnosť bezdetnej dvojice s príjmami oboch na úrovni minimálnej mzdy. Spôsob posudzovania príjmu je obdobný:

$$0,75 \times 304,84 + 0,75 \times 304,84 = 457,26 > \text{ŽM (336,28)} - \text{domácnosť nie je v hmotnej núdzi}^{47}$$

Celkový čistý príjem takejto domácnosti je **609,68 EUR**.

V prípade domácnosti, v ktorej je jedna osoba zamestnaná s príjmom zo závislej činnosti na úrovni minimálnej mzdy a druhá osoba je dlhodobo nezamestnaná, posudzovaný príjem a majetok vytvára nárok na pomoc v hmotnej núdzi.

$$0,75 \times 304,84 = 228,63 < \text{ŽM (336,28)} - \text{domácnosť je v hmotnej núdzi}$$

V tomto prípade majú nárok na dávku v hmotnej núdzi, príspevok na bývanie a aktivačný príspevok. Suma pomoci v hmotnej núdzi sa rovná rozdielu sumy dávok, na ktoré má domácnosť nárok (spolu 322,44 EUR) a posudzovaného príjmu domácnosti (228,63 EUR), čo je 93,81 EUR. Spolu s minimálnou mzdou je teda čistý príjem rodiny 398,65 EUR. Rozdiel v príjmoch takýchto domácností je 211,03 EUR.

Ak by obaja zostali nezamestnaní bez akéhokoľvek iného príjmu a spĺňali by kritériá hmotnej núdze, ich príjem z pomoci v hmotnej núdzi by predstavoval 322,44 EUR. Rozdiel v takomto prípade oproti predchádzajúcej rodine je iba 76,21 EUR. Po zohľadnení nákladov na cestovanie do práce je tento rozdiel nízky a nie príliš motivujúci hľadať si prácu.

Obj. 9 – Rozdiel v príjmoch domácnosti dvojice podľa ich ekonomickej aktivity (EUR)

	Ekonomická členov domácnosti		
	Obaja zamestnaní na úrovni min. mzdy	Jeden zamestnaný na úrovni min. mzdy, druhý nezamestnaný	Obaja nezamestnaní
Čistý pracovný príjem	609,68	304,84	0
Hmotná núdza	Nie	Áno	Áno
Pomoc v hmotnej núdzi	0	93,81	322,44
Spolu	609,68	398,65	322,44

47 Do posudzovaného príjmu sa nezapočítava 25 % z príjmu zo závislej činnosti. Výpočet vychádza z platného znenia zákona O pomoci v hmotnej núdzi.

3. príklad: domácnosť dvojice s 1 dieťaťom

Pre dvojicu s jedným dieťaťom a príjmami oboch dospelých na úrovni minimálnej mzdy sa posudzuje príjem nasledovne:

$0,75 \times 304,84 + 0,75 \times 326,25 - 21,41 = 451,9 > \check{Z}M (426,7)$ – domácnosť nie je v hmotnej núdzi⁴⁸

Celkový čistý príjem takejto domácnosti spolu s prídavkom na dieťa predstavuje 654,41 EUR.

Znova porovnajme tento prípad s prípadom, keď je jeden z dospelých členov dlhodobo nezamestnaný a druhý zarába minimálnu mzdu.

$0,75 \times 326,25 - 21,41 = 223,27 < \check{Z}M (426,7)$ – domácnosť je v hmotnej núdzi

Domácnosť má nárok na dávku v hmotnej núdzi (160,40 EUR), aktivačný príspevok otca (63,07 EUR), aktivačný príspevok matky (63,07 EUR), príspevok na nezaopatrené dieťa (17,20 EUR), príspevok na bývanie (89,20 EUR). Celkový nárok na pomoc v hmotnej núdzi je rovný rozdielu súm týchto dávok (392,94 EUR) a posudzovaného príjmu (223,27 EUR), čiže domácnosť má nárok na pomoc v hmotnej núdzi vo výške 169,67 EUR. Spolu s minimálnou mzdou a príspevkom na dieťa teda čistý príjem domácnosti predstavuje 519,44 EUR. Rozdiel v príjmoch takýchto domácností je cca 135 EUR.

Ak sa dlhodobo nezamestnaný člen popisovanej domácnosti rozhoduje, či sa zamestná na úrovni minimálnej mzdy alebo zostane nezamestnaný, uvedený rozdiel v príjme nepovažujeme za dostatočne motivačný aj vzhľadom na náklady spojené s dochádzkou do práce, náklady na stravu, čas strávený v práci a pod. Ďalej deťom, ktoré žijú v rodinách poberajúcich dávku v hmotnej núdzi a príspevky k dávke alebo ktorých príjem je najviac vo výške životného minima, je možné poskytnúť dotáciu na obed a iné jedlo v predškolských zariadeniach, základných školách a špeciálnych základných školách a na poskytnutie zošitov, písacích potrieb, učebníc a nevyhnutných individuálnych pomôcok.⁴⁹

Ak by boli obaja rodičia nezamestnaní (bez pracovného príjmu) a spĺňajúci podmienky pre pomoc v hmotnej núdzi, suma pomoci v hmotnej núdzi by predstavovala 392,94 EUR, prídavky na dieťa 23,52 EUR, čo je spolu 416,46 EUR. Rozdiel v príjme rodiny s jedným rodičom zamestnaným a oboma nezamestnanými je teda 102,98 EUR. Do tohto rozdielu však nie sú zarátané náklady spojené s cestovaním za prácou a stravou, ktoré vznikajú rodine s oboma rodičmi zamestnanými.

48 Do posudzovaného príjmu sa nezapočítava 25 % z príjmu zo závislej činnosti a daňový bonus. Výpočet vychádza z platného znenia zákona O pomoci v hmotnej núdzi.

49 V zmysle zákona č. 544/2010 Z. z. o poskytovaní dotácií MPSVR SR.

Obj. 10 – Rozdiel v príjmoch domácnosti dvojice s jedným dieťaťom podľa ekonomickej aktivity rodičov (EUR)

	Ekonomická aktivita rodičov		
	Obaja zamestnaní na úrovni min. mzdy	Jeden zamestnaný na úrovni min. mzdy, druhý nezamestnaný	Obaja nezamestnaní
Čistý pracovný príjem	631,09	326,25	0
Hmotná núdza	Nie	Áno	Áno
Pomoc v hmotnej núdzi	0	169,67	392,94
Prídavok na dieťa	23,52	23,52	23,52
Spolu	654,41	519,44	416,46

4. príklad: domácnosť dvojice s dvoma deťmi

Ak v domácnosti s dvoma deťmi obaja rodičia pracujú a ich príjem je na úrovni minimálnej mzdy, posudzované príjmy domácnosti sa nachádzajú pod úrovňou životného minima:

$$2 * (0,75 \times 326,25 - 21,41) = 446,55 < \check{M} (517,12) - \text{domácnosť je v hmotnej núdzi}$$

Domácnosti vzniká nárok na pomoc v hmotnej núdzi (rovnaký postup ako v predchádzajúcich prípadoch) vo výške 36,40 EUR. Spolu s prídavkami na deti a pomocou v hmotnej núdzi ich celkový čistý príjem predstavuje spolu 735,94 EUR.

Čistý celkový príjem domácnosti s jednou osobou zamestnanou na úrovni minimálnej mzdy a druhou nezamestnanou, kedy ich príjem a majetok vytvára nárok na pomoc v hmotnej núdzi, predstavuje 586,86 EUR. Rozdiel medzi príjmami takýchto domácností je 149,42 EUR.

$$(0,75 \times 347,44 - 42,82) = 217,76 < \check{M} (517,12) - \text{domácnosť je v hmotnej núdzi}$$

Ak by boli obaja rodičia nezamestnaní, ich príjem z pomoci v hmotnej núdzi by predstavoval 410,14 EUR, prídavky na deti 47,04 EUR, čo je spolu 457,18 EUR. To je rozdiel 129,68 EUR.

Obj. 11 – Rozdiel v príjmoch domácnosti dvojice s dvoma deťmi podľa ekonomickej aktivity rodičov (EUR)

	Ekonomická aktivita rodičov		
	Obaja zamestnaní na úrovni min. mzdy	Jeden zamestnaný na úrovni min. mzdy, druhý nezamestnaný	Obaja nezamestnaní
Čistý pracovný príjem	652,50	347,44	0
Hmotná núdza	Áno	Áno	Áno
Pomoc v hmotnej núdzi	36,40	192,38	410,14
Prídavky na deti	47,04	47,04	47,04
Spolu	735,94	586,86	457,18

Zhrnutie

Výška dávok v hmotnej núdzi sa v období 2010 – 2013 nemenila, čo po zohľadnení cenového vývoja v rovnakom období v praxi znamenalo ich reálny pokles. Dávky sa zvýšili až v roku 2014, a to o cca 1,8 %, čo však v kontexte nárastu cenovej hladiny v období 2009 – 2013 o vyše 9 % znížilo schopnosť DHN zabezpečovať základné životné potreby pre osoby v hmotnej núdzi.

Popri zabezpečovaní základných životných potrieb spočíval ďalší význam DHN v podpore nezamestnaných a dlhodobo nezamestnaných, keďže práve táto skupina tvorí najväčšiu časť poberateľov dávok. Najvyšší podiel osôb v hmotnej núdzi na celkovej populácii registrujeme v Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji, čo úzko súvisí so situáciou na regionálnych trhoch práce týchto problémových regiónov. Najväčšiu šancu zamestnať sa majú dlhodobo nezamestnaní v Bratislavskom kraji a naopak najmenšiu v okresoch južnej časti stredného a východného Slovenska (Lučenec, Poltár, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Trebišov, Kežmarok, Sabinov, Medzilaborce). Vysoká koncentrácia dlhodobo nezamestnaných v kombinácii s minimálnou šancou tejto skupiny zamestnať sa vytvára v problémových regiónoch sociálnu pascu, z ktorej vymaniť sa je mimoriadne náročné.

Najväčšiu časť poberateľov DHN, či už z hľadiska počtu, alebo objemu tvoria jednotlivci a rodiny s menej ako 4 deťmi. Priemerná veľkosť domácnosti poberajúcej dávky je značne regionálne diferencovaná. Faktom je, že kým na západe SR tvoria väčšinu poberateľov dávok jednotlivci, resp. jednočlenné domácnosti, smerom na východ sa priemerná veľkosť domácnosti poberateľov zväčšuje. Najvyššia priemerná veľkosť domácnosti poberateľov dávok je v regiónoch s vysokým podielom rómskej populácie, ktorá je charakteristická viacpočetnými rodinami.

Dávky v hmotnej núdzi – situácia na Slovensku

Pokiaľ ide o motivačný charakter systému pomoci v hmotnej núdzi, najmenšie rozdiely v príjmoch podľa ekonomickej aktivity rodičov dosahujú rodiny zložené z dvoch rodičov a jedného dieťaťa. Ak sú v jednej takejto domácnosti obaja rodičia nezamestnaní a v druhej takejto domácnosti je zamestnaný iba jeden z rodičov, rozdiel v čistých príjmoch týchto rodín predstavuje 102,98 EUR za predpokladu príjmu na úrovni minimálnej mzdy.

V prípade domácnosti, v ktorej sú obaja rodičia zamestnaní, domácnosť s jedným dieťaťom nemá nárok na pomoc v hmotnej núdzi a jej čistý príjem je o 135 EUR vyšší ako u domácnosti s jedným zamestnaným dospelým (vo výpočte nie sú zarátané dodatočné cestovné výdavky vynakladané na dochádzanie za prácou, výdavky na stravu a dotácie na obedy pre dieťa z domácnosti v hmotnej núdzi).

Ešte menší rozdiel v príjmoch môžeme pozorovať v domácnosti dvoch dospelých nezamestnaných. Ak sa jeden z nich zamestná a bude poberať príjem na úrovni minimálnej mzdy, domácnosť si polepší o 76,21 EUR. Či je takýto rozdiel v čistom príjme domácností dostatočne motivačný, je otázne.

5. Rómovia a sociálny systém

(Niekoľko poznámok k mýtom a stereotypom vo vzťahu k rómskym komunitám)

Kapitola si v žiadnom prípade neuzurpuje nárok na úplnosť alebo komplexnosť tejto témy (ktorá sa do takéhoto priestoru ani vtesnať nedá), ale kladie si za cieľ dotknúť sa minimálne niekoľkých rovín v rámci uvedenej problematiky a prispieť či skôr iniciovať širšiu odbornú ako aj širšiu verejnú debatu k sledovanej téme. Téma rómskej populácie a sociálneho systému v spoločnosti rezonuje, a preto je potrebné poukázať na sporné a častokrát mylné informácie prevládajúce v politickej či laickej verejnosti.

Mýty o parazitizme Rómov na sociálnom systéme

V majoritnej spoločnosti existuje vo vzťahu k Rómom veľmi veľké množstvo mýtov a stereotypov. Medzi najviac pertraktované mýty a stereotypy patrí aj oblasť zamestnanosti a sociálneho systému vo vzťahu k Rómom. Dominantným tvrdením v tomto smere je predstava o údajnej rómskej lenivosti (často zdôvodňovaná až ich údajnou genetickou determináciou) a následne s tým spojeným výrazným zneužívaním sociálneho systému. To, že ide skutočne o mýty a stereotypné predstavy, už bolo na niekoľkých miestach (primárne laických) niekoľkokrát dokázané. Aj napriek tomu však táto téma ostáva stále veľmi aktuálna, a preto by sme sa k nej chceli (opätovne) v rámci tohto príspevku vrátiť.

Ak existujú evidentne sociálne slabé skupiny chudobných obyvateľov na Slovensku, tak sú to v prvom rade rómske komunity. Primárnu pozíciu v tomto smere predstavujú príslušníci marginalizovaných rómskych komunit, ktoré žijú v koncentrovaných osídleniach. Bohužiaľ, doposiaľ nemáme jednoznačné údaje o počte materializovaných alebo sociálne vylúčených či podštandardných rómskych komunitách. Dôvod tohto stavu je veľmi prozaický: na to, aby sme mohli kvantifikovať marginalitu alebo sociálnu vylúčenosť určitého osídlenia pre potreby akademického spracovania, museli by sme jednoznačne zadefinovať ukazovatele, podľa ktorých by sme spomínanú marginalitu alebo vylúčenosť mohli merať.

V tomto smere nám v absolútnej miere nepomôže ani najväčší doposiaľ realizovaný výskum zameraný na rómske komunity – Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013⁵⁰ (ďalej Atlas 2013). Tento výskum nám poskytuje bohaté

50 Všetky informácie z Atlasu 2013 sú z pripravovanej publikácie – Mušinka Alexander, Škobla Daniel, Hurrle Jakob, Kling Jaroslav, Matlovičová Kveta: ATLAS rómskych komunit na Slovensku 2013. Bratislava, UNDP, 2014. ISBN: 978-80-89263-18-9.

informačné databázy orientované na popis životných podmienok a situácie v rómskych osídleniach v rovine infraštruktúrneho vybavenia, dostupnosti služieb, demografických a geografických ukazovateľov a pod., avšak sám o sebe neskúma (a vzhľadom na použitú metodológiu ani nemôže) mieru marginalizácie a sociálneho vylúčenia. Ako uvádzajú autori Atlasu 2013, ide o údaje o priestorovom (urbanistickom) rozmiestnení rómskych komunít alebo rómskych osídlení, a nie o rozdelenie osídlení v sociálnej rovine. Komunity žijúce v rozptyle medzi majoritou alebo osídlenia vo vnútri obcí môžu byť značne sociálne podštandardné a naopak existujú prípady, kedy osídlenia nachádzajúce sa mimo obce majú veľmi dobrú infraštruktúrnú vybavenosť alebo veľmi dobrý sociálny status.

Ako sme už naznačili vyššie, Atlas 2013 nám poskytuje informácie (minimálne pre potreby nášho makropohľadu) o situácii rómskej komunity na Slovensku. Podľa údajov Atlasu 2013 žije na Slovensku v 1070 sledovaných mestách a obciach odhadom približne 402 tisíc ľudí, ktorí sú okolitou majoritou vnímaní ako Rómovia, a ku ktorým sa okolitá majorita ako k Rómom správa (v pozitívnom, ale aj v negatívnom význame tohto pojmu). V sledovaných 1070 mestách a obciach Atlas 2013 definoval 803 osídlení, v ktorých Rómovia (v zmysle ako ich definoval Atlas 2013) tvoria výrazné zastúpenie. Z týchto 803 osídlení 246 sa nachádzalo vo vnútri obce, 324 osídlení na okraji obce a 233 osídlení mimo obce.

V sledovaných osídleniach podľa údajov Atlasu býva (v zmysle trvalého pobytu) vyše 215 tisíc ľudí, pričom v osídleniach vo vnútri obce je to viac ako 46 tisíc ľudí, v osídleniach na okraji obce je to vyše 95 tisíc ľudí a v osídleniach mimo obce takmer 74 tisíc ľudí. Najväčší počet Rómov na Slovensku býva v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom – ide o viac ako 187 tisíc ľudí. Percentuálne to predstavuje 46,5 % všetkých Rómov podľa odhadov Atlasu 2013.

Obj. 12 – Odhadovaný počet a podiel Rómov na základe pripísanej etnicity podľa typu osídlenia (absolútne počty a %)

Kraj	BB	BA	KE	NR	PO	TN	TT	ŽA	Spolu
Odhadovaný počet Rómov žijúcich v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom	57758	11513	48688	21840	25432	4634	12105	5335	187305
% podiel na počte všetkých odhadovaných Rómov v kraji	73,2	81,4	38,4	71,5	22,3	53,9	57,8	60,6	46,5
Odhadovaný počet Rómov žijúcich v osídleniach vo vnútri obce	8537	841	8764	5847	14565	1571	5707	664	46496
% podiel na počte všetkých odhadovaných Rómov v kraji	10,8	6	6,9	19,1	12,8	18,3	27,3	7,5	11,5
Odhadovaný počet Rómov žijúcich v osídleniach na okraji obce	6394	1680	34884	1431	45177	1515	2275	1664	95020
% podiel na počte všetkých odhadovaných Rómov v kraji	8,1	11,9	27,5	4,7	39,6	17,6	10,9	18,9	23,6
Odhadovaný počet Rómov žijúcich v segregovaných osídleniach	6200	108	34270	1434	29033	878	849	1148	73920
% podiel na počte všetkých odhadovaných Rómov v kraji	7,9	0,8	27,1	4,7	25,4	10,2	4,1	13	18,4
Celkový odhadovaný počet Rómov v kraji	78889	14142	126675	30552	114207	8598	20936	8811	402810

Poznámka: Údaje sú odhady na základe vnímania etnicity v rámci Atlasu rómskych komunit 2013 a nepredstavujú oficiálne čísla. Počty sa týkajú iba obcí, ktoré boli zaradené do Atlasu. Údaje nie sú totožné s dátami SODB 2011.

Na druhej strane skúsenosti z terénu hovoria, že vo všeobecnej rovine môžeme veľmi zjednodušene povedať, že miera marginalizácie a sociálneho vylúčenia stúpa úmerne s priestorovou segregáciou. Inak povedané, Rómovia žijúci v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom sú na tom zväčša sociálne lepšie ako Rómovia bývajúci v segregovaných osídleniach mimo miest a obcí. Toto tvrdenie však v žiadnom prípade nie je možné absolutizovať a je ho nutné vnímať iba ako informáciu o určitých tendenciách.

Ako je to však s údajným zneužívaním sociálneho systému na Slovensku zo strany Rómov? Podľa Inštitútu ekonomických a sociálnych analýz – INESS v roku 2014 zaplatí každý občan Slovenskej republiky za služby štátu celkovo

4 811 eur.⁵¹ Na tejto sume sa pomoc v hmotnej núdzi podieľa čiastkou 51 eur, čo predstavuje podiel 1,06 % z celkových nákladov.

V rámci sociálnej politiky ide o jej najlacnejšiu časť. Podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny⁵² bolo v roku 2014 na Slovensku priemerne 175 751 poberateľov sociálnych dávok. Ak k tomu pripočítame spoločne posudzované osoby, dostaneme sa na číslo 342 581 osôb. Už toto samotné číslo jasne hovorí, že extrémny variant vyššie spomínaného mýtu nie je udržateľný, lebo počet ľudí závislých na Slovensku od dávok v hmotnej núdzi je nižší ako odhadovaný počet Rómov na Slovensku. Podľa údajov Antona Marcinčina a Ľubice Marcinčinovej uvedených v ich známej práci Straty z vylúčenia Rómov z roku 2009⁵³ tvoria Rómovia odhadom asi 30 % zo všetkých poberateľov dávok v hmotnej núdzi (s. 17). Jednoduchým prepočtom zistíme, že ak toto číslo je správne (alebo sa minimálne blíži reálnemu stavu), počet Rómov závislých od dávok v hmotnej núdzi predstavuje číslo okolo 102 tisíc. Pri odhadovanom počte Rómov podľa Atlasu 2013 (402 tisíc) môžeme skonštatovať, že asi 300 tisíc Rómov nie je poberateľmi dávok v hmotnej núdzi. Opäť upozorňujeme, že stále hovoríme o najlacnejšej dávke v systéme sociálnej pomoci na Slovensku. (!)

Rok 2014 - účet za služby štátu		
Položka	Cena na občana	% podiel
Pomoc v hmotnej núdzi	51 €	1,06
Starobné dôchodky	885 €	18,40
Zdravotná starostlivosť	635 €	13,20
Členstvo v EU	138 €	2,87
Úroky a správa štátneho dlhu	240 €	4,99
Podpora rodiny - rodinné prídavky a príspevky	173 €	3,60
Cesty	171 €	3,55
Železnice	171 €	3,55
Podpora bývania	48 €	1,00
Základné vzdelanie	253 €	5,26
Stredné školy	86 €	1,79
Vysoké školy	118 €	2,45

51 Pozri bližšie <http://www.cenastatu.sk/ucet/Eur/> (stiahnuté 20.5.2014).

52 Pozri bližšie http://www.upsvar.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky/2014/2014-socialne-davky.html?page_id=372397 (stiahnuté 20.5.2014).

53 Dostupné na stránke <http://www.iz.sk/download-files/sk/osf-straty-z-vylucenia-romov.pdf> (stiahnuté 20.5.2014).

Mýty o parazitizme Rómov na sociálnom systéme

Podpora poľnohospodárov	144 €	2,99
Polícia	93 €	1,93
Ochrana životného prostredia	63 €	1,31
Armáda	128 €	2,66
Informatizácia spoločnosti	46 €	0,96
Výber daní a ciel	31 €	0,64
Podpora energetiky a inovácií	41 €	0,85
Súdy a väzenstvo	53 €	1,10
Divadla a múzea, granty, RTVS	35 €	0,73
Invalidné poistenie	162 €	3,37
Nemocenské poistenie	75 €	1,56
Činnosť mestských úradov	143 €	2,97
Regionálny rozvoj	32 €	0,67
Rezervy vlády	60 €	1,25
Iné	736 €	15,30
SPOLU	4811 €	100,00

Pozn.: Spracované podľa zdrojov INESS

Okrem vyššie uvedených dávok v hmotnej núdzi sú Rómovia vo vyššej miere aj poberateľmi rodičovských príspevkov, ktoré sa však do dávok v hmotnej núdzi započítavajú, t. j. pre potreby posudzovania hmotnej núdze sa to počíta ako príjem. Na Slovensku podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny je priemerne vyplatených 143 288 rodičovských príspevkov. Ak je rodič dieťaťa na tzv. materskej dovolenke a rodina nemá iné príjmy, takáto rodina nemá nárok na dávku v hmotnej núdzi, lebo jej príjem z rodičovského príspevku je vyšší ako životné minimum. Takáto rodina potom logicky nefiguruje medzi poberateľmi (vrátane spoločne posudzovaných osôb) dávok v hmotnej núdzi. Bohužiaľ, čísla ani odhady o počtoch Rómov, ktorí sú poberateľmi iba materského príspevku a sú od neho úplne závislé, na Slovensku neexistujú, avšak ak by sme použili podobné kritérium ako v prípade poberateľov dávok v hmotnej núdzi (t. j. asi 30 %),⁵⁴ rodičovský príspevok by poberalo asi 43 tisíc rómskych rodičov, čo spolu s deťmi predstavuje číslo približne 86 tisíc osôb. Stále sa viac ako 200 tisíc Rómov nachádza mimo systému poberania dávok v hmotnej núdzi a rodičovského príspevku. Jednoznačné odpovede o situácii tejto skupiny Rómov nemáme. Je pravdepodobné, že časť z nich je dlhodobo v zahraničí, ale väčšina z tohto počtu podľa nášho zistenia je štandardne

⁵⁴ Čo koreluje s odhadmi svetovej banky. Pozri bližšie <http://blog.etrend.sk/analiza-dokazala/kto-pobera-davky-v-hmotnej-nudzi-3.html> (stiahnuté 20.5.2014).

zamestnaná alebo podniká a časť z nich pravdepodobne pracuje v rámci tzv. šedej ekonomiky. Určite ale nepoberá podporu od štátu. Tieto údaje v princípe korelujú aj s odhadmi Inštitútu finančnej politiky, ktoré boli nedávno zverejnené v médiách.⁵⁵

Prečo potom také veľké obavy vo verejnosti o zneužívaní dávky v hmotnej núdzi, ktorú treba odpracovať a na ktorej treba šetriť? Navyiac, podľa odhadov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny štruktúra poberateľov dávky v hmotnej núdzi je taká, že jej najväčšiu časť tvoria jednotlivci (až 62 %) a rodiny s viac ako štyrmi deťmi predstavujú iba 3 % poberateľov.⁵⁶ Takže zase nie je pravdou, že mnohopočetné rómske rodiny nadmerne zneužívajú dávky v hmotnej núdzi a že Rómovia parazitujú na najmenšej sociálnej položke účtenky za služby štátu.

Podľa vyššie spomínaných údajov z INESS finančne najnáročnejšou položkou v sociálnom systéme sú starobné dôchodky, na ktoré každý občan Slovenska v roku 2014 prispeje sumou 885 eur. Táto suma predstavuje 18,4 % z celkových štátnych výdavov. Ak sa pozrieme na túto sumu v kontexte nami sledovanej problematiky, Rómovia tvoria medzi poberateľmi starobných dôchodkov zanedbateľné percento.

Podľa štatistík o zdravotnom stave obyvateľstva sa Rómovia v osadách dožívajú v priemere o 5 až 7 rokov menej ako príslušníci väčšinového obyvateľstva. Znamená to, že muži v osadách sa dožívajú v priemere 55 rokov a ženy 59,5 roka. Ak vek odchodu do dôchodku je 62 rokov u mužov a 60 rokov u žien, znamená to, že Rómovia v osadách sa dôchodku prakticky nedožívajú. Je zrejmé, že ani na tejto najväčšej sociálnej položke Rómovia z osád nemôžu parazitovať, pretože v tejto vekovej kategórii prakticky absentujú. Ako sme uviedli už vyššie, podľa údajov z Atlasu 2013 žilo v rôznych typoch osídlení na Slovensku približne 215 tisíc Rómov, čo tvorilo asi 53,5 % z celkového odhadovaného počtu Rómov na Slovensku. Vo vekovej kategórii 65-ročných a starších v týchto osídleniach Atlas 2013 eviduje iba približne 6,7 tisíc osôb, čo predstavuje iba 3,1 % zo všetkých obyvateľov sledovaných osídlení.

Ak hovoríme o sociálnej politike smerom k rómskym komunitám, podľa nášho názoru je nevyhnutné uvažovať minimálne v dvoch rovinách. Prístupovať k Rómom ako k bežným občanom Slovenskej republiky, ktorí nemajú špecifické potreby vychádzajúce zo sociálneho postavenia časti rómskej komunity na Slovensku, alebo uvažovať v prípade Rómov o kreovaní špecifických opatrení zameraných práve na elimináciu spomínaného špecifického postavenia časti tejto komunity. Sme presvedčení, že aplikácia iba štandardných prístupov

55 Pozri bližšie <http://romovia.sme.sk/c/7204044/polovica-romov-zije-na-slovensku-iba-z-davok.html> (stiahnuté 21.5.2014).

56 Pozri bližšie <http://romovia.sme.sk/c/6282260/davku-beru-najma-mladi-nie-romovia.html> (stiahnuté 20.5.2014).

k cieľovej skupine sa ukazuje ako nie úplne funkčná a je vhodné preto uvažovať o iných (špecifických) opatreniach zameraných cielene na rómsku komunitu. V tomto smere hovoríme o aplikovaní princípu pozitívnej diskriminácie (affirmative action), resp. o dočasných vyrovnávacích opatreniach. Práve aplikáciu podobných prístupov si uvedomujú a presadzujú nielen ľudskoprávne organizácie a aktivisti, ale napríklad aj európske inštitúcie, ktoré v minulom programovacom období zadefinovali ako jednu z horizontálnych priorít aj prioritu marginalizovaných rómskych komunít (MRK). Aj slovenská vláda si špecifické postavenie rómskych komunít uvedomuje (minimálne v deklaratívnej rovine), čo sa okrem iného prejavuje aj existenciou Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity (USVRK).

Ak hovoríme o sociálnom systéme vo vzťahu k Rómom, musíme skonštatovať, že na Slovensku doposiaľ nemáme žiadne špecifické sociálne programy a príspevky, ktoré by sa vyplácali/poskytovali na inom ako občianskom princípe. Inak povedané, na Slovensku neexistuje žiadny „rómsky“ sociálny systém ani „rómske“ sociálne dávky či príspevky.

Na internetových sieťach sa často objavujú pohoršujúce príklady porovnávania pracovitého biedne zarábajúceho neRóma a nepracujúceho Róma, ktorý si užíva život vďaka štedrej sociálnej podpore štátu. Požičaný príklad zo stránky OZ Ľudia proti rasizmu vyzerá takto⁵⁷:

‡ **MARIAN KOTLEBA** ‡

Mesačné dávky pre dlhodobo nezamestnaných cigánov zo štyrmi deťmi :

Dávka v hmotnej núdzi 212,30€ + Za plnenie povinnej školskej dochádzky 68,80€

Na zdravotnú starostlivosť 12,-€ Aktivačný 126,14€ Na bývanie 89,2€ Dotácia na obed pre školopovinné deti 80,-€ Prídavky na deti 88,04€ SPOLU: 676,48€

Mesačná výplata pre zdravotnú sestru v 112 ktorá má tiež štyri deti a ktorá robí

denne i nočné pripravená zachraňovať ľudské životy za každých podmienok:

542,-€ + Prídavky na deti 88,04€ SPOLU: 630,04€

PÝTAM SA DOKEDY EŠTE ?! (admin)

[Páč sa mi to](#) · [Komentovať](#) · [Zdieľať](#) · Pondelok, 8:48 · 🌐

Pozrime sa na tento príklad bližšie a použijeme komentár Igora Andrého.⁵⁸

1. *Dávky pre Rómov neexistujú.*

Každý občan, ktorý splní zákonné podmienky, je oprávneným žiadateľom danej dávky. Práve preto, že systém štátnej sociálnej podpory nie je

57 Internetová stránka je momentálne nedostupná. Zdroj: archív autorov.

58 V súčasnosti spolupracovník mimovládnej organizácie eduRoma.

podmieňovaný etnicky či národnostne, nie je technicky možné vyčíslívať sociálne zvýhodnenie etnickej menšiny oproti ostatnej populácii.

2. Nesprávne uvedená výška dávky v hmotnej núdzi.

Správa uvádza, že rozpočet platí pre 4-člennú rodinu, a že takejto rodine prináleží dávka v hmotnej núdzi vo výške 212,30 eur. Autor však uviedol sumu, ktorá patrí dvojici minimálne s piatimi (a viac) deťmi. Dvojici s 1 až 4 deťmi prislúcha dávka v hmotnej núdzi vo výške 157,60 eur, t. j. o 54,70 eur menej, ako sa tvrdí v správe.

3. Podmienky priznania dávky

Na niektoré ním uvádzané dávky totiž zákon vyžaduje splnenie takých podmienok, ktoré sú v zásade mimo reality „osadníka”.

Napr.:

a) príspevok na bývanie – na jeho priznanie sa o. i. vyžaduje, aby žiadateľ predložil list vlastníctva nehnuteľnosti, ktorú obýva alebo platnú nájomnú zmluvu s prenajímateľom (čo je v prípade obyvateľov chatrčí alebo stavieb bez potrebných povolení a legálneho vlastníctva, právne nereálne),

b) aktivačný príspevok – nepatrí osobe automaticky, len preto, že je v hmotnej núdzi. Naopak, poskytuje sa len zamestnanej osobe alebo osobe v evidencii uchádzačov o zamestnanie.

4. Žiadateľom o dotácie na stravné a školské pomôcky je škola, jej zriaďovateľ, prípadne občianske združenie.

5. Autor príspevku porovnáva životné podmienky dvojice so 4 deťmi a jednotlivca (zdravotnej sestričky) so 4 deťmi.

Ak by rodina zdravotnej sestry bola takisto v modeli dvojica + 4 nezaopatrované deti, pričom mesačný čistý príjem tejto rodiny by bol počas predošlých 6 mesiacov rovnaký (alebo menší), ako je suma životného minima, majú jej deti takisto právo na to, aby im škola dotovala stravu a pomôcky.

6. Na dôvažok:

Dávka v hmotnej núdzi sa pre dvojicu s viac ako 4 deťmi už ďalej nezvyšuje. To znamená, že či má rodina 5 alebo 15 detí, dávka v hmotnej núdzi ostáva rovnaká. (dvojici s 1 – 4 deťmi patrí v sume 157,60 eur mesačne, dvojici s viac ako 4 deťmi patrí v sume 212,30 eur mesačne).

Mnohokrát sa v internetových diskusiách špekuluje o parazitizme Rómov na príplatku k príspevku pri narodení 1. až 3. dieťaťa (678,49 eur). Len málokto skúma, aké podmienky musí žiadateľ splniť na to, aby sa mohol o dávku uchádzať. V prípade tejto dávky zákon uvádza, že príplatok NEPATRÍ rodičke,

ktorá porodila dieťa v čase, keď bola maloletá, alebo ak sa od 4. mesiaca tehotenstva nezúčastňovala pravidelných gynekologických prehliadok.

Nechceme tvrdiť, že Rómovia vôbec nevyužívajú sociálny systém. Prečo by práve oni v tomto štáte mali byť výnimkou. Sociálny systém a konglomerát všetkých dávok, podpôr, prídavkov a príspevkov je taký komplikovaný a navzájom previazaný, že pre obyčajného človeka je veľmi ťažko dopredu vypočítateľný. Až výsledok v podobe prijatých financií je dôkazom výhody alebo nevýhody zamestnať sa. Príkladom bol mladý Róm, ktorý po rekvalifikačnom kurze práce s drevom našiel prvé zamestnanie vo svojom živote, na ktoré bol veľmi hrdý a úprimne sa tešil. Nie však jeho rodina, ktorá po troch mesiacoch zistila, že ich celkový rodinný príjem sa o málo zmenšil. Nie o veľa, iba o málo. To stačilo na rozhodnutie rodiny, ktorá nesúhlasila s novým koníčkom hlavy rodiny (s každodennou prácou) a nesúhlasila s jeho zamestnaním. Mladý Róm dal výpoveď a čudoval sa, ako môže takúto situáciu štát pripustiť. Rodina mala opäť trošku viac peňazí (bez opätovnej účasti na aktívnych prácach by to nevyšlo) a on oveľa viac voľna na príležitostné brigády a fušky, čo rodina ocenila. Túto situáciu znevýhodnenia pracujúcich ľudí demagogicky využívajú politici, ktorí populisticky nadbiehajú negatívnym emóciám nezorientovaného voliča. Niekedy nie je dôležité, či je politik zástupcom neparlamentnej radikálnej národne orientovanej strany, alebo ustálenej tradičnej parlamentnej strany opozičnej alebo vládnej.

Využívanie sociálneho systému (Rómami aj neRómami⁵⁹)

Chudoba má rovnaké vlastnosti a charakteristiky nezávisle od národnosti, náboženskej príslušnosti a zemepisnej šírky. Treba veľmi citlivo rozlišovať, ktoré správanie jednotlivca alebo skupiny ľudí je výsledkom ich sociálneho postavenia alebo napr. národnostnej príslušnosti. Prejavy prospechárskeho správania jednotlivca voči novej finančnej výpomoci od štátu sú zapríčinené jeho existenčnou závislosťou od pomoci niekoho iného, v tomto prípade od štátu. Národnosť s takouto situáciou nemá nič spoločné. Národnosť nie je príčinou takého správania. Na druhej strane, chudoba a ekonomická závislosť je takou príčinou skoro vždy.

⁵⁹ V texte používame pojem neRóm v tejto podobe zámerne. Podľa nášho názoru táto forma (aj napriek skutočnosti, že porušuje oficiálne pravidlá slovenského pravopisu) najpresnejšie vystihuje jeho význam. V slovenčine sa názvy národov a etník píšú s veľkým písmenom (Róm, Slovák a pod.). V rómskom jazyku existuje pojem gádžo, ktorý znamená označenie všetkých ľudí, ktorí nie sú Rómovia, to znamená ide o príslušníkov všetkých iných národov a etník. Pojem gádžo preto zámerne prekladáme ako neRóm.

K využívaniu, resp. zneužívaniu sociálneho systému zo strany chudobných ľudí dochádza tým viac, čím dlhšie sú títo jednotlivci v stave chudoby a biedy. Ak sa ľudia nachádzajú v generačnej chudobe, resp. kultúre chudoby (chudobe, do ktorej sa narodili a nepoznajú iný spôsob života, lebo ani v inom nežili), toto ich správanie s vlastnou logikou racionality je zákonité a každé iné správanie je pre nich ťažšie, nemysliteľné až nemožné. Chudoba neospravedľuje ich správanie na pokraji zákonnosti (a niekedy aj za ňou), ale dáva nám možnosť viac porozumieť tomuto ich „nespoločenskému“ správaniu.

Poukážme na niektoré príklady „využívania“ sociálneho systému.

1. Zneužívanie dávok v rôznych krajinách súčasne, kombinácia poberania sociálnych dávok v rôznych štátoch EU (napr. Belgicko a Slovensko, Veľká Británia a Slovensko).
2. Nárokovanie si na sociálnu podporu po prevedení majetku na inú (blízku) osobu.
3. Využívanie aktivačných dávok ako špecifickej formy sociálnej dávky, ktorá nemá nič spoločné s aktiváciou pre budúce zamestnanie a vznik pracovného pomeru.
4. Uskutočnenie rozvodov a svidieb podľa výhodnosti finančnej podpory.
5. Bývanie dvojíc alebo rodinných príslušníkov v spoločnej domácnosti alebo oddelene podľa výhodnosti finančnej podpory.
6. Využívanie cielene určených dávok a príspevkov na iné účely. Tieto dávky a príspevky sa stávajú časťou rodinného rozpočtu, v ktorom sa strácajú a rodinný rozpočet slúži na uspokojovanie základných potrieb rodiny a podľa toho sa (vhodne, menej vhodne alebo nevhodne) využíva (alebo zneužíva).

Treba si uvedomiť, že veľakrát je za zneužívaním, resp. využívaním sociálneho systému praktizovanie osvedčeného modelu správania „keď dávajú, tak ber, keď bijú, tak utekaj“. Táto ľudová múdrosť je slovenská a nie rómska. Je prirodzené, že vo väčšinovej slovenskej spoločnosti sa podľa nej chovajú aj menštinoví Rómovia. Konkrétnym príkladom tohto praktizovania „brania, keď dávajú“ je poberanie rodinných prídavkov občanmi väčšinovej spoločnosti aj v prípade, keď od toho vôbec nie sú závislí a keď pre nich nie je zaujímavou (a už vôbec nie podstatnou) zložkou príjmu rodinného rozpočtu. Aj tí najsolventnejší neRómski jednotlivci poberajú rodinné prídavky, napriek tomu, že vôbec nie sú na tieto dávky odkázaní. Správajú sa spôsobom „keď dávajú, tak ber“ a nie je známy jediný prípad dobrovoľného zrieknutia sa tejto dávky.

Ak uvažujeme o špecifických aktivitách smerujúcich k rómskym komunitám, je vhodné si uvedomiť niekoľko základných podmienok. Špecifické aktivity musia mať jasne zadaný cieľ a merateľné ukazovatele tak, aby bolo možné sledovať ich smerovanie. Musia mať jednoznačný cieľ smerujúci k odstráneniu špecifických prekážok cieľovej skupiny, ktoré jej bránia plnohodnotne participovať na fungovaní celej spoločnosti. Je nevyhnutné vnímať

tieto aktivity ako dočasné, ktoré sa po naplnení očakávaných cieľov prestanú aplikovať.

Zároveň je nevyhnutné uvedomiť si aj skutočnosť, že univerzálne programy, ktoré by sa mechanicky uplatňovali na všetky rómske komunity, v princípe neexistujú. Rómske komunity totiž vykazujú vysokú mieru vnútornej, ale aj priestorovej heterogenity. Aj komunity, ktoré sa nachádzajú na malom území, môžu vykazovať veľmi veľké rozdiely, a to nielen demografické, ale hlavne sociálne. Práve tieto rozdiely vo výraznej miere limitujú aj úspešnosť realizovaných programov.

Ako príklad by sme mohli uviesť situáciu v troch susediacich obciach na východe Slovenska (Lipany, Pečovská Nová Ves a Ostrovany), v ktorých sa realizujú podobné aktivity, avšak s výrazne odlišnými výsledkami.⁶⁰

Pečovská Nová Ves

V obci Pečovská Nová Ves býva celkovo 2 520 obyvateľov, z ktorých sa podľa posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov v r. 2011 k rómskej národnosti prihlásilo len necelých 18 % (t. j. 453) z nich. Podľa údajov Atlasu 2013 v obci býva celkovo 583 ľudí, ktorí sú vnímaní okolím ako Rómovia, čo predstavuje 23,13 % podiel. Viac ako polovica z nich je vo veku do 15 rokov. Najvyšší dosiahnutý stupeň vzdelania v rómskej komunite je stredoškolský bez maturity.

Z priestorového hľadiska je tamojšia rómska komunita segregovaná od majoritného obyvateľstva. Charakter zástavby je veľmi rôznorodý – od chatrčí až po murované rodinné domy. Nachádzajú sa tu aj dva bytové domy. Jeden s 12 bytovými jednotkami (z r. 1990) a druhý s 11 bytmi nižšieho štandardu (z r. 2007).

Obec je plne elektrifikovaná, má vlastný vodovod, kanalizáciu a je plynofikovaná. Nachádza sa tu materská a základná škola, ambulancia pediatra, všeobecného a zubného lekára, lekáreň, 4 maloobchodné predajne potravín, dve predajne spotrebného tovaru a 5 barov a pohostinstiev.

Napriek tomu, že postoj miestnej samosprávy k riešeniu problémov v tejto oblasti rozhodne možno označiť za veľmi aktívny a dlhotrvajúci (viac ako 17 rokov), viditeľné výsledky však nie sú na úrovni, ktorú by si kompetentní želali.

60 Bližšie informácie k týmto komunitám, ako aj k iným pozitívnym príkladom práce s rómskymi komunitami pozri: Alexander Mušínska: Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov. Prešov, 2012, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 216 s. Dostupné na stránke <http://www.unipo.sk/public/media/17060/Musinka%20-%20Podarilo%20sa%20-%20SJ.pdf> (stiahnuté 20.5.2014).

Potešiteľné však je, že aj napriek malým úspechom považuje starosta obce tento prístup za jediný možný s odôvodnením, že pasivita by celú situáciu len zhoršila.

Koncepcia miestnej samosprávy vo vzťahu k miestnej komunite Rómov je postavená na dvoch prioritách: a) zlepšenie podmienok bývania a b) vytváranie pracovných príležitostí.

V snahe zlepšiť úroveň bývania Rómov realizovala obec Pečovská Nová Ves snád' každú z možných foriem pomoci. V roku 1990 boli v obci postavené dva viacpodlažné bytové domy. Nasledujúce obdobie však ukázalo, že len samotná výstavba s následným pasívnym prístupom problém bývania v miestnej komunite nerieši. Za 14 rokov nielen že obci vznikol veľký dlh na nájomnom a úhradách za dodávky vody a energií, ale domy boli aj do takej miery zdevastované, že jeden z nich bolo nevyhnutné z bezpečnostných dôvodov zbúrať. Po tejto skúsenosti obec zmenila prístup.

V rokoch 2004 – 2007 s pomocou dotácie z Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR vo výške viac ako 130 tis. eur postavila obec nový bytový dom s 11 bytmi nižšieho štandardu. Pridelenie bytu v novostavbe však podmienila odpracovaním 20 % prác pri ich výstavbe. Keďže traja nájomníci s touto podmienkou nesúhlasili, našla obec v miestnej komunite iných záujemcov, ktorým po splnení uvedenej podmienky byt prideliť. Aby sa predišlo opätovnému problému zadlžovania, využila obec pri úhradách platieb za nájom aj inštitút osobitného príjemcu sociálnych dávok⁶¹ (IOP). Rodiny, u ktorých bol IOP využitý, sa tak prestali zadlžovať a zároveň sa aj za pomoci miestneho komunitného pracovníka začali učiť efektívnejšie hospodáriť s prostriedkami, ktoré dostávajú od štátu. Práca komunitného pracovníka sa ukázala ako veľmi prospešná nielen pri riešení bežných problémov priamo v rómskej komunite, ale priniesla aj zlepšenie komunikácie medzi samosprávou obce a obyvateľmi komunity.

Aj keď by sa mohlo zdať, že takto obec našla cestu, akou riešiť otázku bývania v obci, opak je pravdou. Samotná výstavba nájomných bytov uvedeným spôsobom bola vyhodnotená ako dobré riešenie, ale iba za predpokladu zníženia množstva byrokracie a prekážok zo strany štátnych a iných inštitúcií. Ako jeden z príkladov nepochopiteľného postoja na výstavbe zo strany zainteresovaných organizácií možno uviesť nekompromisný postoj Východoslovenských vodární a kanalizácií v otázke spôsobu merania dodávok pitnej vody. Prinútili obec akceptovať nevhodné riešenie inštalácie iba jediného spoločného vodomeru pre celý bytový komplex. Nesúhlasili s individuálnym meraním spotreby vody prostredníctvom vodomerov pre každú bytovú jednotku zvlášť. Výsledkom celého komplexu podobných problémov bolo, že samospráva obce zavrholá

61 Zákon č. 599/2003 o pomoci v hmotnej núdzi - § 28 Osobitný príjemca.

d'alsiu výstavbu nájomných bytov pre jej neefektívnosť. Vysokú finančnú záťaž, nároky na ľudský kapitál ako aj jej časovú náročnosť, spôsobenú rozsahom nevyhnutnej administratívy zo strany štátu, jeho organizácií a verejných inštitúcií (vysporiadanie pozemkov, dokumentácia, inžinierske siete a pod.) vyhodnotila obec ako neefektívne vzhľadom k dosiahnuteľným výsledkom. Slovom starostu obce: „...spočítal som si, že ak toto všetko „investujem“ do vysporiadania pozemkov a pomoci Rómom, aby si postavili vlastné bývanie, vyjde ma táto aktivita lacnejšie, budem mať s ňou podstatne menej problémov a hlavne nezaťažím obec na ďalších 30 rokov.“

Stratégia v oblasti zvýšenia kvality bývania

Vyššie uvedené dôvody a skúsenosti viedli obec k zmene stratégie v oblasti zvýšenia kvality bývania Rómov a presmerovaniu úsilia na majetkovo-právne vysporiadanie pozemkov ako aj ich technickej príprave pre individuálnu bytovú výstavbu (sanácia svahu, spevnenie podlažia, výstavba ochranných múrov a pod.). Výhodou tohto prístupu pre obce je zníženie administratívnej záťaže obce, ale predovšetkým ešte väčšie zapojenie Rómov do procesu tvorby a obnovy bývania podľa ich vlastných predstáv. Toto riešenie má navyše aj potenciál stimulovať k väčšej zodpovednosti a následnú starostlivosť a udržiavanie ich príbytkov, a v neposlednom rade poskytuje príležitosť tým šikovnejším, ktorí slúžia ako príklad pre ostatných. O uvedený druh administratívno-technickej pomoci je zo strany Rómov veľký záujem, ktorý dokonca prevyšuje aktuálne možnosti samosprávy a dáva tak už teraz nádej na pozitívne výsledky. V oblasti zlepšenia bývania Rómov v Pečovskej Novej Vsi obec súčasne realizuje aj proces legalizácie už existujúcich obydlí (okrem drevených chatrčí) postavených bez stavebného povolenia, ktorý následne Rómom umožní získať od štátu príspevok na bývanie. Doposiaľ sa miestnej samospráve podarilo zlegalizovať viac ako polovicu murovaných domov v osade.

Jedným z mimoriadne negatívne vnímaných problémov v rómskych osadách je ich nečistota. V Pečovskej Novej Vsi našli veľmi jednoduché riešenie tohto problému. V minulosti neregulovaná živelná výstavba v osade viedla k zhoršeniu jej dostupnosti pre nákladné vozidlá. Aktuálna zástavba v osade prakticky neumožňuje vjazd vozidla na odvoz komunálneho odpadu. Pristavenie a nepravidelný odvoz odpadu z veľkokapacitného kontajnera na okraji osady situáciu neriešilo a problém s hromadiacim sa odpadom sa zhoršoval. V takejto situácii bolo veľmi ťažké vysvetliť či vymôcť od tamojších Rómov úradne stanovený poplatok za vývoz komunálneho odpadu. Obec preto rozmiestnila v osade desiatky malých mobilných tzv. „kuka nádob“ na komunálny odpad a to tak, aby boli dobre dostupné z každého domu. V rámci malých obecných služieb sú aktuálne vyčlenení traja Rómovia, ktorých úlohou je každý deň na špeciálne

upravenej káre odviezť odpad pred osadu a obsah vysypať do pristaveného veľkokapacitného kontajnera. Výsledok popisuje starosta obce: „Nepamätám si, aby bol niekedy v osade väčší poriadok.“ Miestni Rómovia si jednoducho zvykli na skutočnosť, že odpad sa vyváža pravidelne, nádoby na odpad majú blízko, a preto nemajú dôvod vyhadzovať ho inde.

Druhým strategickým cieľom v oblasti zlepšenia života rómskej komunity v Pečovskej Novej Vsi je zvýšenie ich zamestnanosti. Ide o problém, ktorý sa dlhodobo nedarí riešiť a situácia sa zhoršuje. Rómovia strácajú pracovné návyky, chýba im pracovná disciplína, mnohí už dnes nedokážu pracovať plných osem hodín denne a už vôbec nedokážu cestovať za prácou mimo osady.

Pred zhruba 40 rokmi bola situácia celkom odlišná. V roku 1968 bola v obci zriadená tehelňa, ktorá zamestnávala približne 100 ľudí, z ktorých viac ako polovica boli Rómovia. Až do roku 1990 nebolo v obci jediného nezamestnaného Róma. V tom období (za prvej Mečiarovej vlády) bol zavedený štedrý systém vyplácania finančnej podpory nezamestnaným a Rómovia začali z práce odchádzať. V roku 1995 bola fabrika definitívne zatvorená.

Pre udržanie zamestnanosti a z dôvodu, aby obyvatelia nestratili pracovné návyky, začala obec využívať rozličné formy zamestnávania. Bol založený obecný podnik, stolárska dielňa, stavebná výroba, reštaurácia, krajčírka dielňa, obec sa uchádzala o rôzne granty atď. Ako poznamenáva starosta obce: „v tom čase ... som začal byť viac podnikateľom ako starostom“. Z uvedeného dôvodu sa napokon obec rozhodla v roku 2000 obecný podnik predať.

Svoj boj so súčasným demotivujúcim sociálnym systémom však nevzdala. Aktuálne ponúka miestnym Rómom možnosť zapojenia sa do obnovy obce v rámci malých obecných služieb a aktivačnej činnosti. Uvedenú ponuku využíva v prieme 50 – 100 Rómov. Tento druh prác je veľmi vítaný, ale nerieši otázku zamestnanosti Rómov komplexne. Preto sa obec snaží získať finančné prostriedky na obnovu výroby v bývalej tehelni, ktorá by umožnila zamestnať väčší počet Rómov, ktorí už teraz prejavili o prácu záujem.

Pečovská Nová Ves organizuje okrem uvedených aj celý rad ďalších aktivít, ktoré rozsah tejto publikácie neumožňuje detailnejšie popísať. Ako však ukazuje tento príklad, aj keď sa dosiahnutie pozitívnych výsledkov nedostaví hneď, nádej stále ostáva. Možno teda konštatovať, že jedinou cestou je dlhodobá intenzívna spolupráca s marginalizovanou skupinou a vytváranie reálnych možností, ktoré by jej pomohli zmeniť nepriaznivú spoločenskú situáciu aj vlastnými silami.

Lipany

Približne 7 km na severozápad od Pečovskej Novej Vsi (ani nie 10 min. jazdy autom) leží mesto Lipany. Je najväčším z trojice popisovaných príkladov obcí.

S počtom obyvateľov 6 430 sú Lipany druhým najväčším mestom v okrese Sabinov. Vzhľadom na dlhodobu nepriaznivú hospodársku situáciu v regióne narastá počet nezamestnaných (hlavne v radoch absolventov škôl, samoživiteliek a marginalizovaných skupín), ako aj počet nefunkčných či neúplných rodín. Z uvedeného dôvodu boli zriadené pri MsÚ samostatné komisie pre sociálne otázky a rómsku komunitu.

Rómska komunita v meste Lipany má územne kompaktný charakter. S výnimkou niekoľkých rodín, ktoré už dlhodobo žijú integrovane medzi majoritou, väčšina príslušníkov rómskej komunity žije v časti mesta označovanej „Za traťou“ v blízkosti rieky Torysa, železničnej trate a priemyselnej časti, ktorá je od centra mesta vzdialená asi 1 km. Podľa Atlasu 2013 tu celkovo býva približne 713 Rómov (predstavuje to 11,09 % podiel), pričom v osídlení Za traťou býva 657 obyvateľov. Takmer 50 % z nich tvoria deti do 15 rokov. Podľa oficiálnych štatistík sa v Lipanoch hlási k rómskej národnosti 592 Rómov.

Zdokumentovaná história Rómov v Lipanoch siaha do obdobia vojnového slovenského štátu, kedy ju tvorilo približne 205 ľudí. Po ich vysídlení z centra mesta si postavili asi 40 chatrčí v časti mesta nazývanej Kamence. Až do roku 1948 sa živili výrobou nepálených tehál a príležitostnými prácami v poľnohospodárstve (okopávanie, zber úrody a pod.). V období budovania socializmu boli pre nich postavené 4 bytové domy (v každom bolo 8 bytových jednotiek) v dvoch lokalitách (Jarkova ul.; Za traťou) a chatrče boli zbúrané. Ich stav si však po roku 1989 vyžiadala opätovnú výstavbu a ďalšie sťahovanie, no teraz už len do jednej lokality. Situáciu to ale nezlepšilo, pretože dlhy na nájomnom a poplatkoch za služby a energie neustále rástli, byty boli v nevyhovujúcom hygienickom stave a navyše vzťahy s majoritným obyvateľstvom sa neustále zhoršovali.

K zlepšeniu situácie došlo až na konci 90. rokov, kedy mesto zriadilo inštitút osobitného príjemcu (1998) a Rómske komunitné centrum (2002).

Riešenie problému neplatenia nájmu malo v Lipanoch veľmi podobný priebeh ako v Pečovskej Novej Vsi. Aj tu v spolupráci s ÚPSVaR využili inštitút osobitného príjemcu sociálnych dávok (IOP). Vďaka pravidelným zrážkam z príspevku na bývanie formou dohody sa podarilo znížiť pôvodnú dlžnú sumu na nájomnom presahujúcu 19 000 eur na cca 3 000 eur. K IOP mesto pristupuje prakticky vždy, keď sa problém opäť vyskytne, čím dosahuje značné zníženie

zadlženia Rómov, a to nielen v prípade nájomného, ale aj u ostatných poplatkov (napr. za odvoz a likvidáciu tuhého domového odpadu).

Tieto optimistické výsledky posmelili miestnu samosprávu k ďalšiemu zlepšeniu bývania Rómov. Zakúpila preto potrebný stavebný materiál a zorganizovala u nájomníkov bytov nízkeho štandardu svojpomocnú úpravu vonkajšej fasády domu s následnými stavebnými úpravami okolia. V rokoch 2005 až 2006 realizovalo mesto so štátnou podporou výstavbu 24 nízkoštandardných bytov v lokalite Za traťou a podobne ako v Pečovskej Novej Vsi aj tu umožnili Rómom, aby sa na stavbe podieľali. Následne určilo výšku nájmu rozdielne podľa stupňa zapojenia nájomcov do výstavby (od 20 do 33 eur mesačne). Na rozdiel od Pečovskej Novej Vsi však v tejto komunite takmer úplne absentuje individuálna bytová výstavba, čo znamená, že v otázke zabezpečenia bývania sa miestni Rómovia takmer výlučne spoliehajú na miestnu samosprávu. Za veľmi pozitívne možno považovať aj zriadenie Rómskeho komunitného centra, ktoré sa zameriavalo hlavne na voľnočasové aktivity (hlavne pre deti, ktorým sa rodičia nevenovali dostatočne) či služby spojené s pracovným poradenstvom. Intenzívna práca s komunitou pomohla centru identifikovať hlavné problémy v tamojšej rómskej komunite. Išlo predovšetkým:

- o nepripravenosť Rómov na odchod za prácou v dôsledku silných rodinných väzieb (nevedeli si predstaviť odlúčenie či život mimo svojej komunity);
- absenciu elementárnych schopností hospodáriť s finančnými prostriedkami;
- neschopnosť dodržať pracovnú disciplínu;
- neznalosť základných princípov fungovania trhu práce a sociálneho systému (domnievali sa, že je možné súčasne poberať sociálnu podporu a mzdu, po odhalení reality odmietli pracovať) a pod.

Veľkú zásluhu na úspechoch, ktoré boli dosiahnuté v Lipanoch, má hlavne terénna sociálna práca, ktorá bola sústredená najmä na niekoľko problémových rodín s najnižšími sociálnymi zručnosťami. Tieto rodiny boli aj v rámci samotnej rómskej komunity vnímané negatívne.

Ako príklad uvedieme prácu s rodinou, ktorá žila vo veľmi skromných podmienkach. 17 ľudí bývalo v jednej izbe, v ktorej bola iba jedna posteľ a piecka. Otec bol agresívny alkoholik a rodina tým veľmi trpela. Mesto tejto rodine prideliло byt nízkeho štandardu a začalo s ňou intenzívne pracovať. Z dávok, ktoré rodina poberala, bol byt postupne prostredníctvom IOP zariadený nábytkom. Zostatok financií bol prerozdelený na štyri týždne. Sociálnym šetrením bola odhalená v rodine aj úžera a neúčelné využívanie finančných prostriedkov. Terénni sociálni pracovníci (TSP) preto začali pravidelne asistovať rodine pri nákupe potravín. Zistili totiž, že matka rodiny nepozná hodnotu peňazí a nakupovala najdrahší tovar. Naučili ju, že kupovanie

základných surovín alebo polotovarov je lacnejšie ako samotné hotové výrobky (napr. puding a i.). Vďaka TSP sa matka postupne učila variť, starať sa o domácnosť a zabezpečovať hygienu svojich detí. Problémom však stále ostával otec rodiny. Za asistencie TSP sa finančná hotovosť vyplácala len matke, čím sa postupne dosiahlo, že otec neminul peniaze na alkohol. Prostredníctvom IOP sa podarilo nielen vyplatiť celý dlh na nájomnom, ale zabezpečiť aj pravidelnú stravu pre deti v škole i v škôlke a celkovo tak zvýšiť ich životnú úroveň. Dochádzka detí do školy sa výrazne zlepšila, deti mali vhodné oblečenie, pravidelnú varenú stravu, čistý byt zariadený nielen základným nábytkom, no najpotešiteľnejšie je, že otec rodiny prestal úplne holdovať alkoholu a stal sa príkladným otcom. Dnes sa obaja rodičia zúčastňujú aktivačných prác a je s nimi veľmi dobrá spolupráca.

Ako naznačil tento príklad, u sociálne najslabších rodín v rámci rómskej komunity sa stretávame aj s mnohými problémami, ktoré sú dôsledkom nedostatočnej osobnej hygieny. Ide hlavne o výskyt rôznych ochorení (napr. svrab) a parazitov (napr. vši, blchy). Zlepšenie situácie v tomto smere mesto dosiahlo po spustení prevádzky Hygienického centra 1. júla 2005. Nachádzajú sa v ňom oddelené sprchy pre mužov a ženy, toalety a práčovňa s dvoma vaňami, práčkami a jednou žmýkačkou. Súčasťou je aj byt správcu, ktorý je z miestnej komunity. Použitie centra je spoplatnené len symbolicky (0,33 eur za pranie a 0,1 eur za sprchovanie). Zásluhou terénnych pracovníkov, ktorí učia matky základy osobnej hygieny a asistujú im pri kúpaní detí, resp. pri odstraňovaní vši a pod., sa podarilo dosiahnuť, že v súčasnosti využíva centrum približne 20 % rodín rómskej komunity za traťou. Počas víkendov ho vyživujú najmä deti a mládež navštevujúca stredoškolské internáty mimo mesta, čím sa dostávajú na úroveň svojich rovesníkov v škole. Práca terénnych pracovníkov je aj v tomto prípade nezastupiteľná. Okrem osobnej hygieny naučili TSP rómske ženy aj to, že je efektívnejšie špinavé šatstvo oprat' ako vyhodit' či spáliť a v miestnom second hande kúpiť nové (čo bola dovtedajšia bežná prax). Následne sa stretlo s veľmi pozitívnym ohlasom aj pravidelné zakupovanie tzv. hygienického balíčka (vrátane prípravku na pranie) pre rodiny zahrnuté do IOP.

Veľmi častým problémom v rómskych komunitách sú drobné krádeže. Vzhľadom na to, že mnohé z bytov nízkeho štandardu sú vykurované len pecami na tuhé palivo, hlavne v zimných mesiacoch sa veľmi často objavovali problémy s krádežami dreva alebo dreveného materiálu (neraz v pieckach vykurovali odpadom, šatstvom, obuvou či kusmi vlastného nábytku). Mesto preto prišlo so šikovným riešením. Začalo predávať Rómom povolenia na odber odpadového dreva z mestských lesov v hodnote 5 eur, pričom odborné dni sú v piatok a v sobotu. Takto sa znížili krádeže a zároveň sa našlo využitie pre drevný odpad vznikajúci pri ťažbe. V neposlednom rade sa naplnila aj mestská pokladnica.

Už naznačený problém s kriminalitou a udržiavaním poriadku hlavne v samotnej rómskej komunite Za traťou sa mestu podarilo čiastočne eliminovať aj prostredníctvom tzv. rómskej hliadky. V rámci aktivačných prác v nej zamestnali 6 Rómov, ktorí úzko spolupracujú so štátnou políciou. Popri tom sa pri rôznych podujatiach v meste využívajú aj tzv. dobrovoľní strážcovia verejného poriadku, ktorí bez nároku na finančnú odmenu spolupracujú pri odhalovaní trestnej činnosti, spolupracujú s referentmi počas preberania sociálnych dávok alebo pomáhajú pri ochrane poľnohospodárskych plodín miestnym poľnohospodárom. Úlohou miestnych hliadok je aj za pomoci polície kontrola miestnych herní a miest s hracími automatmi. Pri odhalení neúčelného využívania sociálneho príspevku na úkor zaobstarania rodiny sa okamžite pristupuje k zaradeniu rodiny do IOP. Aj napriek tomu, že v takomto prípade nie je možné odňať vyplácanie hotovosti úplne (napr. rodičovský príspevok či dôchodok je vyňatý z IOP), väčšinou dôjde týmto opatrením k náprave.

Rovnako ako v iných komunitách aj v tejto je veľkým problémom zamestnanosť. Oficiálne dosahuje nezamestnanosť u Rómov v Lipanoch takmer 100 %, pričom väčšina z nich je evidovaná na úrade práce dlhodobo (viac ako 48 mesiacov). Mesto aktuálne poskytuje nezamestnaným možnosť zapojenia sa do malých obecných služieb, ktoré využíva 86 Rómov z miestnej komunity. Riešenie nelichotivej situácie však vidia predstavitelia mesta predovšetkým vo zvyšovaní ich vzdelanostnej úrovne, keďže väčšina má ukončené len základné vzdelanie v špeciálnej škole. Pozitívne je, že aj vďaka práci TSP sa podarilo umiestniť prvých troch študentov z miestnej komunity na internátne učilište v krajskom meste Prešov. Najväčšie nádeje však miestni radní vkladajú do predškolskej prípravy, ktorú ročne absolvuje cca 60 detí. Jej súčasťou je aj zriadenie nultého ročníka základnej školy, ktoré je priamo v miestnom komunitnom centre pod metodickým dohľadom miestnej základnej školy. Výhodou je, že asistentkami sú dve Rómky z komunity, ktoré ovládajú rómsky jazyk a získali rešpekt miestnych obyvateľov. Za pomoci polície a ostatných zainteresovaných sa nekompromisne pristupuje k riešeniu záškoláctva (podmienečne už boli odsúdení dvaja rodičia), čo má v konečnom dôsledku pozitívny vplyv ako výstraha pre ostatné problémové rodiny.

Mesto Lipany realizuje už dlhé roky aktívnu politiku vo vzťahu k miestnej rómskej komunite. Vyskúšali už množstvo aktivít a mnohé z nich boli úspešné. Rozhodne ani jednu z nich nehodnotia negatívne. Sú si vedomí toho, že pasivita by priniesla veľmi pravdepodobne len zhoršovanie situácie a ďalší sociálny prepád už teraz výrazne chudobnej rómskej komunity v ich meste. Preto sú odhodlaní pokračovať v začatej práci, aby prvé pozitívne zmeny nadobudli charakter trvalý.

Ostrovany

Najmenšou z obcí, ktorú sme vybrali ako príklad, sú Ostrovany (1888 obyvateľov). Obec je napojená na všetky inžinierske siete, vlastnú čistiareň odpadových vôd, obecný úrad, potraviny, pohostinstvo, materskú škôlku, komunitné centrum a nájdeme tu aj poľnohospodárske družstvo.

Rómska komunita je však v tejto obci najpočetnejšia spomedzi troch charakterizovaných obcí. Celkovo tu býva podľa odhadov Atlasu 2013 1296 Rómov (68,64 % podiel). Podľa oficiálnych štatistík sa k rómskej národnosti prihlásilo 977 obyvateľov. Špecifikom tejto obce je jej veľmi negatívny mediálny obraz ako výrazne „protirómskej“ obce, ktorá sa preslávila kauzou „múru“⁶², pričom realita je značne od tejto podoby odlišná.

Podľa starostu obce korene postupne narastajúceho napätia možno hľadať v histórii. Až do 50. rokov minulého storočia v Ostrovanoch rómska komunita nebola. Prví Rómovia sem boli presťahovaní na základe rozhodnutia bývalého režimu zo susedných Šarišských Michalian, keď sa v mieste, kde mali pôvodne osadu, začalo s výstavbou farmaceutickej spoločnosti Imuna. Podľa názoru starostu sa obyvatelia dodnes s touto „krivdou“ nezmierili a stále v nich prežívajú predsudky a pocit nespravodlivosti rozhodnutia z tých čias. Napriek snahe o konzistentný a vo vzťahu k oboj stranám vyvážený prístup však podobne ako ostatní starostovia aj on považuje za najväčšiu prekážku „... sociálny systém, ktorý nie že by bol nejako extrémne štedrý, ale je extrémne nemotivujúci“. Napriek mnohým pozitívnym zmenám, vzájomné vzťahy medzi majoritou a miestnou rómskou komunitou v tejto obci nie sú veľmi dobré a v porovnaní s ostatnými dvoma komunitami je v Ostrovanoch sociálny dištanc pravdepodobne najväčší.

Z priestorového hľadiska je rómska komunita sústredená v severnej časti intravilánu obce. Z pohľadu zastúpenia sociálnych vrstiev ide o veľmi heterogénnu komunitu (nájdeme tu takmer všetky sociálne vrstvy), čo pochopiteľne odráža aj pestrosť charakteru tunajších príbytkov (od murovaných domov, cez bytové domy až po chatrče). Aj v tejto obci sa rozhodli využiť dostupné možnosti legalizácie tzv. čiernych stavieb. Keďže časť pozemkov, na ktorých stoja, parila rímskokatolíckej cirkvi, ktorá pôdu predávať nemôže, dohodli sa na výmene pozemkov za iné, vo vlastníctve obce. Tieto pozemky boli následne ponúknuté na predaj miestnym Rómom. Cena stanovená znalcom

62 V októbri 2009 postavila obec betónový plot, ktorý oddeľuje miestnu osadu od neďalekých záhrad majoritného obyvateľstva. Investícia za 13 tisíc eur mala zabrániť drobným krádežiam poľnohospodárskych produktov, avšak v žiadnom prípade neznižuje dostupnosť príslušníkov rómskej komunity k obecným inštitúciám a občianskemu vybaveniu obce. Tento krok však vyvolal veľkú mediálnu odozvu a zhoršenie vzťahov medzi rómskou komunitou a ostatnými obyvateľmi obce.

a navýšená o administratívne náklady obce bola o polovicu nižšia ako v iných lokalitách, a teda dosiahla úroveň, ktorú boli schopní Rómovia zaplatiť. Motiváciou na odkúpenie pozemkov a začatie pomerne náročného byrokratického procesu legalizácie stavby bola aj možnosť získať štátny príspevok na bývanie. Pre obec to samozrejme prinesie benefit vo forme prísľubu lepšej starostlivosti o príbytok zo strany ich rómskych majiteľov. Často mediálne odporúčané riešenie zbúrať nelegálne stavby, považuje obec za presunutie problému na iné miesto a nie za vyriešenie problému.

Vysoké zastúpenie Rómov v obci, spolu s pomerne často prítomným faktom nízkej úrovne ich vzdelania a všeobecne malou ponukou pracovných príležitostí v obci, ale aj v okolí, naznačuje vysoké percento nezamestnanosti v popisovanej komunite, ktorá dosahuje úroveň takmer 100 %. Najväčšou prekážkou zamestnanosti je nízke vzdelanie. Väčšina z dlhodobo nezamestnaných Rómov v Ostrovanoch nemá ukončené ani základné vzdelanie. Problémom je aj to, že v obci sa nachádza len špeciálna základná škola, ktorú navštevujú len Rómovia z miestnej komunity. Najbližšia základná škola je v približne 3 km vzdialených Šarišských Michaľanoch, Medzanoch alebo v 6 km vzdialenom Sabinove. Istým problémom je aj segregácia rómskych detí (hlavne v Šarišských Michaľanoch) a obmedzenie autobusového spojenia do okolitých obcí (deti musia cestovať do škôl skoršími spojmi aj 2 hodiny pred začiatkom vyučovania kvôli preplneniu neskorších autobusov) prinútilo kompetentných uvažovať o projekte výstavby novej základnej školy priamo v Ostrovanoch. Na stredných školách v súčasnosti študuje 8 žiakov a 25 má ukončené stredoškolské vzdelanie bez maturity. Pozitívnym príkladom pre ostatných môže byť jeden Róm s maturitou a výučným listom a rovnako aj jeden absolvent vysokej školy.

Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne Rómov viedlo obec k zvýšeniu aktivít v oblasti terénnej sociálnej práce, ktoré dlhodobo realizuje za pomoci 2 TSP a 2 asistentov. Od roku 2008 je v obci zriadené komunitné centrum, ktoré sa zameriava na prácu s deťmi v predškolskom veku (do 5 rokov). V podstate ide o predškolskú výchovu, zameranú na prípravu detí pre úspešné zvládnutie základnej školy (poznávanie farieb, ovocia a zeleniny, geometrických tvarov, učia sa základným hygienickým návykom a pod.). Podobne ako v iných obciach, aj tu práca centra zahŕňa aktivity zamerané na právne poradenstvo a vzdelávanie pre rodičov, rôzne kurzy (napr. šitie, ktorý navštevovali aj muži) a i.

Zaujímavou aktivitou v oblasti vzdelávania dospelých je Sporiaci a pôžičkový program, ktorý organizuje vo vybraných obciach na Slovensku OZ ETP.⁶³ Podmienkou pre získanie finančnej prémie na zlepšenie bývania je

63 ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj. <http://www.etp.sk/>.

absolvovanie školenia z oblasti rodinného finančného manažmentu a vypracovanie plánu sporenia a využitia nasporenej čiastky. Po splnení všetkých podmienok môžu účastníci navyše získať výhodnú pôžičku na uvedený účel. Zvláštnosťou oproti iným obciam je, že sa do programu zapojilo aj asi 30 % obyvateľov zo sociálne slabších skupín majoritného obyvateľstva Ostrovian, čo starosta obce považuje napriek odlišnému mediálnemu obrazu obce za dôležitý krok k pomyselnému zblížovaniu oboch komunit.

Tri obce

Popísané príklady obcí Lipany, Pečovská Nová Ves a Ostrovany sú v mnohých rovinách veľmi podobné. Všetky tri obce sa nachádzajú v jednom okrese a sú od seba vzdialené iba niekoľko kilometrov. Aj napriek určitým lokálnym odlišnostiam majú porovnateľné východiskové situácie a podobné prístupy práce s rómskou komunitou, ktoré sú na Slovensku svojím spôsobom dosť unikátne.

Čo je však na týchto troch komunitách z nášho pohľadu zaujímavé, je skutočnosť, že aj napriek svojej geografickej blízkosti a veľmi podobnému komplexu realizovaných aktivít v nich, sú čo do kvality života a sociálnych pomerov značne odlišné.

Asi najhoršia situácia vo vzťahu k majoritnému obyvateľstvu je v obci Ostrovany. Rómovia sú sústredení v segregovanej osade na okraji obce, ktorá je podľa úrovne a spôsobu bývania vnútorne značne heterogénna – od murovaných rodinných domov až po značne zdevastované jednopriestorové chatrče. Vzájomné spolužitie oboch komunit je poznačené neprekonaným pocitom krivdy starým vyše 60 rokov, keď sem bola miestna komunita Rómov presídlená zo susednej obce. Napätie ešte viac zväčšuje negatívna medializácia, ktorá sa najväčšmi podpísala na vytvorení negatívneho obrazu obce, a to aj napriek tomu, že postupne dochádza aj v dôsledku intenzívnej práce miestnej samosprávy k ich zblížovaniu.

Úplne iná situácia je v prípade Pečovskej Novej Vsi, kde je komunita v porovnaní s Ostrovanmi homogénnejšia. Takmer všetky obydlia majú inžinierske siete a drevené chatrče sa tam vyskytujú len minimálne. Spolunažívanie s miestnou majoritou je neporovnateľne lepšie ako v Ostrovanoch a neustále sa vďaka aktivitám a práci v rómskej komunite zlepšuje.

Asi najvyšší stupeň homogenity vykazuje mesto Lipany. Väčšina miestnych Rómov, s výnimkou niekoľkých integrovaných Rómov, býva v jednej lokalite – v nájomných bytoch nižšieho štandardu. Lipany sa venujú práci s rómskou komunitou už niekoľko rokov a zjednodušene povedané, vyskúšali už

všetky dostupné aktivity. Mnohé z nich neboli úspešné, mnohé ešte nie sú ukončené, ale mnohé aktivity priniesli a stále prinášajú pozitívne výsledky. Napriek intenzívnej práci je životná úroveň miestnych Rómov nízka a spolužitie s okolitou majoritou je veľmi problematické.

Všetci kompetentní sa zhodujú v tom, že je nevyhnutná väčšia pomoc zo strany štátu a jeho organizácií, minimálne však zmena aktuálneho demotivujúceho systému štátnej sociálnej podpory, ktorý má devastačný vplyv na formovanie spôsobu života marginalizovaných skupín na Slovensku a zabezpečenie kontinuálnej podpory zamestnávania v týchto komunitách. Pozitívom je, že napriek malým pokrokom je postoj všetkých vyššie spomenutých samospráv vo vzťahu k ďalším aktivitám v rómskych komunitách rovnako pozitívny. Prevláda u nich presvedčenie, že je nevyhnutná trpezlivosť, zrovnoprávnenie prístupu a pokračovanie v úsilí o ich integráciu do spoločnosti. Inak povedané, sú presvedčení, že ak by sa s komunitami nepracovalo, viedlo by to s najväčšou pravdepodobnosťou k ich ďalšiemu sociálnemu prepadu a nekontrolovateľnému nárastu problémov.

Návrhy na vylepšenie sociálneho systému

Podľa dôležitosti navrhujeme niekoľko odporúčaní, ktoré by pomohli zjednodušiť a zefektívniť sociálny systém. Ide o časť princípov z kapitoly Požiadavky na sociálny systém, ktoré sa najviac vzťahujú na Rómov. Samozrejme, že základným východiskom je uznanie základných hodnôt našej civilizácie, ktorá je založená na aktivite, kreativite a práci minulých generácií. Sme civilizáciou činnosti a nie nečinnosti, aktivity a nie pasivity. Ľudia, ktorí v minulosti niečo objavili, vymysleli, boli nadpriemerne činní a aktívni, boli oceňovaní, uznávaní, odmeňovaní a vzdávala sa im úcta a rešpekt.

Mzdy, sociálne dávky a dôchodky

1. Mzda musí byť väčšia ako sociálne dávky.

Dôsledkom tohto princípu je:

2. Dôchodok človeka, ktorý v živote nepracoval, nesmie byť vyšší ako dôchodok človeka, ktorý pracoval.

Sociálny systém

1. Sociálny systém musí byť jednoduchý a musí byť pre občana zrozumiteľný.
2. Sociálne dávky, podpory a príspevky sa musia zjednodušiť tak, aby sa kumulovali minimálne a aby neboli od seba navzájom odvodzované a vzájomne podmienené.
3. Občan by si mal vedieť sám vypočítať sociálnu podporu.
4. Zákon o sociálnej podpore treba rozdeliť na samostatné zákony o sociálnej podpore pre jednotlivých klientov, t. j. zvlášť pre

Návrhy na vylepšenie sociálneho systému

nezamestnaných, zvlášť pre zdravotne postihnutých, zvlášť pre dôchodcov, ...

5. Treba nahradiť finančné vyplácanie niektorých dávok a príspevkov podporou služieb, ktoré zabezpečujú pôvodný zámer dávok a príspevkov.

Zamestnanosť

1. Používať pre verejnosť percentuálne vyčíslenie zamestnaných ľudí a nie percentuálne vyčíslenie nezamestnaných. T. j. vyčísl'ovať zamestnanosť a nie nezamestnanosť, lebo tá je administratívnou záležitosťou, ktorej definícia sa účelovo mení.
2. Vyčleniť finančné prostriedky štátneho rozpočtu pre aktívnu politiku trhu práce a nespoliehať sa iba na finančné prostriedky zo štrukturálnych fondov.
3. Hľadať nové možnosti pre obecné podniky a sociálnu ekonomiku vo všeobecnosti (vrátane inkluzívneho trhu a inkluzívnej zamestnanosti).

Sociálne služby

1. Sociálne služby treba decentralizovať, t. j. nenechať ich iba v rukách štátu, ale prepustiť ich aj neštátnym organizáciám.
2. Viac podporiť komunitnú a terénnu sociálnu prácu pre marginalizované rómske komunity.

Iné

1. Podporiť participáciu Rómov na riešení problémov v obci.
2. Zvýšiť záujem a účasť občanov (vrátane Rómov) na spoločne vypracovaných záväzných strategických dokumentov rozvoja obce, ako je napr. program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce a komunitný plán obce.

Príklady dobrej praxe

Mnohé úspešné riešenia v praxi nečakali na zásah zhora alebo pomoc štátu, ale sú výsledkom aktivít miestnych občanov, mimovládnych organizácií alebo aj podnikateľov. Nezanedbateľnú úlohu pri tom zohrávajú volení zástupcovia obce: starosta/primátor a poslanci obecných/miestnych/mestských zastupiteľstiev.

Mosty z chudoby⁶⁴

Medzi možné odporúčania, ktoré sa v praxi iba začínajú realizovať, patrí využitie konceptu Mostov z chudoby a nových foriem podnikov sociálnej ekonomiky na lokálnej úrovni. Zaujímavosťou je ich vzájomné prepojenie a podpora. Mosty z chudoby môžu poslúžiť ako účinný zjednocujúci východiskový základ na riešenie sociálnych problémov ľudí na komunitnej a miestnej úrovni. Myšlienka inkluzívneho trhu, je konštrukciou na celoslovenskej úrovni. Táto snaha nevyklučuje možnosti na lokálnej úrovni. Tie sú výsledkom alternatívnych aktivít členov rôznych komunit a spoločenstiev s dobrým úmyslom nečakať na pomoc zhora. Ich cieľom je postarať sa sám o seba alebo aspoň vylepšiť si vlastnými silami svoju ekonomickú situáciu a zároveň zlepšiť celkový stav vlastnej komunity. Aktivity v prospech seba a zároveň v prospech svojej komunity sa vôbec nevyklučujú. Opak je pravdou, môžu sa vhodne dopĺňať. P. Rosanvalon o tom píše: „Je oveľa lepšie a prirodzenejšie pomáhať si navzájom než spoliehať sa na príliš vzdialený, finančne vyčerpaný a zúfalo preťažovaný štát. Pokiaľ má mať ekonomika skutočne vyššiu flexibilitu a štátna moc menej byrokracie, tak sa tým otvára priestor pre vyššiu autonómiu osôb a skupín a pre najrôznejšie formy ich vzájomnej svojpomoci. Ak modernizovaný trh nevytvára dostatočný počet plnohodnotných, sociálne užitočných pracovných miest a ak chudobný sociálny štát na tento cieľ už dávno rezignoval, potom ostáva iba tretí sektor. Túto oblasť vzájomnej svojpomoci treba vymaniť z tieňa čiernej ekonomiky a umožniť ľuďom, aby v nej napĺňali tie potreby, ktoré nedokáže plniť trh ani štát“⁶⁵. Ak by sme nebránili aktívnym ľuďom na lokálnej úrovni presadiť sa a postarať sa o seba samých, určite by sme pomohli vyriešiť ekonomické a sociálne ťažkosti aj v najbiednejších komunitách, v sociálne znevýhodnenom prostredí, napr. v marginalizovaných rómskych komunitách. Tretí sektor často nahrádza úlohu štátu a napriek mnohým prekážkam dosahuje v sociálnej oblasti výrazné úspechy. Najslabší jednotlivci bez akéhokoľvek pracovného návyku, bez motivácie, ktorí celý svoj doterajší život prežili v zajatí generáčnej chudoby, nemajú možnosť dostať sa vlastnou silou z pasce svojej závislosti. Takýchto jednotlivcov je veľa, a preto najmä ambiciózne mimovládne organizácie hľadajú spôsoby ako pracovať s ľuďmi zo sociálne znevýhodneného prostredia tak, aby začali byť aktívni a aby na seba postupne zobrali zodpovednosť aspoň za seba samých. Jedným z alternatívnych variantov, ktorý takúto cestu ponúka, je koncept Mosty z chudoby.

64 Spracované podľa článku M. Polláka Mosty z chudoby a trh práce pre medzinárodnú vedeckú konferenciu Determinanty využívania flexibilizácie práce v SR z pohľadu rodiny a ich implementácia do sociálneho systému, ktorú zorganizovala Ekonomická fakulta UMB a Inštitút ekonomických vied Ekonomickej fakulty UMB dňa 25. 3. 2014 v Banskej Bystrici.

65 Rosanvallón podľa Keller, Jan: Soumrak sociálního státu. Praha, SLON, 2005. s.140-141.

O čom sú Mosty z chudoby?

Mosty z chudoby sú konceptom porozumenia chudoby a prístupu k riešeniu problémov chudoby. Autorom Mostov z chudoby je americká organizácia aha!Process, Inc. z USA a jej hlavnými predstaviteľmi sú Ruby Payne, Philip De Vol a Terie Smith. Približne 30 rokov teoreticky rozvíjajú filozofiu Mostov z chudoby a prakticky realizujú a pomáhajú realizovať množstvo projektov práce s chudobnými ľuďmi. Úspechy z týchto aktivít sú inšpiratívne pre inštitúcie a organizácie v rôznych ďalších krajinách sveta, pričom jednou z nich je aj Slovensko.

Cieľom Mostov z chudoby je transformácia myslenia a vnútorného chápania problematiky chudoby, čo umožňuje lepšie porozumenie, spoluprácu a riešenie problémov súvisiacich s chudobou pre všetky zainteresované skupiny a jednotlivcov.

Medzi cieľové skupiny Mostov z chudoby patrí každý, kto prichádza profesionálne alebo súkromne do kontaktu s problematikou chudoby (alebo s chudobnými ľuďmi) na rôznorodej úrovni. Sú to:

- politici,
- pracovníci verejnej správy (štátna správa – UPSVaR, polícia, zdravotníctvo, školstvo, súdnictvo..., samospráva – sociálni terénni pracovníci...)
- pracovníci v treťom sektore (pracovníci v komunitných centrách, dobrovoľníci, ...)
- pracovníci v médiách (novinári, rozhlasoví a televízni redaktori...)
- samotní chudobní ľudia, ktorí majú záujem dostať sa z chudoby...

Autori rovnomennej knihy Mosty z chudoby zdôrazňujú: „Ekonomická neistota nízkopríjmových rodín a strednej triedy ohrozuje životaschopnosť samotných komunít. Keď sa stredná trieda sťahuje z miest, odnáša si so sebou aj dane, ktorými doteraz prispievali mestu... keď sa na hlavných uliciach miest zatvárajú firmy a na ulici sa postupne objavujú záložne, second handy, odbory sociálnych služieb alebo rôzni poskytovatelia krátkodobých pôžičiek... keď si už rodiny s deťmi nemôžu dovoliť žiť na určitom mieste, lebo tam nie sú pracovné miesta... a keď obedy na školách poskytované zdarma alebo za symbolickú cenu potrebuje polovica detí, stávajú sa naše komunity dlhodobo neudržateľnými.

Je preto našim cieľom zlepšovať životy chudobných ľudí a postupne tak budovať dlhodobo udržateľné komunity, v ktorých sa bude všetkým žiť dobre“.⁶⁶

Koncept Mosty z chudoby sa opiera o niekoľko základných princípov, ktoré zvlášť rozvíja:

66 Payne, R., Devol, P., Smith, T.: Mosty z chudoby. Košice, 2010, Equilibria, s. r. o., s. 11-12.

- Mosty z chudoby sú zamerané na ekonomické a sociálne charakteristiky a nie na rasové alebo kultúrne odlišnosti,
- chudoba je relatívna,
- chudoba sa vyskytuje vo všetkých rasách a vo všetkých krajinách,
- existuje rozdiel medzi generačnou a situačnou chudobou,
- človek si nesie so sebou skryté pravidlá triedy, v ktorej bol vychovaný,
- školy a podniky fungujú podľa noriem a skrytých pravidiel strednej triedy,
- ak chceme našim klientom pomôcť k úspechu, musíme najskôr pochopiť ich skryté pravidlá a následne ich naučiť tým pravidlám, ktoré im pomôžu dosiahnuť úspech v škole, v práci a v spoločnosti,
- človek, ktorý sa chce vymaniť z chudoby do strednej triedy, alebo zo strednej triedy do bohatej, musí sa (aspoň na istý čas) vzdať niektorých vzťahov,
- ľudí z chudoby nemôžeme ani ospravedlňovať ani haniť za ich nevedomosť, úlohou odborného personálu je poskytovať podporu, byť dôrazní a jasne zdefinovať očakávania,
- nemôžeme viniť obeť chudoby za to, že žijú v chudobe,
- nemôžeme naďalej podporovať stereotypy a predsudky o chudobných.

Koncept Mosty z chudoby sa zvlášť a dôkladne venuje najmä pojmu chudoby a tzv. skrytým spoločenským pravidlám. Chudoba je chápaná ako rozsah, do akého jednotlivec dokáže fungovať bez prítomnosti zdrojov. Pod zdrojmi sa nemyslia iba financie. Skrytými spoločenskými pravidlami sú nepísané zvyklosti a dohody, ktoré sú funkčné a ich neznalosť vylučuje osobu zo spoločnosti, ktorá tieto pravidlá nerešpektuje.

Koncept Mosty z chudoby je rozvrhnutý do niekoľkých modulov, z ktorých základné sú:

- mentálne modely chudoby a mentálne modely rôznych spoločenských vrstiev,
- príčiny chudoby a ich výskum,
- kľúčové body a charakteristiky základných princípov Mostov z chudoby,
- skryté pravidlá troch ekonomických tried,
- jazyk a jeho rôzne štýly,
- štruktúra rodiny,
- osobné zdroje človeka a ich budovanie,
- teória osobnej zmeny.

Moduly sú zvlášť rozpracované podľa zámeru využitia Mostov z chudoby, a preto tvoria samotné Mosty z chudoby základ pre konkrétne využitia a konkrétnu cieľovú skupinu. Napr. pre aplikáciu Mostov z chudoby pre stredné špeciálne školy zamerané na ťažko zvládnuteľné deti a mládež sú spracované špecifické učebné plány a učebnice. Pre policajtov v teréne sú pripravené

špeciálne kurzy ako rozumieť a ako komunikovať s ľuďmi z najchudobnejšej vrstvy, vrátane bezdomovcov, zlodějov, kriminálnikov...

Pre prácu s chudobnými, ktorí sa chcú dostať z chudoby do tzv. strednej triedy, je spracovaný samostatný program Mostov z chudoby s názvom Napredovanie. Napredovanie presne popisuje prácu školiteľa (facilitátora) a prácu klienta (výskumníka) s časovým rozvrhom, zodpovednosťami a cieľmi, ktorých výstupom je samotným klientom spracovaný presný postup vlastnej osobnej zmeny.

Môžeme povedať, že Napredovanie je konkrétna aplikácia Mostov z chudoby, ktorá je premyslenou individuálnou prácou s chudobnými ľuďmi v pracovnej skupine podľa presnej metodiky.

Výsledkom práce v Napredovaní je individuálny plán osobných zmien klientov a ich rozhodnutie zmeniť svoj život na ceste von z chudoby.

Nevyhnutnou podmienkou pre úspech Napredovania je podpora klienta na ceste von z chudoby (tutoring, práca dobrovoľníkov, podporné kruhy...).

Príklady využitia Mostov z chudoby

Mosty z chudoby sú vhodným východiskom pre tých, ktorí musia nájsť spoločnú reč pri hľadaní riešenia problémov spoločnej komunity, spoločnej obce, spoločného regiónu. Vhodným zjednocujúcim jazykom môžu byť práve Mosty z chudoby. Približne rovnaká znalosť konceptu a filozofie Mostov z chudoby je predpokladom pre vzájomné riešenie problémov ľudí s rôznym vzdelaním, kultúrou, zvykmi a cieľmi. Vytváranie pracovných miest a riešenie problémov nezamestnanosti patrí k veľkým a dôležitým témam, kvôli ktorým sa oplatí hľadať nové postupy.

Na lokálnej úrovni sa tvoria strategické záväzné dokumenty, ktorých cieľom je prospech občanov a ich pokojné nekonfliktné spolužitie. Podľa zákona o sociálnych službách obec vypracúva komunitný plán sociálnych služieb a vyšší územný celok vypracúva koncepciu rozvoja sociálnych služieb v spolupráci s inými poskytovateľmi sociálnych služieb a s prijímateľmi sociálnych služieb v ich územnom obvode. Obec a vyšší územný celok sú povinné predložiť návrh týchto dokumentov na verejnú diskusiu. Ďalším základným strategickým záväzným dokumentom pre rozvoj obce/mesta alebo vyššieho územného celku je program hospodárskeho a sociálneho rozvoja (PHaSR), ktorý má oporu v zákone č. 539/2008 o podpore regionálneho rozvoja a vychádza z pôvodného zákona č. 503/2001. Vypracovanie PHaSR obce zabezpečuje obec pri uplatnení partnerstva.

Príklad – Pro Turnensis

Občianske združenie Pro Turnensis v Turni nad Bodvou sa aktívne podieľa na spracovaní strategických materiálov rozvoja obce a rozvoja mikroregiónu. Kvôli lepšiemu zapojeniu sociálne znevýhodnených občanov do týchto procesov a kvôli lepšiemu spoločnému porozumeniu absolvovali členovia, spolupracovníci, sympatizanti a klienti občianskeho združenia Pro Turnensis školenie Mostov z chudoby. Samotné Občianske združenie Pro Turnensis uskutočňuje hospodárske aktivity v oblasti zberu bioodpadu, kompostovania a tradičných remesiel, v rámci ktorých zamestnáva dlhodobo nezamestnaných občanov.

Jedným z dôvodov nízkeho uplatnenia na trhu práce a nemožnosti nájsť si pracovné miesto je nízka kvalifikácia potenciálneho záujemcu. Táto nevýhoda je veľmi rozšírená v prostredí tzv. marginalizovaných rómskych komunít. Ak navyše ide o mladých ľudí, ktorí už majú založené rodiny s deťmi, ale nemajú ukončené ani základné vzdelanie, šanca nájsť si prácu je takmer nulová.

Príklad – Úspech, n. o.

V Bystranoch uskutočnila nezisková organizácia Úspech, n. o. školenia Mostov z chudoby s prispôsobeným variantom Napredovania pre skupinu 80 mladých Rómov, ktorí boli bez vzdelania a práce. Asi polovica z nich neskôr bez mzdy pracovala na vytvorení areálu Šefildského námestia (projekt dostal cenu Gypsy spirit za udalosť roka 2013), počas čoho získali nové zručnosti a nadšenie pre tvorbu spoločného diela. Niekoľkí z nich teraz majú šancu zamestnať sa v pripravovanom sociálnom obecnom podniku, ktorý je pre nich novou príležitosťou.

Práci vytvárania nových pracovných príležitostí a hľadania pracovného uplatnenia pre klientov dlhodobo nezamestnaných sa venujú agentúry podporovaného zamestnania. Táto práca je veľmi náročná a veľmi nevdáčajná. Klienti sú nositeľmi viacerých problémov, z ktorých je nezamestnanosť len jednou časťou.

Príklad – Cesta z bludného kruhu

Agentúra podporovaného zamestnania v Somotore uskutočnila v priebehu rokov 2012 – 2014 pilotný projekt Cesta z bludného kruhu, ktorého cieľom bolo nájsť pracovné uplatnenie pre dlhodobo nezamestnaných klientov v rámci celého Slovenska. Vzhľadom na široké zemepisné pôsobenie projektu, početný projektový tím a očakávané ťažkosti s klientmi, vedenie agentúry sa rozhodlo uskutočniť školenie Mostov z chudoby pre celý pracovný tím. Počas tohto školenia došlo k vyjasneniu názorov a zjednoteniu prístupu k práci s budúcimi

klientmi. Projekt skončil úspešne a zabezpečil vyše 100 pracovných miest po Slovensku.

V zmiešaných oblastiach s rómskymi komunitami a veľkou nezamestnanosťou rastie vzájomná nedôvera medzi väčšinovým obyvateľstvom a Rómami. Obyvatelia obidvoch táborov sa vzájomne odsudzujú a stále menej a menej komunikujú. Nie sú príležitosti na spoločné stretávanie sa, každý žije svoj vlastný izolovaný život. Ak by aj bola možnosť spoločného zamestnania, u zamestnávateľov prevláda obava o pracovnú výdrž Rómov. Strata pracovných návykov a uprednostnenie neplánovaných a nepredvídateľných činností počas pracovnej doby zneisťuje zamestnávateľov a odrádza ich pri uzatváraní pracovných zmlúv s Rómami.

Príklad – Medzev

Strojárska firma v Medzeve plánuje rozšíriť svoju výrobu koncom roka 2014. V minulosti boli Rómovia v Medzeve remeselne šikovní a zruční. Zamestnávateľ pristúpil na dohodu, že zamestná tretinu Rómov na cca 20 nových pracovných miest. Podmienkou je uskutočnenie takých doplnkových aktivít, ktoré budú vhodne kultivovať prostredie života Rómov a posilnia ich sociálne zručnosti a správanie tak, aby boli občiansky a ľudsky zreli a vytrvalí v práci. Odbornú spôsobilosť pracovníkov bude zabezpečovať zamestnávateľ. Po predstavení konceptu Mostov z chudoby zamestnávateľ uzatvoril dohodu s neziskovou organizáciou a definitívne súhlasil so zamestnaním Rómov. Zamestnávateľ v partnerstve s neziskovou organizáciou sa budú spoločne venovať skupine zamestnaných Rómov.

Vyššie uvedené štyri príklady poukazujú na to, ako môže byť využitý koncept Mosty z chudoby pre vytvorenie dobrých východiskových predpokladov na neskoršie vytvorenie pracovných miest alebo na sprostredkovanie zamestnania aj pre veľmi ťažko zamestnateľných jednotlivcov. Štyri príklady sú z lokálnej miestnej, resp. komunitnej úrovne. Príklady môžu slúžiť ako povzbudenie pre ľudí, ktorí sa neboja hľadať riešenia vo svojom vlastnom prostredí a nečakať na pomoc zhora. Ak budeme k Mostom z chudoby pristupovať kreatívne, svoje uplatnenie môže nájsť tento koncept aj v prostredí, ktoré na prvý pohľad nemá šance na úspech a ktorého problémy sa zdajú neriešiteľné.

Rómovia a sociálny systém

Záver

Predkladaná publikácia ma ambíciu predostrieť návrhy zmien sociálneho systému a aj ich zdôvodniť doterajšou praxou. Popisujeme vývoj v sociálnom systéme za posledné roky (kapitoly Hmotná núdza (2003 až 2014) a Dávky v hmotnej núdzi – situácia na Slovensku), zameriavame sa aj na tému Rómovia a sociálny systém. Tieto kapitoly ako i dlhodobé diskusie s laickou i odbornou verejnosťou ukázali nedostatky sociálneho systému ako i možnosti ich riešenia.

Požiadavky na sociálny systém môžeme rozdeliť do viacerých zásad. V prvom rade, Sociálny systém má posúvať ľudí do zamestnania. Hlavná je aj krátkodobá finančná motivácia ako Pracovať sa oplatí alebo Motivačné poistenie v nezamestnanosti a samozrejme, musí sa oplatiť študovať (s. 15).

Súčasný systém sociálnej pomoci je veľmi neprehľadný a bežnému poberateľovi neumožňuje zorientovať sa v ňom. Preto navrhujeme Rovnosť príjmov pred zákonom, aby bez ohľadu na zdroj príjmov bol tento braný s rovnakou váhou. Druhou zásadou na sprehľadnenie je jasná proporcionalita poklesu dávok pri náraste pracovných príjmov.

Dlžoby nielen poberateľov sociálnej pomoci sú vážny problém, preto je dôležitá prevencia, Dlžoby nemajú vznikaf. Popri štandardnom využívaní existujúcich produktov (Bankový účet pre každého, Inkaso) navrhujeme aj adresnejšie dávky (Služba namiesto peňazí, Osobitný príjemca ako štandard). Osobitou časťou je rovnováha medzi osobnou zodpovednosťou človeka a zodpovednosťou spoločnosti za každého svojho člena. Tu navrhujeme zvýšenú ochranu zraniteľných skupín (Zodpovedné narábanie s majetkom, Obmedzenie dlhodobých a väčších záväzkov, Maximálna ročná percentná miera nákladov, či Úvery iba cez účet). Ak už dlžoby vznikli, tak Dlžoby majú zanikať. Prvým krokom je Poradenstvo s oddlžovaním, v extrémnom prípade Osobný bankrot.

Dávky majú plniť svoj cieľ, a preto je potrebné aby boli dobre nastavené. Krátka reakčná doba je nutnou podmienkou: pomoc má prísť čím skôr a musí reagovať na zmenu správania poberateľa prakticky okamžite a nie s polročným meškaním. Úloha sociálneho pracovníka Je počas realizácie cieľov sociálneho systému veľmi dôležitá, preto je potreba kvality týchto pracovníkov.

Dobry sociálny systém má dôležitú úlohu vo dobre fungujúcom trhu práce a v slovenských podmienkach je potrebné sa neustálymi sociálnymi inováciami k tomuto stavu čo najviac priblížiť. Bude to na prospech tak sociálne odkázaných osôb ako aj spoločnosti a ekonomiky ako celku.

Literatúra

- [1] Páleník, V. - Páleník, M. - Oravcová, I.: Inkluzívne zamestnávanie. Bratislava. 2013. Dostupné aj na internete: <http://www.iz.sk/download-files/sk/inkluzivny/inkluzivne-zamestnvanie-publikacia.pdf>. 105 s. ISBN 978-80-970204-4-6.
- [2] Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. 4. vydanie. Šamorín, Heuréka. 2005. ISBN 80-89122-30-2.
- [3] Konsolidované znenie zmlúv: Charta základných práv Európskej únie. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie. 2010. ISBN 978-92-824-2589-3.
- [4] Gerbery, D., 2007: Princíp aktivácie v sociálnej politike a jeho vzťah k zmiernovaniu chudoby a sociálneho vylúčenia, In: Sociológia 39, 2007, č.5, s. 383-408.
- [5] Hetteš, M., 2013: Zamestnanosť a sociálne práca (Vybrané problémy práce a nezamestnanosti pre sociálnych pracovníkov), Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, 2013.
- [6] Jessop, B.: Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary remarks on Post-Fordist Political Economy, In: Studies in political Economy, 40, 7-39, 1993, 2014.
- [7] Kildal, N.: Workfare tendencies in Scandinavian Welfare Policies, International Labour Office, Geneva, February 2001, ISBN: 92-2-112400-2.
- [8] Kotýnková, M.: Reformy trhu práce v systéme sociálnej ochrany: od welfare k workfare, In.: Acta Oeconomica Pragensia, 5/2009.
- [9] Vis, B.: States of welfare or states of workfare?, Department of Political Science, Vrije Universiteit Amsterdam, 2007.
- [10] Wiseman, M.: Workfare and welfare policy, In: Focus, Volume 9, no. 3, Fall and Winter 1986.
- [11] Nariadenie vlády 141/2014 Z. z.
- [12] Zákon č. 599/2003 Z. z. O pomoci v hmotnej núdzi.
- [13] Zákon 417/2013 z 26. novembra 2013 – Zákon o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [14] Zákon 129/2010 z 9. marca 2010 – Zákon o spotrebiteľských úveroch a o iných úveroch a pôžičkách pre spotrebiteľov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/Legislativa/UplneZneniaZakonov/Z1292010.pdf
- [15] Zákon 7/2005 z 9. decembra 2004 – Zákon o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [16] Zákon 111/2006 z 14. marca 2006 – Zákon o pomoci v hmotnej núdzi.
- [17] Zákon č. 601/2003 Z. z. O Životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [18] Zákon č.233/1995 Z. z. O súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov v znení neskorších predpisov.
- [19] Uznesenie Európskeho parlamentu z 11. septembra 2012 o vzdelávaní, odbornej príprave a stratégií Európa 2020. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0323+0+DOC+XML+V0//SK>.
- [20] Slovenská banková asociácia. Slovník bankových pojmov: Ročná percentuálna miera nákladov. Dostupné na internete: <http://www.sbaonline.sk/sk/projekty/financne>

Literatúra

- [-vzdelavanie/slovník-bankových-pojmov/rrr/rocna-percentualna-miera-nakladov-rpmn.html](#).
- [21] Študentské financie. Sociálne štipendium pre vysokoškolákov v akademickom roku 2013/2014. Dostupné na internete: <https://studentskefinancie.sk/stipendium>.
- [22] Himič, D.: Osobný bankrot: Zbavíte sa dlhov, ale zadarmo to zďaleka nie je! In: Život, 38/2013. Dostupné na internete: <http://zivot.azet.sk/clanok/14790/osobny-bankrot-zbavite-sa-dlhov-ale-zadarmo-to-zdaleka-nie-je.html>.
- [23] Centrálny informačný portál rezortu školstva. Štipendiá a dotácie: Základná škola. Dostupné na: https://www.iedu.sk/zivotne_situacie/stipendia_a_dotacie/Stranky/z%C3%A1kladna_skola.aspx.
- [24] Centrálny informačný portál rezortu školstva. Štipendiá a dotácie: Stredná škola. Dostupné na: https://www.iedu.sk/zivotne_situacie/stipendia_a_dotacie/Stranky/Stredna_skola.aspx.
- [25] Centrálny informačný portál rezortu školstva. Štipendiá a dotácie: Vysoká škola. Dostupné na: https://www.iedu.sk/zivotne_situacie/stipendia_a_dotacie/Stranky/VysokaSkola.aspx.
- [26] CRIF – Slovak Credit Bureau. Osobné ani firemné bankrotov neprekonali v druhom štvrtroku 2013 rekordnú kvartálnu hranicu. Dostupné na: http://www.crif.sk/Novinky/Novinky/Documents/TS_CRIF_SCB_Osobne%20bankrotov%2020%20Q%202013.pdf.
- [27] Štatistický úrad. Štatistiky rozvodovosti na Slovensku, 2012. Dostupné na internete: http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/68a4439b-769e-475b-9553-cb52d8dd9c71/tabulky_vyvoj_internet_2012.pdf?MOD=AJPERES.
- [28] CRIF – Slovak Credit Bureau. Okrem firemných bankrotov v prvom štvrtroku 2014 poklesol aj počet osobných bankrotov. 2014. Dostupné na: <http://www.crif.sk/Novinky/Novinky/Pages/Okrem-firemn%C3%Bdch-bankrotov-v-prvom-%C5%A1tvr%C5%A5roku-2014-poklesol-aj-po%C4%8Det-osobn%C3%Bdch-bankrotov.aspx>.
- [29] Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Štatistiky poberateľov dávok, 2014. Dostupné na: http://www.upsvar.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky/2014/2014-socialne-davky.html?page_id=372397.
- [30] Eurostat. Dlhodobá nezamestnanosť. 2013. Dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc330&plugin=1>.
- [31] Tomáš Miklošovič, Modelovanie poistenia v nezamestnanosti 2005 – 2010, dostupné na <http://www.iz.sk/sk/stanoviska/modelovanie-poistenia-v-nezamestnanosti-2005-2010>.
- [32] Ústava Slovenskej republiky. Dostupné na internete: https://www.fmed.uniba.sk/fileadmin/user_upload/admin/Veda-vyskum/ustavaSR.pdf.
- [33] Návrh Ministerstva financií SR o zavedení individuálneho účtu pre platby od verejnej správy. Dostupné na internete: <https://lt.justice.gov.sk/Material/MaterialHome.aspx?matEID=7266>.
- [34] Pripomienka Inštitútu zamestnanosti obsahujúca návrh zrušenia povinnosti podávať daňové priznanie. Dostupné na internete: <http://iz.sk/Sve9>.
- [35] Zákon o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona o živnostenskom podnikaní - Zákon č. 448/2008 Z. z.

Právna úprava

Garancia nároku na pomoc v hmotnej núdzi

Ústava Slovenskej republiky

Druhý oddiel; Základné ľudské práva a slobody; čl. 18:

- (1) Nikoho nemožno poslať na nútené práce alebo nútené služby.
- (2) Ustanovenie odseku 1 sa nevzťahuje na
 - a) práce ukladané podľa zákona osobám vo výkone trestu odňatia slobody alebo osobám vykonávajúcim iný trest nahradzujúci trest odňatia slobody,
 - b) vojenskú službu alebo inú službu ustanovenú zákonom namiesto povinnej vojenskej služby,
 - c) službu vyžadovanú na základe zákona v prípade živelných pohrôm, nehôd alebo iného nebezpečenstva, ktoré ohrozuje životy, zdravie alebo značné majetkové hodnoty,
 - d) konanie uložené zákonom na ochranu života, zdravia alebo práv iných,
 - e) menšie obecné služby na základe zákona.

Piaty oddiel; Hospodárske, sociálne a kultúrne práva; čl. 35:

- (3) Občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať.

Piaty oddiel, Hospodárske, sociálne a kultúrne práva, čl. 39:

- (2) Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok.

Charta základných práv Európskej únie

Hlava I, Dôstojnosť; článok 5, Zákaz otroctva a nútených prác:

2. Od nikoho nemožno vyžadovať, aby vykonával nútené alebo povinné práce.

Hlava I, Dôstojnosť; článok 15, Slobodná voľba povolania a právo na prácu:

1. Každý má právo na prácu a vykonávanie slobodne zvoleného alebo prijatého povolania

Hlava IV, Solidarita; článok 29, Právo na prístup k službám zamestnanosti:

Každý má prístup k bezplatným službám zamestnanosti.

Hlava IV, Solidarita; článok 32; Sociálne zabezpečenie a sociálna pomoc:

1. Únia uznáva a rešpektuje právo na dávky sociálneho zabezpečenia a sociálne služby, ktorými sa zabezpečuje ochrana v prípade materstva, choroby, pracovných úrazov, závislosti alebo vysokého veku, ako aj v prípade straty zamestnania, podľa pravidiel ustanovených právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou.
2. Každý, kto má bydlisko alebo sa oprávnené pohybuje v rámci Európskej únie, má právo na dávky sociálneho zabezpečenia a sociálne výhody v súlade s právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou.
3. S cieľom bojovať proti sociálnemu vylúčeniu a chudobe Únia uznáva a rešpektuje právo na sociálnu pomoc a pomoc pri bývaní s cieľom zabezpečiť dôstojnú existenciu

všetkých osôb, ktoré nemajú dostatok prostriedkov, v súlade s právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou.

Formy pomoci v hmotnej núdzi podľa zákona o pomoci v hmotnej núdzi

Zákon 417/2013 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi

§ 4 Príjem

- (1) Pri posudzovaní hmotnej núdze a poskytovaní pomoci v hmotnej núdzi sa na účely tohto zákona započítavajú príjmy členov domácnosti.
- (2) Príjem na účely tohto zákona je príjem podľa osobitného predpisu a štipendium študenta v doktorandskom študijnom programe v dennej forme.
- (3) Príjem na účely tohto zákona nie je
 - a) 25 % z príjmu zo závislej činnosti alebo obdobného príjmu v cudzine,
 - b) 25 % zo starobného dôchodku a z predčasného starobného dôchodku; dôchodcoví, ktorý získal obdobie dôchodkového poistenia viac ako 25 rokov, sa táto suma zvyšuje o 1 % priznaného starobného dôchodku a predčasného starobného dôchodku za každý ďalší rok dôchodkového poistenia získaného po 25. roku dôchodkového poistenia,
 - c) 25 % z materského, invalidného dôchodku, sociálneho dôchodku priznaného z dôvodu invalidity, sirotského dôchodku, vdovského dôchodku a vdoveckého dôchodku, ak vdova alebo vdovec dovŕšil dôchodkový vek,
 - d) prídavok na dieťa a príplatok k prídavku na dieťa alebo dávka toho istého druhu vyplatená v inom členskom štáte Európskej únie, v štáte, ktorý je zmluvnou stranou Dohody o Európskom hospodárskom priestore, alebo vo Švajčiarskej konfederácii najviac vo výške prídavku na dieťa ustanovenej osobitným predpisom,
 - e) príspevok na starostlivosť o dieťa,
 - f) nevyhnutná okamžitá pomoc poskytnutá obcou podľa osobitného predpisu,
 - g) dotácia na podporu humanitárnej pomoci a dotácia poskytnutá iným orgánom štátnej správy, ktorá je určená na riešenie mimoriadnej krízovej situácie,
 - h) príjem žiaka strednej školy a študenta vysokej školy, ktorí študujú dennou formou štúdia, získaný za 12 mesiacov, ak tento príjem neprevyšuje 1,2-násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu,
 - i) príspevky poskytované podľa osobitného predpisu,
 - j) 25 % z príspevku na aktivačnú činnosť formou dobrovoľníckej služby,
 - k) finančná podpora alebo finančný príspevok z prostriedkov nadácií, občianskych združení, neziskových organizácií a neinvestičných fondov získané v bežnom roku najviac do výšky 12-násobku sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu a nepeňažné plnenia určené na podporu a posilnenie účinkov pomoci v hmotnej núdzi získané v bežnom roku,
 - l) zamestnanecká prémie a daňový bonus,
 - m) príjem za poskytnutie údajov pre štatistiku rodinných účtov, ktoré vykonáva Štatistický úrad Slovenskej republiky,

Právna úprava

- n) odmena za produktívnu prácu žiakovi a hmotné zabezpečenie žiaka,
- o) odmena za výkon funkcie člena a zapisovateľa volebnej komisie,
- p) vrátený preplatok dane z príjmov a preplatok na preddavkoch na daň z príjmov v sume najviac 50 eur,
- q) vrátený preplatok na poistnom na verejné zdravotné poistenie v sume najviac 50 eur,
- r) suma zvýšenia dôchodkovej dávky podľa osobitného predpisu za obdobie od 1. januára do dňa, ktorý predchádza výplatnému termínu splátky dôchodkovej dávky v januári,
- s) materiálne zabezpečenie dobrovoľníka podľa osobitného predpisu,
- t) opatrenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately finančného charakteru,
- u) výživné uhradené povinnou osobou vo výške sumy náhradného výživného, ktoré je člen domácnosti povinný vrátiť.

§ 9 Pomoc v hmotnej núdzi

(3) Pomoc v hmotnej núdzi je:

- a) dávka v hmotnej núdzi
- b) ochranný príspevok
- c) aktivačný príspevok
- d) príspevok na nezaopatrené dieťa
- e) príspevok na bývanie

§ 10 Dávka

(1) Dávka je určená na zabezpečenie základných životných podmienok.

§ 11 Ochranný príspevok

(1) Ochranný príspevok je určený na zabezpečenie osobných výdavkov člena domácnosti, ktorý nemá možnosť zabezpečiť si príjem alebo zvýšiť si príjem vlastnou prácou.

§ 12 Aktivačný príspevok

(1) Aktivačný príspevok je určený na podporu získania, udržania, prehĺbenia alebo zvýšenia vedomostí, odborných zručností, praktických skúseností, pracovných návykov na účely zvýšenia pracovného uplatnenia na trhu práce.

§ 13 Príspevok na nezaopatrené dieťa

(1) Príspevok na nezaopatrené dieťa je určený na podporu výchovy, vzdelávania a všestranného rozvoja dieťaťa v domácnosti, ktoré riadne plní povinnú školskú dochádzku

§ 14 Príspevok na bývanie

(1) Príspevok na bývanie je určený na čiastočnú úhradu nákladov spojených s bývaním.

Formy pomoci v hmotnej núdzi podľa zákona o pomoci v hmotnej núdzi

O Inštitúte zamestnanosti

Inštitút zamestnanosti je nezávislé občianske združenie, mimovládna nezisková organizácia, predmetom činnosti ktorej je výskum problémov zamestnanosti. Inštitút zamestnanosti získava a zhromažďuje informácie o trhu práce s cieľom byť platformou pre ich výmenu.

Naša pozornosť sa už dlhoročne sústreďuje na trh práce SR v zmysle jeho diferencovanosti podľa regiónov, veku, vzdelania a inej štruktúry. Orientujeme sa na problémy aktívnych politik trhu práce, celoživotného vzdelávania, vypracovávame stredno a dlhodobé stratégie a prognózy s ohľadom na regionálne rozdiely. Organizujeme konferencie a semináre zamerané na problematiku trhu práce, spolupracujeme s mnohými odborníkmi i širokou verejnosťou a podieľame sa na tvorbe legislatívy SR.

Inštitút zamestnanosti vznikol v roku 2004 a v súčasnosti ide o najviac oslovovanú inštitúciu vo svojej oblasti zo strany médií. Má štyroch stálych zamestnancov, niekoľko spolupracovníkov a externých expertov. Prezidentom organizácie je RNDr. Viliam Páleník, PhD., h. doc., ktorý zastupuje Slovenskú republiku v Európskom sociálnom a hospodárskom výbore, riaditeľom inštitútu je Mgr. Ing. Michal Páleník, PhD.

Výsledky a aktivity Inštitútu zamestnanosti sú zverejnené na webovej stránke www.iz.sk, no svoje poznatky a stanoviská publikujeme aj na sociálnych sieťach či vo väčšine známych slovenských médií. Naši pracovníci sa pravidelne objavujú v príspevkoch RTVS, v televíziách TA3, Joj a Markíza alebo v tlači Hospodárskych novín, Pravdy, Sme a ďalších.

Počas svojej existencie zorganizoval Inštitút zamestnanosti niekoľko významných konferencií, v uplynulých rokoch to boli: Inkluzívna solidarita – analýzy a potenciálne efekty v novembri 2014; Trh práce v programoch politických strán vo voľbách do Európskeho parlamentu v apríli 2014; Inkluzívne zamestnávanie v decembri 2013; Dlhodobá nezamestnanosť v rukách VÚC v októbri 2013; Politika trhu práce v programoch politických strán vo februári 2012; Inkluzívny trh v júli 2011; Politika trhu práce v programoch politických strán v máji 2010 a Prognózovanie potrieb trhu práce v apríli 2010. Inštitút zamestnanosti organizuje tiež sériu seminárov o ekonomii trhu práce a pravidelne vystupuje na národných i medzinárodných konferenciách.

Elektronická verzia publikácie: <http://iz.sk/Sve2>
<http://www.iz.sk/sk/projekty/socialny-system>

Ostatné publikácie Inštitútu zamestnanosti:

Inkluzívne zamestnávanie: <http://iz.sk/Sv6p>
<http://www.iz.sk/sk/projekty/inkluzivny-rast>

Politika zamestnanosti – budúcnosť pre Slovensko: <http://iz.sk/Svfd>
<http://www.iz.sk/sk/projekty/politika-zamestnanosti>

Vydal:

Inštitút zamestnanosti

Povraznícka 11, 811 07 Bratislava

iz@iz.sk

www.iz.sk

ISBN: 978-80-970204-5-3

Bratislava 2014

iz INŠTITÚT
ZAMESTNANOSTI

Inštitút zamestnanosti
Povraznícka 11
811 07 Bratislava
Slovenská republika
www.iz.sk

ISBN: 978-80-970204-5-3

